

TALLINNA ÜLIKOOL
Kasvatusteaduste Instituut
Algõpetuse osakond

Eve Rajamäe

KODUMAJANDUSKOOLID EESTI TALUPERENAISTE HARIDUSE VÕIMALUSENA
1918-1940
Magistritöö

Juhendaja: PhD Maria Tilk

Tallinn 2014

Tallinna Ülikool

Instituut Kasvatusteaduste Instituut	Osakond Algõpetuse osakond	
Töö pealkiri Kodumajanduskoolid taluperenaiste hariduse võimalusena 1918-1940.		
Teadusvaldkond Algõpetus		
Liik Magistritöö kasvatusteadustest	Kuu ja aasta Jaanuar 2014	Lehekülgede arv 96
Referaat		
<p>20.sajandi alguses tegi Eestimaa Põllumajanduse Ühing katse põllumajanduskooli asutamiseks. Idee jäi kapitali puudumisel teostamata. 1914.aastal alustas tööd Kõo mõisas Eesti Aleksandri Alampõllutöökool. Õppekeeleks sai vene keel.</p> <p>Naiste võimalused kutsehariduses olid piiratud. Eksternina omandasid naised koduõpetajanna kutse. Eesti naiste kutsehariduse „ärkamisajaks“ võib lugeda 1910.aastat, kui kodumaale tulid tagasi välismaal hariduse omandanud neid.</p> <p>Naiskutsehariduse alusepanijateks olid Mari ja Jaan Raamot ning Marie Sapas. 1911.aastal avas Sahkapuul tütarlastele mõeldud kahe aastase õppeajaga põllutöö ja kodumajanduskursused. Koolis toimus õppetöö aastatel 1911-1918. Marie Sapase poolt asutati Liplapi aianduskool, mille tegutsemisperioodiks oli ajavahemik 1910-1927. Kool lõpetas tegevuse majandusraskuste tõttu.</p> <p>Töö aktuaalsuse puhul saab rääkida koolide tasemest. Õpetajaid kodumajanduskoolide jaoks valmistas ette Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool. Koolis töötas kolm osakonda: kodundus-, kodutööstus-ja aiandus. Lisaks töötasid Kehtnas veel kodunduskeskkool ja kodunduse eriklass. Kooli õpetamise taset peeti kõrgeks, mistõttu külastasid kooli pedagoogid Soomest, Skandinaaviast ja Nõukogude Liidust.</p> <p>Magistritöös vaadeldakse lähemalt Saku-, Mõdriku-, Kehtna-ja Orgita kodumajanduskoole. Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada Eestis aastatel 1918-1940 põllumajanduslikku haridust andnud kodumajanduskoolide tase? Millised ajakirjandus väljaanded ilmusid 1918-1940? Ajalehti ja ajakirju ilmus palju ning erinevatele huvigruppidele. Taluperenaiste seas osutus populaarseks ajakiri „Taluperenaine“, mis ilmus 1927-1940. Töös vaatlen ajalehe rubriike lähemalt. 1935.aastal alustas ilmumist ajakiri „Maret“, mille suunitlus oli teine seltskonna-ja filmimaailma uudised, glamuur, tervishoid, pedagoogika jne. Kolmas ja lugejate seas populaarne oli ajakiri „Eesti Naine“, mis ilmus 1924-1940.</p> <p>Kokkuvõte: Magistritööga soovin anda ülevaate taluperenaiste ettevalmistamisele spetsialiseerunud neljast tegutsenud kodumajanduskoolist, kutsehariduse algusaastatest ja taluperenaistele suunatud ajakirjast „Taluperenaine“.</p>		
Võtmesõnad: kutseharidus, kodumajanduskoolid, naisliikumine, ajakirjandus		
Keywords: vocational education, women`s vocational		
Säilitamise koht: TLÜ Kasvatusteaduste Instituudi raamatutuba		
Töö autor: Eve Rajamäe	allkiri:	
Kaitsmisele lubatud: Juhendaja:	allkiri:	

Tallinn University

Institute Institute of Educational Sciences		Department Department of Primary Education	
Title Home economics schools peasant women educations resort 1918-1940			
Science field Primary Education			
Master`s degree in educational science		January 2014	Number of pages 96
<p>Abstract</p> <p>At the beginning of the 20 th century the Estonian Agricultural union did someteststo start an agricultural school. The idea was unfulfilled because they didn't have enough funds to make it a reality. In 1914 a school by the name of Eesti Aleksandri Alampõllutöökool began work in Kõo's manor. The main teaching language used was russian. The opportunities for women were limited in industrial school. As an extern women acquierd a home tutor profession. Femalevocational educationstarters were Mari and Jaan Raamot besides them there was also Marie Sapas. In 1911 Sahkapuul opened a school for women with 2 years education time to learn agriculture and home economics. The school was opened from year 1911 to the year 1918. Marie Sapas founded a gardening school by the name on Liplap that was open from year 1910 to the year of 1927. The best teachers were prepared for home economics schools in Kehtna Higher Home Economics School. There were 3 departments in that school: home economics, home industry, gardening. In Kehtna there were also Home Educational Secondary School and Home Economics Special class. Summary: with this thesis I want to give an overview of four Home Economicsschoolswhich prepared women to be female farmers, about the beginning of vocational education and the journal " Female farmer".</p>			
Keywords: vocational education, feminism, women's organizations			
Storage: Library of educational sciences at Tallinn University			
Author: Eve Rajamäe		Signature:	
Allowed to defend: Supervisor:		Signature:	

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5-8
1. HARIDUSE OLUKORD JA NAISKUTSEHARIDUS EESTIS.....	9-13
1.1. Kodumajanduskooli looja Mari Raamot.....	14-15
1.2. Kodumajanduskooli looja Marie Sapas.....	16-17
2. KODUMAJANDUSKOOLID.....	18-21
2.1. Sotsiaal-ja Kodumajandusinstituut.....	22-24
2.2. Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool.....	25-28
2.3. Saku Kodumajanduskool.....	29-35
2.4. Mõdriku Kodumajanduskool.....	36-38
2.5. Vasula Kodumajanduskool.....	39-42
2.6. Orgita Kodumajanduskool.....	43-44
3. TALUPERENAISTE AJAKIRJAD.....	45-46
4. „TALUPERENAIN“ KUI TÄHTSAIM AJAKIRI MAARAHVALE.....	47
4.1. „Taluperenaise“ esikaanelood.....	48
4.2. Küsimused – Vastused.....	49
4.3. Õpetusi lapsevanematele.....	50
4.4. Lastemaailm.....	51
4.5. Reklaam ja „Taluperenaine“.....	52-53
4.6. „Taluperenaine“ ja aed.....	54-58
4.7. Toimetusele tulnud kirjandus.....	59
5. KOKKUVÕTE.....	60-66
ALLIKAD.....	67-72
LISAD.....	73-96

SISSEJUHATUS

Muinasajast alates on eestlane olnud talupidaja, harinud põldu ja kasvatanud vilja. Ta on teinud seda mitmeid sajandeid, tuginedes omaenese kogemustele. Meie mõistes kutseharidusele pandi alus varasel uusajal. Euroopas vanimaks ametikooliks peetud merekooli asutas Portugali prints Henrique Meresõitja 15.sajandi esimesel poolel.

Esimesi tööstusharusid, kus tekkis vajadus kvalifitseeritud tööliste järele, oli mäetööstus. Lääne-Euroopas asutati selle tööstuse jaoks ametikoole 16.-17.sajandil. 18.sajandil arenes jõudsalt põllumajandus. 19.sajandi algul asutati Saksamaal vanimad põllumajanduslikud õppeasutused. Kohalike elanikke õpetati vabrikutes töö käigus. 1834.aastal avati Venemaa esimene kõrgem põllumajanduslik õppe- ja uurimisasutus Vana-Kuuste Põllumajanduse Instituut, mis suleti 1839.aastal. Ettevalmistuse said kupjad, lambatalitajad jt http://www.nvtc.ee/public/files/Kutseharidusest_Eestis_kuni_riikliku_iseseisvumiseni.doc).

1907.aastal tegi Eestimaa Põllumajanduse Ühing katse Põllumajanduskooli asutamiseks. Luba saadi võimudelt kolm aastat hiljem. Aastate jooksul jõuti veendumusele, et sobiv asukoht on Eesti Aleksandrikool. Vajalikku kapitali kokku ei saadud ja hakati taotlema luba alamastme põllumajanduskooli asutamiseks. 1914.aasta jaanuaris võis õppetöö Kõo mõisas Eesti Aleksandri Alampõllutöökoolis alata. Kool oli kolmeklassiline, kuhu võeti õppima noormehi. Kool valmistas ette ametnike (Naiskutseharidus, 1938, 1, 60).

Eesti Naiskutsehariduse ärkamisajaks võib pidada 1910.aastat, kui kodumaale saabusid võõrsil hariduse omandanud neid, kes olid lõpetanud Soomes majapidamise-, aiatöö või käsitöökooli ning asusid Eestis tööle instruktoritena (Naiskutseharidus, 1938, 1, 60).

Olulise panuse taluperenaiste haridusele andis Mari Raamot, kes 1911.aasta novembris avas Tartu lähedal, Sahkapuu talus kahe aastase õppeajaga põllutöö ja majapidamiskursused. Tegemist oli hästi läbimõeldud õppetöö korraldusega, kus seitsme aasta jooksul (1911-1918), sai haridust 265 tütarlast. Mari Raamoti kõrval tuli haridusellu Marie Sapas, kelle poolt asutati Liplapi aiatöökool.

Tööle püstitati järgmised eesmärgid: välja selgitada kodumajanduskoolide panus taluperenaiste koolitamisel; hinnata, kas kodumajanduskoolid olid piisava tasemega, ettevalmistamaks haritud perenaissi, ajakirja „Taluperenaine“ mõju lugejaskonna õpetamisel ja kasvatamisel.

Töö ülesanded: tutvustada üht osa tegutsenud kodumajanduskoolidest, koolide õppekavasid, taluperenaistele suunatud ajakirja „Taluperenaine“, ajakirjas ilmunud rubriike.

Uurimisprobleem: „Millise haridusvõimaluse andsid taluperenaiste ettevalmistamisel kodumajanduskoolid?“. Võtmesõnad: naiskutseharidus, kodumajanduskoolid, nende mõju Eesti ühiskonnale, Mari Raamot, Marie Sapas, ajakiri „Taluperenaine“ ja lugejaskond.

Vaatlusüksusteks olid kodumajanduskoolid, ajakiri „Taluperenaine“, ajakirja artiklid, reklaam. Piiranguks oli ajaline periood 1918-1940, s.t aeg kui eksisteeris esimene Eesti Vabariik. Andmete kogumise meetodiks oli arhiivimaterjalide ja „Taluperenaise“ numbrite läbitöötamine.

Populaarseks ajakirjaks osutus „Taluperenaine“. Ilmumisaastad olid 1927-1940. „Taluperenaise“ kõrval ilmusid: „Maret“ (1935-1940), „Käsitööleht“, „Eesti Naine“ jne. Milliseid teadmisi andis ajakiri „Taluperenaine“ oma lugejatele?

„Eesti Vabariigis ilmus aastail 1920-1940 ilmus kirjutisi kutseõppeasutuste ajaloost seoses nende juubelitega. 1920.-1930.aastail avaldati töid ka kutsehariduse erivaldkondade ajaloost. 1989.aastal ilmus ülevaade Eesti merekoolide kohta nende asutamisest 1935.aastani“ (Sirk, 1989, 9, 10).

1936.aastal ilmunud raamatus „Kutseharidus Eestis“, antakse ülevaate kutsehariduse olukorrast 1930.aastate teisel poolel. Raamat annab ülevaate kutseharidust andvatest koolidest.

Erinevat materjali leidub Eesti Riigiarhiivis ja Tallinna Linnarhiivis. ERA-s leidub andmeid Saku Kodumajanduskooli kohta aastatest 1930-1935; Mõdriku Kodumajanduskoolist 1927-1935. Materjale leidub õpetajate palgaandmete-, õpilaste sisseastumisvalduste ja koolide kõrvalhoonete ehitiste plaanideni. Konsulterides Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi teaduri Mare Tormi ja TLA arhivaari Kalmer Mäeoruga, tuli tõdeda, et kahjuks on puudulikud ma-

terjalid Tallinna Sotsiaal-ja Kodumajandusinstituudi kohta. Andmeid leidub 1950.-1960.aastatest alates.

Elfriide Lenderilt (1882 – 1974) ilmus paguluses 1967.aastal Stockholmis mälestuste raamat, kus autor ja koolilooja kirjeldab põhjalikult oma erakooli asutamist, tegevust ja koolielu aspekte.

Varasemad uurimused kutseharidusest pärinevad eesti ajaloolaselt Väino Sirgilt. Autori poolt on avaldatud raamatuid ja kirjutisi kutsehariduse ajaloost keskajast kuni Eesti Vabariigi lõpuni. Tema poolt on kirjutatud ülevaade „Kutseharidusest Eestis 19.sajandi algusest kuni 1917.aastani“, „Hariduspoliitilisest võitlusest põllumajandusõppeasutuste rajamise eest Eestis“ (1979), „Põllumajandusalaste teadmiste õpetamisest Eesti rahvakoolides“ (1977), „Kutsehariduse ajaloost Tartus 19.sajandi algusest kuni 1944.aastani“ (1974) ja „Põllumajandusharidusest Eestis tsaariaja viimasel aastakümnel“ (1973). Ta on kirjutanud koos A.Elango; E.Laulu; A.Liimiga teose „Kaugemast minevikust tänapäevani“ 1.köite (13.sajandist 1860.aastateni 1860. aastateni), ilmus 1989.a. Tollal oli see kõige ulatuslikum Eesti haridusloo käsitus, mis esmakordselt kirjeldas kogu kõrgkoolieelset haridussüsteemi ja on tarvilikuks käsiraamatuks jäänud tänaseni. Raamatu järg avaldati 2010.aastal kui ilmus „Eesti kooli ajalugu 2.köide 1860.aastast 1917.aastani. 1999.aastal ilmus Väino Sirgu poolt „Kutsekoolid. Pedagoogikaõppeasutused ja veterinaariainstituut“, mille koostajaks oli Allan Liim. Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamatus 1991-1992 (66-73; 141-142; 147-148), ilmus 1993.aastal „Kuresaare merekool aastail 1891-1915.“

Ajakirjas „Nõukogude kool“ ilmus 1972.aastal artikkel „Eesti merekoolide õppetööst 19.sajandi teisel poolel“ (nr 10, 876-879) ja 1973.aastal artiklid „Põllumajanduslikust haridusest Eestis tsaariaja viimasel aastakümnel“ (nr 5, 434-439) ja „Eesti merekoolid ja nende õpilaskond 1880.aastail“ (nr 10, 861-868). Väino Sirk koos Ahto Kennikuga avaldasid 1974.aastal artikli „Kutsehariduse ajaloost Tartus 19.sajandi algusest kuni 1944.aastani“ (nr 10, 875-879). 1977 kirjutas uurija artikli „Põllumajanduslaste teadmiste õpetamisest Eesti rahvakoolides 19.sajandi lõpul ja 20.sajandi algul“ (nr 9, 785-791). Minu esimeseks tutvuseks kutsehariduse ajalooga olid 1983.aastal ilmunud teos „Kutseharidus Eestis 19.sajandi algusest 1917.aastani“ ja 1989. aastal avaldatud raamat „Kutseharidus Eestis 1917-1920“.

Autor avaldab materjali tootmisalasest tehnikaharidusest ja kutseõppeasutusest. Mahukamates peatükkides on teemadeks põllumajandus ja kodumajanduskoolidest ning kursustest. Eraldi on vaadeldud kaubandus-, tervishoiu- ja kunstiõppeasutusi.

Väino Sirgi arvamuse kohaselt võime kutsehariduse kujunemist Eestis vaadelda kahes perioodis. Esimeseks perioodiks on aastad 1918-1937. Selle perioodi märksõnad on: kutsekoolide loomine; materiaalsete vahendite puudumine (ruumid, õpikud); kutsehariduse seadustik (http://www.nvtc.ee/uudiste_arhiiv/Kutsehariduse_ajaloost_Eestis).

Teine periood algas aastaga 1937. Perioodi märksõnad on: kutsehariduslike õppeasutuste seaduse kehtima hakkamine; kutsehariduslike õppeasutuste liigitus nende sisu järgi (põllumajanduslik, tööstus-, majandus- jne); koolid õpilaste haridusliku taseme järgi (kesk- ja kõrgema astme koolid); vastava liigi õppeasutuste jaotamine laadi järgi (õppekodu, õppetalu jne); kutsete, kutseksamite korraldamine, kutsetunnistuste väljaandmine jne (http://www.nvtc.ee/uudiste_arhiiv/Kutsehariduse_ajaloost_Eestis).

Väino Sirgi kõrval avaldas eesti kutsehariduse ja põllumajanduse ajaloo kohta artikleid ja raamatuid Eesti Põllumajandusakadeemia emeriitprofessor Jüri Kuum. Aastatel 1949-2007 ilmus teaduslikes väljaannetes ja ajakirjanduses ligi 500 tema artiklit. 1976.aastal ilmus 1.osa ja 1979.aastal 2.osa raamatust „170 aastat kõrgemat põllumajandusharidust Eestis“. Eesti Rahvusringhäälingus esines professor Jüri Kuum raadiosaadetes „Tere hommikust, maarahvas!“ ja „Tere hommikust, põllumehed!“ Professor J. Kuum kirjutas Eesti Aleksandrikooli ajaloo ja Kõo mõisast (29.12.2010). 1991 ilmus tema raamat „Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis (1940.aastani); 1997 avaldati „Kodumajandus Eestis“ ja 2002.aastal raamat „Carl Robert Jakobson – talurahva õpetaja ja põllumees“.

1. HARIDUSE OLUKORD JA NAISKUTSEHARIDUS EESTIS

20. sajandi alguses ilmnes uus nähtus – üha ulatuslikum soov anda keskharidus ka tütarlastele. Tagamaks nende jõudmise kõrgematele ametikohtadele ja seega parema tuleviku kindlustamise (Elango & Laul & Liim & Sirk, 2010, 512).

Naised said pedagoogikaalast koolitust 1870. aastaist alates 7-klassilise kursusega tütarlastegümnaasiumide pedagoogikatäiendusklassides, kus omandati kodukasvataja või õpetaja kutse. Üldkursuse lõpetanu võis saada algklasside õpetaja kutse. Tütarlapsed võisid ka iseseisvalt õppimise järel, sooritada eksamid erikomisjoni ees ja saada mõne aine, eelkõige keelte õpetamise õiguse (Elango jt, 2010).

„Erilist tähelepanu omistas Peeter Põld naisharidusele, mitte ainult sellepärast, et ta oli kümme aastat tütarlastekooli direktor, vaid veel enam põhjusel, et omistas naisele ühiskonnas eriti tähtsa koha. Ta soovitas, et naisele avataks kõik kultuuri varasalved, kuid ei lastaks seejuures kaduma minna emalikkust, naiselikkust. Tütarlastele tuleks koolides tingimata õpetada kodundust, käsitööd, laste kasvatamist“ (Elango, 1996, 64-72).

Keskharidus oli saanud olulise daatumi 1906. aastal, kui Tartus loodi Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Keskkool, mille idee algatajateks olid Jaan Tõnisson, Heinrich Koppel, Oskar Kallas, Peeter Põld, Villem Reimann (Elango jt, 2010). Kooli esimeseks juhatajaks oli Oskar Kallas, hiljem Peeter Põld (Elango jt, 2010).

Esimese keskastme maksuta eraalgkooli loojaks oli 1907. aastal asutas Elfriide Lender. Kooli sihtrühmaks olid vaestest peredest pärit õpilased. Õppehoone asus Tallinnas, Suur-Karja tänaval (http://vikerraadio.err.ee/saade/eesti_lugu/244).

Tütarlaste keskõppeasutuste puuduseks olid asjaolud, et lõpetamisel ei saadud küpsustunnistust ja õigust astuda ülikooli. Erakeskkoolidest oli ainelise baasi poolest kõige paremal järjel Arnold Knüppneri I järgu tütarlastekool Viljandis (Elango jt, 2010).

Tütarlastegümnaasiumide ja I järgu linna-tütarlastekoolide majanduslik olukord jäi poeglaste keskõppeasutustega võrreldes kehvemaks. See väljendus nii nende halvemas varustatuses õppevahenditega kui ka ruumikitsikuses, kõnelemata tütarlastekoolide õpetajate madalamast

palgast. Ühenduses uute tütarlaste gümnaasiumide asustamisega muutus nende ajakohaste koolihoonete ehitamine 19. ja 20. sajandi vahetuse paiku paratamatult vajalikuks (Elango jt, 2010).

Tallinna ja Tartu neidude võimalused omandada keskharidust suurenesid tunduvalt tänu tütarlaste eragümnaasiumide loomisele. Olukorra paranemisega tõusis Tallinna koolides eestlastest tütarlaste arv, mis 1914. aastal 1327. Neist 50,7% olid eesti rahvusest õppurid (Elango, 2010, 376; Andresen, 2003, 184).

Tsaarivõimu alt vabanedes jäid esialgu püsima endised koolitööbid, tsaarimeelsete õpetajate asemele tulid Eestis õppinud koolimehed. Algas võitlus emakeelse koolihariduse eest. 1917. aasta septembris saadi luba üleminekuks emakeelsele õpetusele (Andresen, 2003, 167).

Pärast Saksa okupatsiooni lõppu asuti koolielu ümber korraldamisele. 1919. aasta septembri Asutava Kogu otsusega laiendati koolikohustus kolmelt aastalt neljale ja kehtestati ajutised õppekavad. 1920. aastal võeti vastu „Avalikkude algkoolide seadus“, koolikohustus kestis 8.-16. eluaastani või kooli lõpetamiseni (Andresen, 2003, 168).

1922. aastal jõustus „Avalikkude keskkoolide seadus“. Kohustuslike õppeaineid oli keskkoolis 14. Nendele lisandusid valitavad õppeained. Reaal ja humanitaarharu erinevus oli matemaatika ja loodusteaduse tundide arvus. Humanitaarharus õpiti rohkem eesti keelt, ajalugu ja võõrkeeli. Keskkool moodustas ühtluskooli teise järgu, kooli ülesanne oli valmistada noori ette kõrgematesse õppeasutustesse astumiseks. Koolis oli humanitaar ja reaalharu. Kalleim oli õppemaks Tartus, mille suuruseks oli 70 kr. aastas ja Tallinnas, J. Westholmi erakoolis 80 kr aastas. Õppemaksust oli võimalik vabastada 15% ulatuses õppemaksu kogusummast. Erakoolid erinesid avalikest keskkoolidest võõrkeelte rohkuse poolest. Küpsustunnistuseni jõudmiseks kulus kaksteist aastat (4+5+3 või 6+3+3) (Andresen, 2003, 185,187).

Probleemiks oli koolides eestikeelsete õpikute puudumine. Olukorra muutmiseks moodustati Haridusministeeriumi poolt 1924. aastal õpperaamatute komisjoni. Linnades oskasid üle poole esimesse klassi tulijatest lugeda. Õpikute autoriteks olid: M. Nurmik, J. Kuulberg, A. Rulli, J. Parijõgi, M. Kampmann, M. Meos jt. Töövihikutest sai teed rajavaks J. Käisi „Emakeele töövihik“ 1. ja 2. klassile (1932). Matemaatika õppematerjalide ilmumises oli suuri teeneid August Maramaal, H. Treffneri Gümnaasiumi matemaatikaõpetajatel K. Veskil ja J. Grünthalil ning

F.Mikkelsaarel. Ajaloo valdkonnas kirjutasid õppematerjale J.Parijõgi, J.Adamson ja kodanikuõpetuses R.Rägo (Andresen 2003, 177, 178, 180-181).

„Eestis levinud töökooliliikumist mõjutasid tunduvalt saksa reformipedagoogika rajaja Georg Kerschensteineri seisukohad. 1922.aastal avaldati valitsuse otsus „Täienduskoolide esialgsed põhijooned“. Kutsekoolide võrgu väljaarendamine hoogustus 1924.aastast. Kümme aastat hiljem oli Eestis 50 kutsekooli“ (Andresen, 2003, 189).

1937.aastal jõustus kutsehariduslike õppeasutuste seadus, mis viis koolid ühtluskooli süsteemi, mille alusel nad jagunesid põllumajandus-, majandus-, kodumajanduskoolideks ja tehnilised kutseõppeasutused (Andresen, 2003, 189).

Kehtestus keskastmeline süsteem: alam-, kesk ja kõrgema astme koolid. Esimesed rajanesid algkooli 4., teised algkooli 6.klassile, kolmandad reaalkoolile. Kestvuseks oli üks kuni neli aastat (Andresen, 2003, 189).

„Suurema osa tsariaegsest Eesti kutseharidusest oli asutatud kohalikul algatusel seltside, linnaomavalitsuste või eraisikute poolt. Nende ülalpidamise ja töö korraldamise oskused ei läinud kaduma. Linnavalitsuste, riigi või seltside poolt kutseõppeasutuste tarbeks omandatud või ehitatud hooneid kasutati ka pärast Vabadussõda enamasti kutsehariduse andmiseks. Peatselt riiklikule iseseisvusele pürgiva eesti rahva ja meie maa kui majandusliku ja poliitilise terviku seisukohalt oli tsariaegne kutsehariduse korraldus süsteemitu ja ebapiisav (http://nvtc.ee/public/files/Kutseharidusest_Eestis_kuni_riikliku_iseisevumiseni.doc).

1900.aastal korraldab Heinrich Laas Tartus esimese põllutöö ja karjakasvatamiskursuse nii naistele kui meestele. Kursuse kestvus oli kaks nädalat, sest pikemaajalisi kursusi ei olnud luba eesti keeles pidada (Mäelo, 1999, 206).

Kutsekoole meie mõistes oli loodud üksikuid. Naiskutsehariduse rajajateks võib pidada Mari Raamotit ja Marie Sapast, kelle poolt loodud kursused alustasid oma tegevusega 1910. ja 1911.aastal. Tuli alustada ülesehitustöödega kutseharidussüsteemis. Kutsekoolide võrgu väljaarendamine hoogustus alates 1924.aastast (Andresen, 2003, 189; Mäelo, 1999, 206).

Naiskutsehariduse korralduse algusajaks võib pidada 1910.aastat, kui Eestisse saabusid tagasi esimesed välismaal õppinud Eesti naised, kes olid lõpetanud Soomes majapidamis- või käsi-

töökoolid ning asunud siin tööle instruktoritena. Kuni 1.aprillini 1935 korraldas ja juhtis kodunduslikku kutseharidust põllutööministeerium, mille tegevus läks üle Haridusministeeriumile (Naiskutseharidus Eestis, 1938, 2).

1910-1914.a. kodumajandust õpetanud koolid ja eriklassid paiknesid Eestis: kõrgema astme kodumajanduskoolid (7): Kehtna, Tartu, Tallinn, Oru, Vinni jt. Kodumajanduskeskkoolid (6): Tallinn, Kehtna, Oru, Ambla, Helme, Vana-Võidu. Koolid ja eriklassid: kaheaastase õppeajaga (16): Sahkapuu, Tallinn, Abja, Järva-Jaani, Lüganuse jt. Üheaastase õppeajaga (20): Liplapi, Saku, Võru, Antsla, Karja, Mõdriku, Vasula jt. Naiskutsekoolid kolmeaastase õppeajaga (7): Narva, Pärnu, Võru, Valga, Viljandi jt (Kuum, 1979, 146).

Kutseharidussüsteemis tekkisid täienduskoolid 1920.aastal. Kursuste kestvus oli üks kuni kaks aastat. Koolitüüp oli mõeldud nendele õpilastele, kes peale algkooli lõpetamist kohe edasi õppima ei asunud. Õppekavas olid üldhariduslikud ained ja kutseõpetus. Tütarlastele õpetati lisaks kodunduse aluseid (Kuum, 1979, 147).

Naiskutsekoolid asusid suuremates linnades- Tallinnas, Tartus, Võrus jne. Siin õpetati kodunduse aluseid kolme nädalatunni ulatuses. Kodutööstuskoole oli kümme. Ka nendes koolides õpetati kodumajanduse distsipliine (Kuum, 1979, 148).

Kodumajanduskeskkool andis üld-ja kodumajandusliku erihariduse. Maal asuvates koolides oli õppeaeg kolm, linnas neli aastat. Õppekava kestis võrdselt üldharidusliku keskkooliga. Kodumajandust õpetanud keskkoolidest oli tuntuim Kehtna Kõrgem Kodumajanduskeskkool, mis asutati 1936.aastal. Nendes koolidesse õppima pääsemiseks oli vajalik eelnevalt omada kuue klassilise algkooli tunnistust.

Kõrgema astme kodumajanduskeskkoolid olid ühe aastase õppeajaga. Esimesteks olid 1937.aastal Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool ja Tallinna Linna Kodumajanduskeskkool. Õppima asumiseks oli vajalik keskkooli või gümnaasiumiharidus (Kuum, 1979, 148).

Kutsehariduse edendamisel olid aktiivsed eesti naisseltsid ja Kodumajanduskoda. Tartus tegutsesid Tartu Naisselts ja Tartu Naisühing, kellede eestvõttel avati 1921.aastal käsitöö ja õmbluskool ning aasta hiljem majapidamiskool. Kodumajandust õpetati esialgu kursuste vormis. 1936.aastal sai kool Tartu Naisseltsi kutsekooli nimetuse, kus oli kaks haru. Kaheaastase õppeajaga kodumajandusosakond ning aastase õppeajaga kangakudumise eriklass. Tartu

Naisühing asutas 1918.aastal käsitöökooli, kus olid kudumis-, käsitöö- ja keraamikaosakonnad. Õppetöö kestvuseks oli kaks aastat ja lõpmisel omandati käsitööõpetaja kutse (Kuum, 1979, 147).

1925.aastaks on Haridusministeeriumi poolt asutatud 20 kutsekooli, millest kuus olid tütarlastele. Naistele mõeldud kutsekoolide asutamisega, tekkis kriitilise küsimusena päevakorda õppejõudude ettevalmistamine. Kõige paremas seisus olid käsitööalad. Kõige kriitilisemas aga majapidamise erialad. Olukorda leevendas Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli asutamine (Mäelo, 1999, 207, 208; Naiskutseharidus Eestis, 1938, 4).

Ühe aastase õppeajaga kõrgema astme kodumajanduskoolid andsid keskkooli lõpetanud tütarlastele praktilist üldkodunduslikku haridust või kolmeaastase õppeaja läbimisel võimaluse kõrgema astme kodumajanduskeskkooli astumiseks. Koos eriklassi lõpetanutega omandasid tütarlapsed õiguse astuda kõrgemasse kodumajanduskooli võrdsetel alustel kodunduskeskkooli lõpetanutega. Kutset nad ei omandanud, kuid võisid pärast kümne kuulise praktika läbimist saada koduabilise tunnistuse. Koduabilisi valmistasid ette Tallinna Kodundus- ja Kehtna Kõrgem Kodumajanduskeskkool (Naiskustehariduse korraldus Eestis, 1938, 137).

Maal tegutsesid taluperenaiste ja nende abiliste ettevalmistamiseks ühe aastase õppeajaga kodumajanduskoolid. Esimeste koolide seas hakkas tööle 1924.aastal Saku Kodumajanduskool. Kodunduskeskkoolid olid kolme või nelja aastase õppeajaga keskastme kodumajanduslikud õppeasutused. Maal töötavates koolides kestis õppeaasta 42 õppenädalat. Kohustuslik oli eelnevalt läbitud 6-klassiline algkool ja rahuldavad tulemused vastuvõtuksamitel (eesti keel, matemaatika). Õpilaste nominaalarvuks oli maa koolides 20 ja maksimaalseks piiriks 30 õpilast. Kuni 1935.aastani võisid kõrgema kodumajanduskooli lõpetajad pärast ühe aastase praktika läbimist koolis ja peale vastava aruande esitamist, saada õpetaja kutseeksami. Tekkis vajadus koolide järele, kus võiksid üldharidust omandada need tütarlapsed, kes äsja olid lõpetanud algkooli. Olukorra parandamiseks asutati 1932.aastal Kehtnas ja 1934.aastal Helmes kolmeaastase õppeajaga koolid (Naiskutsehariduse korraldus Eestis, 1938, 136).

1.1 Esimese kodumajanduskooli looja – Mari Raamot

Huvitava kultuurilooga Sahkapuu asub Tartumaal Luunja vallas, 5 km Tartust. Oma nime sai koht seal asunud vasevabriku järgi.

Mari ja Jaan Raamot tutvusid Peterburis. Mari Raamot sündis 6.augustil 1872.aastal, Viljandimaal Tarvastu vallas taluperemehe tütrena. Tema õde, Aino Tamm, oli laulja ja pedagoog. Vend- tuntud metsasarvemängija ja muusikategelane (Raamot,1962, 8, 9, 73).

Enne kooli asutamist Sahkapuul käisid Raamotid tutvumas koolidega Saksamaal, Soomes ja Venemaal. Mitmetelt maadelt saadud kogemused tuli ühendada ühtseks tervikuks ja kohendada Eesti oludele. 1905.aasta revolutsiooni ajal tehti Jaan Raamotile ettepanek tulla Eestisse ja hakata juhatama põllutöökooli. Tema poolt loodi Imaveres 1908.aastal esimene piimaühing (Karindi, 2004, 11).

Sahkapuu oli loodud koolile. Talul olid ilusad põllud, terviklikud hooned. Lisaks eeskujulik veise- ja hobusekari. Lisaks vajalikud põllutööriistad, sh rehepeksugarnituur. Hoonete kompleksi juurde kuulus ka telliskivivabrik kõigi vajalike ehitistega. Esmalt asuti vabriku ümberkorraldamisele (Karindi, 2004, 5, 11-12, 132; Elango jt, 2010, 590).

Saades valmis kooli töökavaga, asuti taotlema koolitusluba. Takistuseks sai Jaan Raamoti arreteerimine revolutsiooni päevil. Saadi kuberneriga nõusolek Mari Raamoti asumiseks kooli juhataja ametisse. Kooli nimeks sai vene keeles „kaheaastased põllutöö ja majapidamiskursused“. „Mari Raamoti õppeasutus oli määratud eeskätt nendele, kes suurema majapidamise juhtimist ja kõiki talupidamisse puutuvaid asju põhjalikult ära õppida soovisid“. Suvega kerkis uus kolmekordne koolihoone. Kool avas ukseid 1.novembril 1911. Mari Raamotil seisis ees suur ja raske ülesanne- muuta õmbuskoolidest tulnud tütarlaste suhtumist. Kodudes oli levinud veendumus, et koolitatud inimesel ei ole vajadust teha füüsilist tööd (Karindi , 2004, 5, 11-12, 132; Elango jt, 2010, 590).

Õpetajate kaader oli muljetavaldav. Koolis õpetas eesti keelt ja kirjandust Mihkel Kampmann, kauaaegne „Postimehe“ kaastööline ja Tartu linnavolinik. Matemaatikat ja füüsikat õpetas Tartu Ülikooli õppejõud Jaan Sarv. Laulmise ja muusikaga tegeles tuntud eesti helilooja ja

dirigent Juhan Aavik, kelle vend oli tuntud keeleteadlane ja folklorist Mihkel Veske (Karindi, 2004, 14-15, 18, 26, 31).

Loodusaineid õpetas Sahkapuul Jaan Ruus, kes oli hinnatud lektor. Karjakasvatuse teadmisi aga Sahkapuul Peeter Kallit eesti tuntud põllumajandustegelasi. Tema elutööks oli eesti maa-kari. Loomade tervishoiu alaseid oskusi õpetas loomaarst August Olt (Karindi, 2004, 34-37).

Inimeste tervishoiualaseid teadmisi õpetas Anton Friedrich Schulzenberg, kes oli üks esimesi kooliarste Tartus ja Eesti Arstide Seltsi asutajaid ning Tartu Ülikooli arstiteaduskonna loojaid Eesti Vabariigi ajal. Mesindus alaseid teadmisi õpetas Mart Reinik, kelle käe all omandas teadmisi Mari Raamoti poeg Ilmar Raamot (Karindi, 2004, 37-39).

Koolis õppekavas olid: taimeteadus, keemia, füüsika, geomeetria, põllutöö, karjakasvatus, piimaasjandus, linnukasvatus, aiatöö, mesindus, inimese ja koduloomade tervishoid, raamatupidamine, eesti-, vene- ja saksa keel, kunstkanga kudumine, näputöö, rõiva ja pesuõmblus jpt õppeained. Töö oli teoreetiline ja praktiline. Teoreetiliste tundide arv oli päevas kolm kuni neli ja praktilisi tunde viis kuni kuus. Õppetöö kestis koos ühekuulise jõuluvahetajaga kaks aastat (Raamot, 1962, 137).

Sahkapuu kool lõi ümbruskonna särama ja kohalik elu elavnes tunduvalt. Paljud endised õpilased suundusid peale õpingute lõpetamist taludesse, muutes need eeskujulikeks majapidamisteks. Esimese lennu lõpetajad asutasid raamatukogu, mille jaoks nad ise raamatuid annetasid. Tüdrukutel oli raske alustada, kus vanem põlvkond pidas nende tööd mängimiseks ja oli vastu noortepoolsetele uuendustele. Paljud koolilõpetajad abiellusid kohalike haritlastega. Aktusel viibinud külaliste ja lõpetajate poolt kingiti Mari Raamotile kalliskiviga sõrmus. Üritusel viibinud Marie Reisiku poolt iseloomustatakse Sahkapuu kooli lõpetajaid, kui lihtsaid, otsekohe- seid ja intelligentseid tütarlapsi (Raamot, 2010, 114; Reisik, 1913)

Sahkapuu põllutöökool jätkas tegevust ka Saksa okupatsiooni ajal. Tõsi, õpilaste arv oli väiksem. 1919.aastal kinnitatud kursuste põhikirja alusel kestis õppetöö 24.aprillist 24.oktoobrini. 1919.aasta juulis lõppes ootamatult kooli tegevus. Mari Rammot, kes tulekahju tekkimise ajal viibis Tartus sai teate, et Sahkapuu koolimaja on leekides (Karindi, 2004, 115, 116 Sirk, 1989, 119).

1.2 Liplapi põllumajanduskooli looja ja asutaja – Marie Sapas

„Liplapi aiatöö ja majapidamiskooli asutas Marie Sapas 15 aasta eest juba vene valitsuse ajal, äratundes tarvidust meie perenaisi nende elukutsele ette valmistada, meie aiapidamist elustada, mitmekesistada ja tervendavale alusele seadida meie toitmist. Liplapi koolile on suureks plussiks see asjaolu, et kooli juhataja on ühtlasi ka kooli ja talu omanik, kes selle töö oma eluülesandeks on seadnud“ (Reiman, 1925, 168-169).

Liplapi talu asus Viljandimaal Halliste kihelkonnas. Marie Sapas avas 1911.aastal Aia ja Majapidamiskooli, mis tegutses 1926.aastani. Hariduse omandas 568 neidu. Korraga oli kursustel 20-24 tüdrukut. Õppetöö algas aprillis ja lõppes oktoobris. Lisaks aiatööle õpetati mesindust, käsitööd, söögitegemist jms. Kooli põhimõte, oli anda haridust tulevastele taluperenaistele (<http://www.nlib.ee/html/expo`kokaraamat/taim.html>; Vahtre, 2009, 39).

Marie Sapas õppis Viljandi algkoolis ja kõrgemas tütarlastekoolis. 1890.aastatel omandas koduõpetajakutse Tartus. Töötades koduõpetajana Venemaal, Eestis ja Lätis. Tema asutatud oli Halliste Naisselts. Ta õppis aastatel 1908-1910 Soomes, Järvelinna aiatöö ja majapidamiskoolis, kus tutvus lähemalt taimetoitumise (Mäelo, 1999, 130).

Marie Sapase käsitöökoolis oli kaks kuni kolm tundi teoreetilist õpetust ning kuus kuni seitse tundi praktilist tööd. Õppeplaani kuulusid toitmisõpetus, tervishoid, lastekasvatus, koduhoid ja arvepidamine. Kool lõppes eksamiga, mille järel anti välja lõputunnistus (Torm, 2010).

Marie Sapase poolt loodud Liplapi põllutöökool tähistas 3.septembril 1925.aastal oma 15.aastapäeva. Aastapäeval kohtusid vilistlased ja õpetajad. Koosviibimisel osalesid vabariigi valitsuse poolt põllutööminister Kerem ja peavalitsuse liige juhataja Männik (Reiman, 1925, 168-169).

1925.aastal kirjutab ajaleht „Naesterahwa Töö ja Elu ja Käsitööleht“ Marie Sapase iseloomustamiseks järgmised read: „Marie Sapas on olnud oma kaasõpetajaile ja õpilastele mitte ainult eeskujulikuks juhatajaks, vaid ka õelik-sõbralikuks kaaslaseks ja nõuandjaks, mis koolitöö ja koosolemise on teinud perekondlikuks ja koduseks. See annab Liplapile tema omalaadilise ilme, igäüht puudutab soojalt Liplapil valitsev vaim“ (Reiman, 1925, 168-169).

1910-1925 õppis koolis 332 õpilast. Erandiks oli esimene õppeaasta, kui õpilasi oli neli. Ülejäänud aastatel oli normaalarv 24 õppurit. Neidude seas olid ülekaalus põllupidajate tütred. Neid oli koolis aastate jooksul olnud 264. Enim õpilasi oli pärit Viljandimaalt. Haridustasemelt oli 253 algkooli ja 79 keskhariduse neidu, linnalapsi oli 43. Vabariigi valitsuse poolt kingiti Marie Sapasele kallihinnaline hõbekingitus ja koolile õppevahendite muretsemiseks suur summa raha (Naesterahwa Töö ja Elu ja..., 1925, 3.september, 168-169).

Marie Sapase saatusel kirjutab Eesti Entsüklopeedia, et Marie Sapas sai 1950.aastal talus korraldatud haarangus metsavendadele, haavata. Ta peeti kinni Pärnu vanglas, kust viidi edasi Kilingi–Nõmmele rahvakohtu istungile. Päev hiljem välja kuulutatud kohtu otsusega, mõisteti talle kaks aastat vabadusekaotust. Peale karistuse kandmist tuli väljasaatmine määratud asukohta. Sama aasta jaanuaris toimetati ta gripi diagnoosiga vangla haiglasse, kus diagnoositi kopsupõletik. Kinnipeetav suri Valga vanglas, 1950.aasta märtsis ja on maetud vangla kalmistu nimetusse hauda (ERA, f. 12, n.1, s. 738).

2. KODUMAJANDUSKOOLID

Kapitalismi arenguga suurenes vajadus haritud põllumeeste järele. Kaasnes uute masinate kasutuselevõtt ja uute ettevõtete asutamine: karjakontrollühistud, masinaühistud ja ühismeiereid (Sirk, 1973, 434).

Naistele oli võimaldatud kutselist teostust mõnel üksikul erialal. Näiteks õpetaja ja kasvatajana koolis ning kodus. 20.sajandi alguses korraldatud ankeetküsitlusest on näha, et põllumajandusalaseid teadmisi õpetati 2,7% eesti alghariduskoolidest. Põllumajanduslike ainete õpetamine oli kõige ulatuslikum luteriusu kihelkonnakoolides. Kõige levinumaks õppeaineks oli juur- ja puuviljaaianduse õpetamine, mida õpetati 22 koolis (Grünthal-Ridala, 1936, 52; Sirk, 1977, 785).

1920.aastate esimesel poolel hakati Eestis asutama kutsekoole. Kutsekoolide asutamisega Eesti Vabariigi ajal said hoo sisse ka kodumajanduskoolid. Koole asutati kõikjale Eestisse. Aastate jooksul jäid haridusmaastikule püsima koolid, mis olid elujõulised ja suutsid raskustele vastu seista. 1924.aasta seaduse alusel oli ettenähtud asutada vähemalt üks põllutöö- või kodumajanduskool igasse kihelkonda.

Põllutööõpetuse aines oli õpilastele kohustuslik läbida talupraktika. Talud, mis olid sobilikud harjutustaludeks, pidid vastama kindlatele kriteeriumitele: 1) keskmised ja suuremad talukohad, kus tööde tegemistest võtavad osa peremees ja pereliikmed, 2) tallu peavad olema tellitud ajalehed ja ajakirjad – eelkõige põllumajanduslikud väljaanded, 3) talus kontrollib tehtud töid inspektor, kes teeb ettekande harjutustoimkonnale, 4) praktikant viib läbi võimalikult palju töid, 5) korteri ja söögi eest hoolitseb taluperemees, 6) ühel päeval kuus peab olema vaba praktikandil kirjalike tööde tegemiseks jne (Sissetulnud kirjad Põllutööministeeriumist ja teistest asutustest õppe- ja kasvatustööst, majanduslikest küsimustest, õpetajatest, täienduskursustest. Õpilaste sisseastumise sooviavaldused. Õpetajate Seltsi põhikiri, 30.08.1925-30.12.1925).

Enamiku kodumajanduskoolide juurde asutati puudust kannatavatele õpilastele koolis õppimise võimaldamiseks toetuslaenu fond. Selle asutamise määras põllumajandusliku kutsehariduse korraldamise seadus §37. Raha saadi selleks Põllutööministeeriumilt, toetajatelt, heategevuspidudelt jne. Väljamakstavatelt summadel protsenti ei võetud. Laenusid maksti välja kaks

korda aastas, õppenõukogu poolt kindlaks määratud tähtaegadel. Toetuslaenu maksti välja võlakohustuse või vekslite vastu, mida õpilane oli kohustatud välja ostma ajal, mille oli kehtestanud õppenõukogu. Täisealised õpilased said laenu oma allkirja eest vekslite vastu vähemalt kahe käendaja olemasolul. Alla 20 aastased õpilased võisid fondist laenu saada võlakohustuse vastu ja selleks pidi olema vanemate või seadusliku eestkostja nõusolek ja nende vastutus, mis pidi olema lisatud võlakohustusele (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga, Harju Maavalitsusega, teiste asutustega ja õpilastega õppe-ja kasvatustööst, majanduslikest küsimustest. Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused.1931.a.statistiline aruanne. Kooli juures asuva toetus-laenufondi põhikiri, 19.08.1931-16.12.1931).

Laenu võis tagasi maksta osade kaupa või kohe kogu summa. Tagastamine pidi algama mitte hiljem, kui kaks aastat peale kooli lõpetamist. Laenufondi juhatuse esimeheks oli koolijuhataja. Tema vastusala oli: fondi finantsvahendid, dokumendid, väljamaksmisele kuuluvad vahendid. Aruanded esitas juhataja koos kooli aruannetega Põllumajandusosakonnale. Juhatuse kohuseid täitis õppenõukogu ja määras ametisse fondi sekretäri, kelle kohuseid täitis üks õpetajatest (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga, Harju Maavalitsusega, teiste asutustega ja õpilastega õppe-ja kasvatustööst, majanduslikest küsimustest. Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused.1931.a.statistiline aruanne. Kooli juures asuva toetus-laenufondi põhikiri, 19.08.1931-16.12.1931).

Kodumajanduskoolidesse oli palju soovijaid ja kõiki ei suudetud vastu võtta. Õpilaste normaalarvuks klassis oli 16. Maal töötavates koolides, kus õppetöö kestis 42 õppenädalat, loeti õpilaste normaalarvuks 30 ja maksimaalarvuks 45 õpilast. Kõigis maal olevates koolides olid internaadid, linnades need reeglina puudusid. Olenemata õpilase elukohast, oli internaadis elamine kohustuslik (Kutsehariduse korraldus Eestis, 1938, 136).

Kooli lõputunnistus anti välja, kui õpilasel olid nii kohustuslikes kui valikainetes hinded vähemalt rahuldavad, tehtud nõutud praktilised tööd, sooritatud eksamid komisjonis ja need õppenõukogus kinnitatud (Kirjavahetus Harju Maavalitsusega, teiste asutustega ja õpilastega majanduslikest küsimustest, õppe-ja kasvatustööst. Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused. 1927.a. revisjonikomisjoni protokollis ära kirjutatud, 25.07.1927-23.12.1927).

Uurides teisi kodumajanduskoole, ei märganud tingimust, nii nagu kehtestas selle Saku kodumajanduskool. Nimelt tuli aasta algul õpilasel maksta koolikassasse 500 marka, millest ar-

vati maha aasta jooksul õpilase poolt lõhutud esemed. Ülejäänud raha maksti tagasi õppeaasta lõpul. Kuu söögiraha tuli õpilasel maksta kuu alguses ette (Kirjavahetus Harju Maavalitsusega, teiste asutustega ja õpilastega majanduslikest küsimustest, õppe-ja kasvatustööst. Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused. 1927.a. revisjonikomisjoni protokollis ära kirjutatud, 25.07.1927-23.12.1927). Igal kooli õpilasel oli oma aiamaa, mille eest ta vastutas ja kus kasvatatas erinevaid aiasaadusi, seemnest kuni valminud viljadeni (Kirjavahetus harju Maavalitsusega, teiste asutustega ja õpilastega majanduslikest küsimustest, õppe-ja kasvatustööst. Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused. 1927.a. revisjonikomisjoni protokollis ära kirjutatud, 25.07.1927-23.12.1927).

„1930.aastail enam üheaastaseid kodumajanduskooli ei avatud, vaid jätkati olemasolevate tugevdamist ja väljaarendamist. Tekkis uus koolitüüp – kolme aastase õppeajaga kodumajanduskeskkool, mille algatajateks olid maanaised. Selle soovi põhjustas keskkooli prestiižikus, pealegi linnas oli laste koolitamine kulukam ning võõrutas tütarlapsi kodust ja maaelust“ (Torm, 2002, 107).

1933.aasta seadusega läksid kutsehariduskoolid põllumajandusministeeriumi alluvusest haridusministeeriumi alluvusse. Kodumajanduskooli kutsuti õppima ümbruskonna tütarlapsi. Õpilaste arv oli aastate lõikes erinev. Kodumajanduskooli õpilastel oli õppeaasta lõpus eksam: toiduvalmistamise alal praktiline ülesanne koos kalkulasioonide ja selgitustega; rõivastuse ja käsitöö alal; kodukorrastuse ja kodukorrashoiu ning tervishoiu alal suuline katse, aianduse ja loomakasvatuse alal suuline katse (Angerjäär, 2008, 9).

„Vabariigi valitsuse otsusega viiakse üle põllutööministeeriumi alluvusest haridus- ja sotsiaalministeeriumi alluvusse arvates 1.aprillist 1935: Kehtna, Helme, Särevere, Antsla, Vasula, Saku, Mõdriku, Orgita ja Karja kodumajanduslikud koolid ühes riigile kuuluvate hoonetega, seadetega ja õppevahenditega ja koolide juures asuvad mõisad rendileandja õigustega ja sõlmitud rendilepingutega“ (Põllumajanduslikud koolid... 1935, 4).

„Kodumajanduskoolide üleviimine on teostatud järgmistel kaalutlustel, et on tarvis teha igasuguse hariduse andmist juhitavaks ühest seisukohast. Põllumajanduse ja aianduse õpetamine esineb paljudes õppeasutustes väljaspool põllutööministeeriumile alluvaid kooli. Pole otstarbekohane, et osa kooli allub teisele ministeeriumile. Muuseas oli senise olukorra juures ras-

kem ka õpetajate ettevalmistamise küsimuse lahendamiseks“ (Põllumajanduslikud koolid... 1935, 4).

„Põllutööministeeriumi naisõpetajate ettevalmistus Kehtnas on korraldatud põllutööministeeriumile alluvatele koolidele ja sellisel kujul ei saa ta pidada silmas haridus- ja sotsiaalministeeriumile alluvaid koole. Põllumajanduslikkudes koolides on liig vähe õpilasi, kuna rahva tööalade järgi see arv peaks olema suurem (Põllumajanduslikud koolid... 1935, 4).

„Põllumajanduslikkudes koolides on liig vähe õpilasi, kuna rahva tööalade järgi see arv peaks olema suurem. Üheks põhjuseks on siin asjaolu, et sellise kooli lõpetajaile, välja arvatud põllumajanduslik keskkool, pole näidatud teed, kuidas jätkata hariduse saamist, kui ta soovib“ (Põllumajanduslikud koolid... 1935, 4).

Eesti Vabariigis kujundati välja täiuslik kodundusõppeasutuste võrk, eeskätt maal 1938/39.õ.-a töötas maakohdades 18 ja linnades 13 kodumajandusõppeasutust, kus õppis 1250 tulevast spetsialisti. Esimese Vabariigi perioodil lõpetas kodumajanduskooli 5122 tütarlast, millest ligi 3000 moodustasid üheaastase õppeajaga koolide lõpetajat (Torm, 2002, 109).

2.1 Sotsiaal ja Kodumajandusinstituut

„Kodumajandus Eestis on tööala, mis mahutab enamiku meie töötavatest naistest. Kodumajandusinstituudi ülesandeks on rajada naiste kutselisele tööle uusi teid. Nende uute kutselade kaudu see uuetüübiline kool tahab teenida meie ühiskonda kõigil neil aladel, mis naisele tunduvad ligidasemad, ühtlasi aga on hädatarvilikud rahva tuleviku kindlustamisel, tema tõulise väärtuse ja kultuuri arengul“ (Kodumajandusinstituudi asutamise..., 1937,3, 10).

Kodumajandusinstituut asutati 1935.aastal. Enne nõukogude okupatsiooni kandis kool Kodumajanduse Instituudi ning Sotsiaal-ja Kodumajandusinstituudi nime (Torm, 2002). Asta Kiitam aga täpsustab kooli nime: „NB! Mitte kodumajandus, vaid kodundus. Kodumajandus tähendab tõesti vaid kodust majapidamist, kodundus aga majapidamisele lisaks ka teisi teadmisi ja oskusi, mida kodus tarvis läheb, nagu tervishoid, pedagoogika, käsitöö“ (Südame ja mõistusega..., 1998, 5).

1936.aasta sügisel kirjutas ajaleht „Postimees“ Kodumajanduse Instituudist järgmist: „Nagu teada, asutati läinud aastal Tallinna Eesti Naisliidu juures kodumajanduse instituut, mis esialgu algas tegevust kodumajanduse eriklassiga. Kuna tung sinna oli väga suur, otsustati käesoleval sügisel avada kodumajanduse eriklasse gümnaasiumi lõpetajaile ka teistesse linnadesse. Kodumajanduse eriklassid teistes linnades kujunevad seega Instituudi juures asuva Sotsiaalkooli eelklassideks. Käesoleval sügisel avati Naisliidu juures juba sotsiaalkooli esimene klass“ (Kodumajanduskoja laiaulatuslikke..., 1936, 4).

Lisaks Tallinnale avati kodumajanduse eriklass Eesti Noorsoo Kasvatamise Seltsi tütarlaste gümnaasiumi juures (Kodumajanduskoja laiaulatuslikke..., 1936, 4).

„Eriklasse on mõeldud mitte ainult sama kooli gümnaasiumi lõpetajaile, vaid kõikidele teistegi koolide lõpetajaile. Läinud talvel õppis Tallinnas kodumajanduse eriklassis isegi ülikooli lõpetajaid, et omandada vastavat eriharidust“ (Kodumajanduskoja laiaulatuslikke..., 1936, 4).

„Kodumajanduse eriklass erineb oma ehituselt ja korralduselt kooli üldisest süsteemist. Need õpilased ei kannu mitte kooli vormi, ega ole nende kohta maksvad kooli üldised nõuded. Sa-

muti koheldakse neid kui täiskasvanud isikuid“ (Kodumajanduskoja laiaulatuslikke..., 1936, 4).

Kodumajanduse Instituudi üheaastase õppeajaga põhiklass õpetati erinevaid distsipliine paljust eluvaldkondadest. Näidetena sotsioloogia ja demograafia, riik ja õigus, üldine tervishoid, kehaline kasvatus, sotsiaalpedagoogika (koos psühholoogiaga), majandusõpetus, töökaitse, avaliku hoolekande ajalugu, korraldus ja juriidiline kord, perekonna hoolekanne ja hoolekande viisid, toitlustamine, usulised küsimused sotsiaaltöös jne (Kiitam, 1998, 5).

Instituudis oli kaks erinevat õppesuunda- sotsiaalhoolekanne ja dieteetika, mis põhinesid Kodumajanduse Instituudi esimesel klassil. Õppetöö kestvus oli 32 nädalat, lisaks kolmenädalane praktika kooli juures (Kutseharidus Eestis, 1938, 444; Torm, 2000, 108).

„Õppijate nädalakoormusest (42 tundi) moodustasid 45% ulatuses tervishoiu ja toitlustamisega seotud õppeained (http://www.teatoimeta.ee/Ajalooradadelt_423.htm). Sotsiaalhoolekande haru alustas tegevust 1936.aastal, dieteetika 1938. Mõlemas harus kestis õppeaeg peale eriklassi lõpetamist veel kaks aastat. Sotsiaalhoolekande osa hakkas ette valmistama sotsiaalsistende, dieteetika õppesuund aga toitlustuse eriteadlasi. Kooli juures avati 1937.aastal üheaastase õppeajaga Kodukasvatavate - Lastehoidjate Kool. Eesmärgiga ette valmistada kutselisi lapsehoidjaid- kasvatajaid. Õppeajaks oli üks aasta (Kutseharidus Eestis, 1938, 444; Torm, 2000, 109). Üheaastasele õppeajale lisandus ½ aastane praktika eri institutsioonides: Nõmme Rinnalaste ja Emade Kodus, lastepäevakodus, perekonnas, Kose Vabaõhukooli suvekodus (http://www.teatoimeta.ee/Ajalooradadelt_423.htm).

Teistes õppesuundades aga kolm aastat. Praktilisi teadmisi omandati harjutuslasteaias. Õppemaks oli 60-80 kr aastas. Lisakulud olenevalt erialast viis kuni kuus kr kuus või 10-50 kr aastas. Lapsehoidjate koolis oli kohustuslik vormiriietus. Töö eeldas korrektset välimust. Vormiriietust saab näha fotol, Lisas 17. Internaat koolil puudus. Õpilasi toimetamas kooli õppekõrgis ja koolitunnis on Lisas 18. ja 19. Võimalus oli kasutada teise kooli internaati, mille maksumus oli 36 kr kuus (Kutseharidus Eestis, 1938, 444; Torm, 2000, 109).

1936.aasta sügisel avanes Eesti Naisliidul võimalus saada sihtasutuselt „Eesti Lastekaitse“, oma kasutusse Jaan Poska endine härrastemaja, kuhu asutati tütarlastele mõeldud internaat.

Maja asus Kadriorus ja majas said elamisvõimaluse 40 tütarlast (Kodumajanduse Instituudi asutamise põhjusi, 1937, 5).

Kooli esimeseks direktoriks sai Salme Masso (neiupõlve nimega Liigand, 1909-1990). Ta õppis aastatel 1917-1928 Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlaste gümnaasiumi majandusharus ning aastatel 1928-1930 Kehtna kodumajanduskooli majandusharus. Andis aastal 1932 Tallinna Pedagoogiumis kesk- ja kutsekooliõpetaja kutseeksami. Ta töötas aastatel 1931-1934 Eesti Noorsoo Kasvatuse seltsi tütarlaste gümnaasiumis ja aastast 1935 Tallinna Kodumajanduse Instituudis õpetajana (http://et.wikipedia.org/wiki/Salme_Masso).

Aasta hiljem asus instituudi etteotsa Eesti Naisliidu juhataja Marie Reisik. Koolihoones tegutsesid erinevad kursused, näitused, loengud ja koosolekud. Kooli said astuda ainult gümnaasiumi haridusega neiud. Neli õppeaastat renditi ruume Suur- Roosikrantsi 12. Oma õppehoone valmis 1939.aastal Tallinnas, Tõnismäel, Hariduse tn 8. Nõukogude perioodil asus hoones Tallinna Tõnismäe Haigla (Kuum, 1979, 148; Kutseharidus Eestis, 1938, 444; Mäelo, 1999, 209).

2.2 Kehtna Kodumajanduskool

Kodumajanduskoolide õpetajate ettevalmistamisel oli tähtsaim õppeasutus Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool. Kooli juurde moodustati kõrgema astme kodunduse eriklass. Kehtna Kodunduskeskkoolis olid vastuvõtueksamiteks kirjalik eesti keel ja matemaatika. Linnalastel, kes soovisid asuda õppima Kehtnasse, tuli enne kooli sisseastumist läbida eelpraktika, kinnitamaks sobivust õppida põllumajanduserialadel (Kehtna Kodumajanduskool, 1932-1933).

Kehtna Kõrgem Tütarlaste Põllutöö ja Majapidamiskool loodi 1925. Aastal 1932.aastal tuli Põllumajandusministeeriumi otsus asutada Kehtnasse kodumajanduskeskkool. Lisas 6 on foto kooli peahoonest. Kursuste kestvus oli kolm aastat. Kool vastas põllutöökeskkoolile ja võimaldas sisse astuda Kehtna Kõrgemasse kodumajanduskeskkooli ning jätkata õpinguid ühiselt üldharidusliku keskkooli lõpetajatega. Kooli võeti vastu 16-17 aasta vanuseid õpilasi. Koolis õppimine oli tasuta, samuti internaadiruumid ühes kütte ja valgustusega. Kõrgema Kodumajanduskooli kõrval töötas alama astme kool ja kodunduskeskkool (Kehtna Kodumajanduskool, 1932-1933).

Õpilased olid kohustatud elama kooli juures asuvas internaadis. Tunde oli päevas keskmiselt seitse ja õppeaeg aastas kuue nädala võrra pikem kui üldhariduskoolides. Välisriikidest oli koolis õppinud soomlasi, rootslasi ja lätlasi (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool 15-aastane, 1940, 8).

Kooli õppekavas oli taluperenaiste toimetulekuks vajalikud õppeaineid: toiduaine - ja toitumiseõpetus, koduhoid (elu-ja kõrvalruumide korrashoid, puhastamine, tapeetimine), karjakasvatust ja piimandus, üldtaimekasvatust ja aiandus, puuvilja-ja keeduviljakasvatust jne (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1932-1933; Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1933-1934).

Kehtna kooli tehnoloogiline baas oli laialdane: abiõppeasutused, kasvumajad, värvimise ja konserveerimise töökojad, keemia laboratooriumid, käsitöö ja kudumise töökojad, pesuköök (Lisa 7), ühiselamu (Lisa 9), peosaal (Lisa 8), kus korraldati koolipidusid ja lõpuaktuseid. jne. Kooli head õppetaset näitas asjaolu, et kooli õppetalu koosseisu kuulus kanalasse tehti kanade söötmiskatseid taimse ja loomse valgu mõju kohta munemisel ning valgus-ja söötmiskatseid kanapogegadele. Kehtnas korraldati ka kanade munemisevõistlusi, millest osavõtjaid oli üle

Eestimaa. Õpetamise taset peeti omataoliste hulgas üheks parimaks, mistõttu tutvusid sellega paljud pedagoogid Soomest, Rootsist, Norrast ja Nõukoguse Liidust (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1932-1933; Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1933-1934).

Õppepraktika kestvuseks karjaleudas määrati kolm nädalat ja sealaudas oli ajaline määrang kaks kuni kolm nädalat. Õpilased töötasid laudas tegelike tööde õpetajate juhtimisel ja järelvalvel. Kooli lõpetamiseks oli vajalik sooritada eksamid miinimumhinnetele (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1934-1935).

Kooli kasvades jäid senised ruumid väikeseks, endine Kehtna härrastemaja ei vastanud tuleviku vajadustele ja vabariigi valitsus planeeris lähiaastatel ehitada uusi hooneid. „Kehtna on meil kujunenud suureks kodumajandusliku hariduse ja teadmiste tsentrumiks. Koolijuhataja, hr. Araku energilisel tegevusel on kool alatasa kasvanud, ning tung kooli on olnud alati väga suur. Praegu on veel lahtine, kas ehitatakse sootuks uus kahekordne koolimaja lisaks endistele ruumidele või ehitatakse praegusele koolimajale kolmas kord peale“ (Kehtna Koolile uus..., 1934, 3).

31.märtsil 1933.aastal toimus nõupidamine keskkooli asutamiseks Kehtnasse. Õppeaeg oli kolm aastat. Kool vastaks põllutöökeskkoolile ja võimaldaks sisse astuda Kehtna Kõrgemasse Kodumajanduskooli ning jätkata õppimist ühiselt üldharidusliku keskkooli lõpetajatega. Õppima võeti algkooli lõpetanud tütarlapsi vanuses 16-17 eluaastat. Suvevaheaja pikkuseks oli neli kuni kuus nädalat ning üks suvepraktika harjutustalus (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1932-1933).

1937.aastast tegutses Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, mille eesmärgiks oli ette valmistada nõuandjaid kodumajanduslikel erialadel. Koolis tegutses kolm osakonda: kodunduse-, aianduse ja kodutööstuse osakond. Kooli astumisel oli eeltingimuseks kodunduskeskkooli või üldharidusliku keskkooli lõpetamine. Õppetöö algas sügisel üheaegselt keskkoolidega ja kestis 36 õppenädalat, millele järgnes I. ja II. klassis kuue nädalane õppepraktika kas kooli juures või õppekodus. Lõpueksam sooritati kooli juures. Lõpetamine andis õiguse astuda Tartu Ülikooli Põllumajandus ja Majandusteaduskonda ning Tallinna Tehnika Ülikooli keemiateaduskonda. Võimalik oli edasi õppida Tallinna Pedagoogiumis (Kutsehariduse korraldus Eestis, 1938, 149).

Lisaks õppetööle oli aktiivne õpilasingide töö. Muuhulgas tegutseti rahvatantsu ja koorilauluga. Koolil oli maitsekalt kujundatud peosaal. Üritusi korraldati ka talvel. Tiigijääl korraldatud peol mängis puhkpilliorkester ja suupistete eest hoolitsesid kooli õpilased. Toiduained, samuti kogu peahoonet kaunistavad lilled, kasvasid tütarlapsed ise (Ummalas, 2012).

Kooli õppetöö kõrget taset näitab asjaolu, et 1936.aastal, kui lõpetas kooli teine lend, oli cum laudega lõpetajaid 25-st kuus. Koolist astusid ellu naised, kes olid saanud hea ettevalmistuse kodumajanduse erialal. „Suurem osa lõpetajatest on pärit maalt ja asuvad peale kooli lõpetamist õppinud perenaistena kodutaludesse tööle“ (Kehtna kodumajanduskooli 2-lennu...1936, 8).

Sarnase kiitva tunnustuse sai kool kaks aastat varem, 1934.aastal. Koolis käis ajaleht „Postimees“ ja avaldas teabe rubriigis „Hallo, mis uudist?“, kus vastas küsimustele Kehtna koolide direktor hr Arrak. „Viimasel ajal neid nõutakse hoolekandekoolidesse õppejõududeks, lastekodudesse ja sanatooriumitesse majapidajaiks jne, nii et kõik on saanud kohtadele ja vaba poole keegi“ (Hallo, mis uudist?, 1934, 5).

Kehtna Kodumajanduskooli peeti sobilikuks kohaks, kus tähistada erinevate õpetajate päevi, Maanaiste suvepäevi jm üritusi. Näiteks peeti Kehtnas 1.-11.juulini 1936 „Kodumajanduslike ja aianduslike ainetega õpetajate päevi“ (Kodumajanduslike ja aianduslike ainetega õpetajate päevad, 1936, 2).

Päevade algatajaks oli ministeeriumi nõunik, Eesti Maanaisteseltsi juhataja pr. Alma Martin. Päevakorrapunktid olid: „toitlustamise meetodiline käsitlemine, töökorraldus üksikutes koolitüüpides, aianduse meetodiline käsitlemine, uuemaid teadmisi aianduse alalt, ühiskonna ja perekonnaõpetuse käsitlemine jm“ (Hallo, mis uudist...1934, 5).

1940.aastal oli koolis 22 õppejõudu. Nemad ise koostasid kehtiva tunnikava alusel töökavad igaks õppeaastaks ning need kinnitas kooli õppenõukogu. Järelevalvet teostasid kooli direktor ja ning Haridusministeerium (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool...,1940, 8).

Tegelike tööde õpetajatel tuli anda ka teoreetilisi tunde kodumajanduskoolis nendel õppeainetes, milles neil oli õpetajakutse. Nõue kehtis loomakasvatuse, aianduse ja kudumise tunde andvatele õpetajatele (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool, 1934-1935).

Kehtna Kõrgema kodumajanduskooli 15.aastapäeva tähistamisest kirjutas ajaleht „Uus-Eesti“ 1940.aastal: „Kehtna koolide praegune iseloom ja õppetegevuse korraldus on pikkade aastate jooksul omandatud kogemuste tulemuseks, mille teerajajaks ja suunaandjaks oli Kehtna koolide esimene ja kauaaegne direktor Aleksander Arak (Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool 15-astane, 1940, 8).

Aleksander Arak sündis 1.vebruaril 1883.aastal Lõve vallas. Õppis sama valla algkoolis ja Helme kihelkonnakoolis. Põllumajandusliku baashariduse omandas Soomes Harju põllutöökoolis (1907-1918) ja Kuikijõe kõrgemas põllutöökooli. Kõrghariduse omandas Taanis, Kopenhaageni kuninglikus põllutöö ja veterinaariainstituudis. Ülikooli lõpetas põllumajanduskandidaadi kraadiga. Aastatel 1914-1925 töötas instruktori, mõisvalitseja, maavalitsuse sekretäri, linnaeape ja ametikohtadel. Aastatel 1925-1937 töötas Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis juhatajana. Aleksander Arak kuulus ka Kehtnas Kaitseliidu ridadesse. Ta oli Kehtna kompanii pealik ja Rapla maakonna pealiku abi. 1937.aastal määrati ta Kuusiku karjakontrollassistendide kooli juhatajaks. Aleksander Arak arreteeriti 1944.aastal Särevere riigimõisas. Tribunali otsus oli 10+5 aastat. Ta vabanes Karlagi vangilaagrist 1956.aastal. Tugevast mehest oli aastatega saanud invaliid. Aleksander Arak lahkus meie seast 1969.aastal. Tema viimne puhkepaik on teadmata (Rahuoja, 2003).

Aleksander Araku lahkumise järel sai kooli direktoriks Villem Sõerd, kes juhtis kooli 1937-1941. Hariduselt oli ta ajalooõpetaja. Enne Kehtnasse tulekut töötas Villem Sõerd Jõhvi erahishumanitaargümnaasiumi juhina (Past, 2007).

2.3 Saku Kodumajanduskool

„Umbes kilomeeter Saku Raudteejaamast samanimelise õlletehase naabruses, kauni Vääna jõe kaldal, on endises härrastemajas endale ulualuse leidnud õppeasutus, mille olemasolust paljudel aimugi ei ole, kuid mis viimase 11 aasta jooksul on teinud tänuväärse töö meie taludele õppinud perenaiste igakülgseks ettevalmistamiseks. See õppeasutus on Saku Kodumajanduskool, mis kohaliku rahva poolt on ristitud „ valgeks kloostriks“ (Uus-Eesti, 1935, 10, 11).

Nimi tuli valgeks värvitud härrastemaja järgi, kus tegutses kool. Ajaleht „Uus-Eesti“ kirjutas 1935.aasta oktoobris järgmised read: „ ...kelle elanikeks on ainult naised, kui välja arvata aednik, karjane ja koolijuhataja kuue aastane poeg, kes on ainsad meessoost hinged“ (Uus-Eesti, 1935, 10, 11)

Harju Maanõukogu otsusega 8.maist 1923.aastast ja Põllutööministeeriumi loaga 1.jaanuarist 1924. aastast alustas oma tegevust Saku Talumajapidamiskool. Kooli tegevust juhtis Harju Maakonnaavalitsus. Kool töötas Põllutööministeeriumi poolt kinnitatud õppe ja tunnikavade järgi. Kooli kulud kandis Harju Maavalitsus, osa õpetajate palkadest tasus Põllutööministeerium. Koolinõukogu koosnes kooli juhatajast, määralistest õpetajatest, maakonnaavalitsuse esindajast ja vajaduse korral Põllutööministeeriumi esindajast“ (Sissetulnud kirjad Põllutööministeeriumist ja teistest asutustes..., 30.12.1924-27.08.1925).

Kooli heast tasemest räägib asjaolu, et Eesti Põllumeeste Keskseks avaldas soovi koolis korraldatud täienduskursuse lõpetajaid oma instruktoritena ametisse valida. Kogemuste saamiseks käis kool õppereisidel Vasula Tütarlaste majapidamiskoolis, Eesti Aleksandri Põllutöö keskkoolis ja Kehtna Kõrgemas Naismajapidamise ja Aiatöökoolis (Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused..., 03.07.1926-25.09.1926; Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga..., 23.12.1930-15.08.1931).

Suureks tunnustuseks ja auks oli koolile seal toimunud erinevad üritused. Koolis pidasid oma suvepäevi maanaised (Lisa 2). Tantsuoskuste omandamiseks korraldati koolis erinevaid tantsukursusi, mille raames õpetati: fokstrotti, tangot, tvisti jt. seltskonnatantse. Tantsimise kõrval tegeleti koolis laulmisega. Õppeaine oli kooli õppekavas. Mitmel korral käidi laulupeol. Osalejad kandsid Eesti rahvarõivaid (Nõu, 2012, 85, 86).

Saku Kodumajanduskooliga käisid tutvumas vabariigi president K. Päts, kes istutas parki tammepuu. Maanaiste suvepäevade raames käisid Sakus tolleaegsed valitsuse liikmed: peaminister K.Eenpalu, teedeminister N.Viitak, põllutööminister A.Tupits ja Saare maavanem H.Otstavel. Kooli iseloomustamiseks kirjutas ajakiri „Taluperenaine“ järgmised read: „Pidutujuks mõjus palju kaasa Saku Kodumajanduskool oma korrastatud ümbrusega ja ilusa pargiga, mis on nagu loodud pidulikuks kogunemiseks“ (Taluperenaine, 1938, 177, 178).

Kooli õppetalu „Saku“ oli omandatud 1924.aastal. Koolil olid traktor, rehepeksu- ja heinaniidumasin, hobureha ja külvimasin. Praktika sooritamiseks oli koolil õppetalu, mille suuruseks oli erinevatel ajajätkudel 95 – 117 ha. Koolil oli eeskujulik kollektsooniaed. Lisaks kasvatati rohkesti marjapõõsaid. 1937.aastal sai kool omale uue kasvuhoone, mida võis Sakus näha 1972.aastani, mil hoone lammutati (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga..., 23.12.1930-15.08.1931).

Talu ülesandeks oli pakkuda õpilastele võimalust tutvuda talumajapidamiste erinevate aladega. Kooli õppetalu koosseisu kuulus eeskujulikult toimiv loomakasvatus. Talus kasvatatav hollandi-friisi kari oli tunnustatud II järgu sugulavaks. Veiste keskmiseks piimasaagiks aastas oli 4800 kg piima. Piim viidi Nõmmele, seal asunud kopsuhaiguste sanatooriumile toiduks. Kooli juures töötas pullijaam, täkujaam ja kuldijaam. Hobuste arv oli 5-7. Traktorite arv tõusis kahele. Peale kanade kasvatati parte, kalkuneid ja hobuseid. Õppetalu juhtis kooli juhataja. Kool ja õppetalu moodustasid ühtse majanduslikult toimiva terviku. Õppetalus oli tööl kuus teenijat (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga..., 23.12.1930-15.08.1931; Tarkusepärj, 1994, 78; Uus-Eesti, 1935, 10, 11).

Saku Kodumajanduskooli võeti vastu 6.-klassilise algkooli lõpetajaid, kes pidid olema saanud 1.jaanuariks seitseteist aastat vanaks. Lisa 1.on fotol kooli õpilased 1929.aastal. Koolis ei tohtinud õppida kauem kui kaks aastat. Nominaalne õppeaeg oli üks aasta. Õpilaskandidaat pidi olema töötanud vähemalt ühe aasta kodumajapidamises. Koolis õppida soovijad tulid erinevatest Eestimaa paikadest: Viljandist, Läänemaalt, Hiiumaalt jne. Kool oli sisseastujate seas populaarne ja kahjuks jäid paljud soovijad vastuvõtmata (Sissetulnud kirjad Põllutööministeeriumist ja teistest asutustest õppe- ja kasvatustööst..., 30.12.1924-27.08.1925).

Õpilaste eelharidus kooli astumisel oli algkooli 4-klassilisest kuni üldharidusliku keskkooli 6-klassilise hariduseni (Õpilaste sisseastumise ja muud sooviavaldused..., 03.07.1926-25.09.1926).

Kooli sisseastumisel oli eelised Harjumaalt pärit õpilastel. Harjumaalt pärit õppurid maksid toiduraha 10 kr, mujalt tulnud 12 kr kuus. Õpilaskandidaatidel tuli õppeaastale eelneval aastal saata kuni viieteistkümnenenda oktoobrini saata sooviavaldus koos koolitunnistusega koolijuhataja nimele. Õppetöö kestis jaanuarist detsembrini. Kooli ülesandeks oli ette valmistada õppinud taluperenaisi. Konkursi korral eelistati hea tunnistusega lõpetanud neidusid. Õppima soovijad pidid olema vähemalt 17 aastat vanad. Omandatud pidi olema algharidus, sellele vastav haridus või töökogemust talumajapidamises üks aasta. Konkursi korral eelistati hea tunnistusega kandidaate või korraldati sisseastumiseksamid. Kooli kodukord oli täitmiseks kohustuslik. Selle mittetäitmisel kustutati õpilane kooli nimekirjast. Enne õppetöö algust kontrollis kandidaadid üle kooli arst (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga, Harju Maavalitsusega ja teiste asutustega majanduslikest küsimustest..., 23.12.1930-15.08.1931).

Kooliõpetus oli praktiline ja teoreetiline. Pearõhk õpetamisel oli perenaisele tegelikus elus vajaminevatel praktilistel oskustel. Tulevastele perenaistele olid õppekavas järgmised ained: majapidamine (keetmine, pesemine, triikimine jne), karjakasvatus (piimakarjakasvatus, sigade ja sulgloomade kasvatus), aiatöö ja mesilastekasvatus, käsitöö ja kangakudumine jne.“ (Kirjavahetus Harju Maavalitsusega, teiste asutustega ja õpilastega majanduslikest küsimustest..., 25.07.1927).

Üldainetest õpiti eesti ja saksa keelt, matemaatikat, keemiat, tehnoloogiat, füüsikat, meteoroloogiat, botaanikat, kultuurtehnikat, geoloogiat, mineraloogiat, koduloomade anatoomiat jne. Õpilased elasid kõik internaadis, olenemata nende elukohast. Internaadis oli prii korter, küte ja valgustus (Kirjavahetus Harju Maavalitsusega, teiste asutustega..., 25.07.1927; Tarkusepärg, 1994, 78, 79).

Koolipäeval oli äratus kell 05.30 korrapidaja äratusega. Öörahu algas kell 22.00. Erandiks oli pühapäev, kui õpilastel oli võimalus puhata kella 8.00-ni (Nõu, 2012, 84).

Toas oli kaks kuni kuus õpilast. Õppemaksu ei olnud. Koolil oli ühisköök. Õpilastel tuli endil kodunt kaasa võtta magamisriided, tühi voodikott ja tööriided. 1932.aastal sai kool elektrival-

guse. Kooli vormiriietus koosnes pruuni värvi kleidist, valgest põllest ja valgest pearätikust (Lisa 1). Köögis ja karjalaudas tarvisminevad tööpõlled valmistasid tüdrukud ise käsitöötundides. Materjalide ja õppeabinõude kulud olid aastas õpilase kohta ligikaudu 100 krooni. Iga õpilane valmistas endale Pärnu-Jaagupi rahvarõivad. Kooliõppetöö pikkus oli vähemalt 42 nädalat. Õpilaste arvuks oli kodumajandusklassis 30-36 õpilast ning koduabiliste klassis 15-17. Õpilaste üleviimine otsustati ühest klassist teise õppenõukogu otsusega (Kirjavahetus Harju Maavalitsusega..., 25.07.1927; Tarkusepärn, 1994, 78, 79).

Saku kodumajanduskooli õpilaste päevaplaan:

- Laudas algas tööpäev kell 5.00
- Teistes rühmades kell 6.00
- Hommikusöök 8.00
- Teoreetilised tunnid 9.00 – 11/1/2
- Töö rühmades kella 14.00
- Lõunavaheaeg 14.00-15.00
- Töö rühmades 15.00-17.00
- Õhtusöök 18.00
- Öörahu 22.00, „peab täielik vaikus aset leidma“ („Valge klooster“..., 1935, 10).

Ajalehe „Uus-Eesti“ ajakirjanik, kes viibis koolis külaskäigul, iseloomustab seal olnud olukorda: „Ringkäigul kooliruumides paistis igal pool silma piinlik puhtus ja kord. Õpilaste eluruumid on valgus ja õhuküllased“ („Valge klooster“..., 1935, 10).

Aktiivselt tegutsesid kooli juures vilistlased, kes korraldasid iga aasta augustikuu teisel pühapäeval lõpetajatele kokkusaamisi. Nende poolt korraldati näiteks käsitöölaad vaesemate õpilaste toetuseks või kooli raamatukogule uute teoste ostmiseks. 1935.aastal oli kooli raamatukogus üle 820 köite. Esimestel aastatel aitas raamatuid osta riik, nüüd sai kool ise oma toetusõhtute ja pidudelt teenitud raha eest soetada uusi teoseid („Valge klooster“..., 1935, 10).

Teoreetilise tunni kestus oli 50 minutit, õppepraktika ja tegelike tööde tunni kestus 60 minutit (Kirjavahetus Põllutöoministeriumiga, Harju Maavalitsusega..., 19.08.1931-16.12.1931).

Õpilased töötasid gruppides: 1.grupp töötas köögis, 2.grupp karjalaudas ja 3.grupp aiatöödel. Gruppide vahetus toimus nädala tagant. Teoreetilised tunnid toimusid õpilastel koos (Nõu, 2012, 84). Vaheaegade pikkus oli määratletud järgmiselt: vabariigi iseseisvuspäeva puhul oli vaheaeg kolm päeva; ülestõusmispühade puhul mitte üle kahe nädala; nelipühadel neli päeva ning suvevaheaeg ei kestnud mitte rohkem, kui kolm nädalat“ (Kirjavahetus Harju Maavalit-susega, teiste asutustega..., 25.07.1927).

Kooli lõpetamisel pidid õpilased sooritama lõpueksamid toiduvalmistamises (lühiajaline prak-tiline ülesanne koos kalkulatsiooni ja selgituste andmisega); rõivastuses ja kodukäsitöös, kus hinnati aasta ja lõputööd; kodukorrastuses, kodukorrashoius ja tervishoius, aianduses ja loo-makasvatuses (Tarkusepärg, 1994, 79).

Ettevalmistav koosolek Saku Kodumajanduskooli juurde taluteenijate klassi loomiseks toimus 4.septembril 1933.aastal Põllumajanduse osakonnas. Koosolekust võtsid osa: A.Käsper (Saku Kodumajanduskooli juhataja), M.Martinson (Eesti Maanaiste Keskseksist) ja J.Ümarik (Põl-lumajanduse osakonna hariduse ja katseasjanduse büroo juhataja). J. Ümariku poolt tuli ette-panek avada Saku kooli juurde eriklass. Avamiseks oli vajalik Põllutööministri nõusolek. Klassi sooviti nimetada „Saku kodumajanduskooli juures eriklassina töötav taluperenaiste abiliste kool“ (Saku Kodumajanduskool 1933). Kursuse kestvuseks oli planeeritud 22 õppe-nädalat. Õppetöö algas 1.novembril ja lõppes 23.aprillil (Saku Kodumajanduskool, 1933).

„Taluperenaiste abiliste kooli“ tunnikava sisaldas kahte teooria tundi, seitse tundi tegelikke töid ja üks tund õppepraktikat. Tööpäeva pikkuseks kujunes 10 tundi. Töö tegemine toimus kahes rühmas. Õpilased maksid söögiraha kaheksa krooni kuus. Hinna sisse oli arvestatud ta-suta piim (Saku Kodumajanduskool, 1933).

Mida tegid õpilased praktiliste töödena? Tegelikeks ehk praktilisteks töödeks olid: toitude valmistamine, liha-ja aedviljasupid, lihatoidud (ahjupraed), kalad (keedetud, praetud), aedvil-jatoidud(hautised), pudrud (jahu-, tangu-, mannapudrud), kastmed (peki-, sibula-, silgu-ja seenekaste), külmad toidud (sült, rosolje), magustoidud (supid, pudrud, vormid), küpsetised (leib, karask, sai), joogid (leivakali, kuremariin) ja salatid (toored, keedetud) (Saku Koduma-janduskool, 1933).

Koduhoius ja kodukorrastuses olid tegelikud tööd: tubade puhastus, akende ja uste pesemine, mööbli korrashoid, lampide ja vaipade puhastamine, riietuse eest hoolitsemine, elamu ümbruse korrashoid, seebikeetmine (Saku Kodumajanduskool, 1933).

Loomakasvatustes: noorkarja ja pulli söötmine ning sõrgade lõikamine. Piimanduses: piima kaalumine (0,1kg täpsusega), meiereisse saatmine, piimanõude pesemine ja jahutamine. Seakasvatustes: hammaste murdmine, sigade kaalumine (0,5 kg täpsusega), sigade paaritamine ja transportimine. Aianduses: mattide valmistamine, pikeerimine ja istutamine, toalilled eest hoolitsemine, komposti valmistamine ja peenarde valmistamine jne (Saku Kodumajanduskool, 1933).

Iga aastase eelarve määras maakonnanõukogu. Kooli juhtkonna ja õpetajad määras ametisse Harju maakonnavalitsus ning esitas kinnitamiseks Põllutööministeeriumile. Pedagoogilisel personalil oli vajalik keskeriharidus. Koolinõukogu moodustasid koolijuhataja, määratud õpetajad ja maakonnavalitsuse esindaja. Oma esindaja võis nõukokku saata Põllutööministeerium. Nõukogu käis koos korra kuus ja arutas erinevaid koolielu puudutavaid küsimusi. Otsustusvõimelisus oli olemas, kui kohal viibis vähemalt 2/3 alalistest liikmetest, sh koolijuhataja ja/või tema asetäitja (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga, Harju Maavalitsusega ja teiste asutustega majanduslikest küsimusest..., 23.12.1930-15.08.1931).

1927/1928 õppeaastal oli Saku Kodumajanduskoolis neli alalist õppejõudu ja üks tunniandja (TLA, f. 887, n. 1, s. 7, 17). Praktikandile maksti töötasu 20 kr kuus ja prii söök (TLA, f. 887, n. 1, 135). Kooli õpetajate ülesandeks oli kooli õppetalu eest hoold kanda ja tulukuse suurendamisele kaasa aidata (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga..., 14.01.1932-29.09.1932).

Kooli õppenõukogul võis eritingimustel vabastada Põllumajandusosakonna nõusolekul laenu tagastamisest, kui laenuvõtja või tema käendaja olid sattunud majanduslikesse raskustesse või mõnel muul mõjuval põhjusel ei suutnud tagasi maksta. Tõendi majandusliku olukorra kohta pidi tooma laenu võtja ise (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga, Harju Maavalitsusega..., 19.08.1931-16.12.1931).

Kooli esimeseks juhatajaks määrati A.Rondik, kes sellele ametikohale ei asunud. Juhataja kohustäitjana töötas vahepealsel perioodil A.Kekäläinen. 1.juulist 1924 valiti juhatajaks Aino Käsper, kes töötas juhatajana kuni kooli sulgemiseni 1941.aastal. Ta oli tuntud ärkamisaja ja

ühiskonnategelase Villem Reimanni tütar. Kõrghariduse omandas Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnas (1920-1923) ning täiendkoolitustel Vahil. Õpetajatest kaks olid õppinud Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis aiatöö ja majapidamiserialal. Ühel õpetajatest omandatud kõrgem haridus TÜ põllumajandusteaduskonnas ning teisel Tartu Naisühingu Kutsekooli lõputunnistus (Saku Kodumajanduskool, 1932-1933; Tarkusepärg, 1994, 79).

Saku Kodumajanduskooli taluperenaiste abiliste klassis õppinud, 94-aastane Saku valla elanik, Leida Aardam, meenutas oma intervjuus 13.novembril 2010.aastal, et Aino Käsper on jäänud meelde, kui autoriteetse ja jõulise naisena, kes elas koos pojaga mõisahoones. (vestlus-Lisa 3) Tüdrukutel tuli tihti väikest poissi valvata. Et olla eeskujuks oma õpilastele talupidamises, ostis juhataja omale talu Sakust kuus kilomeetri kaugusele, Kasemetsa külla.

Koolijuhataja äraolekul asendas teda asetäitja, kelle määras juhataja oma käskkirjaga. Õpetajad määrati ametisse kindlaks perioodiks. Koolis töötas neli määralist õpetajat. Oma ametikohalt oli õigus lahkuda õppeaasta lõpul, s.o 31.detsembril. Lahkumist pidi soovija teada andma hiljemalt 1.oktoobriks, s.o kolm kuud enne õppeaasta lõppu. Kooliõpetajad said puhkust ühe kuu aastas.Kooli juhataja kohustuseks oli teatada Põllumajanduse peavalitsusele eksamite tähtajad hiljemalt kolm nädalat enne eksamite algust (Õpilaste sisseastumis ja muud sooviavaldused..., 03.07.1926-25.09.1926).

Igal õpetajal oli kohustus lisaks õppetööle tegeleda talunike nõustamisega. Loomakasvatuse õpetaja ülesanneteks olid loomapidamise seisukorraga tutvumine, erinevate katsete korraldamine, tõuseltside tutvustamine, veterinaarialase nõuandmine jms. Õppeaasta lõpul esitas õpetaja peavalitsusele aruande oma tegevusest agronoomilise abiandmise kohta õppeaasta jooksul. Kool asutas 1929.aastal perenaiste nõuandla („Valge klooster...”, 1935, 10; Õpilaste sisseastumis..., 03.07.1926-25.09.1926). Saku Kodumajanduskooli taluperenaiste abiliste eriklassis õpetasid kooli enda õpetajad (Saku Kodumajanduskool, 1933-1934).

Koolil oli oma arst, kelle ülesandeks oli õpilaste tervise eest hoolitsemine ning õppenõukogu konsulteerimine kooli tervishoidu puudutavates küsimustes. Koolipidaja tasus ravimite ja haiguskulude eest (Kirjavahetus Põllutööministeeriumiga...23.12.1930-15.08.1931).

„Kokkuvõttes võib öelda, et Saku Kodumajanduskool on oma üheaastase õppekursusega väga hästi läbi lõõnud ning maarahva suure poolehoiu võitnud“ („Valge klooster...”, 1935, 10).

2.4 Mõdriku Kodumajanduskool

„Praegusajal vajav iga kutseala vastavat haridust ja ettevalmistust. Ka perenaise kutse vajab perenaiselt süvenemist oma tegevusse. Põhjendatult öeldakse ju: perenaine on koduhing – ta on ilmeandjaks kogu majapidamisele“ (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 3).

„Kool asub looduslikult kaunis Mõdriku asunduses, seitse kilomeetrit Rakverest“ (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 4). Mõdriku mõisahoonesse oli esialgu plaanitud rajada vanadekodu, kuid plaanid muutusid. Kool alustas tööd 1.jaanuaril 1927.aastal Viru Maavalikogu 1925.aasta 5.mai otsuse põhjal. Lisa 4. Mõdriku mõisa peahoone, kus kool asus. Kooli ülalpidajaks oli Viru Maavalitsus, õppetöö üle teostas järeelvalvet Põllutööministeerium. Enne Mõdriku kooli asutamist töötas põllumeeste koolitamiseks loodud Arkna põllutöökool. Mõdriku kodumajanduskoolis oli õppeaeg üks aasta. Õppetöö algas 10.jaanuaril, kui õppenõukogu ei otsustanud teisti ja lõppes 10.detsembril. Koolivaheaeg peeti ülestõusmispühade ja suvistepühade ajal. Suvevaheaeg oli õpilastel juulis kolm kuni neli nädalat (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 3-4).

Kooli võeti vastu tütarlapsi, kes olid vähemalt 16-aastat vanad ja omasid 6-klassilise algkooli haridust. Õppimine oli tasuta. Vabade kohtade olemasolul võis õppenõukogu teha erandi hariduse ja vanuse osas. Koolil oli puudus pesuköögist, saunast, kanalast, kasvumajast. Sisse seadmist vajasisid elekter, veevõrk ja kanalisatsioon peahoonesse (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 3, 6).

Kooli ülesanne ja eesmärk oli anda noortele perenaistele mitmekülgseid teadmisi ja oskusi majapidamise korrastamises ja juhtimises, kasvatada neist töökaid, kodu ja perekonda armastavaid inimesi. Õppetöö oli kaheosaline: teoreetiline ja praktiline. Päevas oli neli teoreetilist ja õppepraktilist tundi, nendest kaks enne ja kaks pärast lõunat. Lisaks toimusid tegelike tööde tunnid, kus õpilased töötasid rühmades õpetajate juhatamisel. 1928.aastal oli kooli kasutada 51 ha suurune talu. Õppetegevuses pandi suurt rõhku - ja piimakarjakasvatusele. Kooli loomakasvatuse head taset näitas 1930.aastal Rakvere korraldatud põllumajandusnäitusel sigade eest saadud kaks esimest auhinda, väike kuldraha ja 25 kr (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 3).

1932.aasta „Postimees“ annab teada, et „Virumaalt saab perenaisi. Mõdriku kodumajapidamiskooli õppenõukogu otsustas avada kooli juure kuuekuulise perenaiste talvekooli, kusjuures õppekavas on peetud silmas eriti väikemaapidajate huve“ (Virumaalt saab perenaisi..., 1936, 7).

„ Kooli ilmudes võetagu kaasa voodivarustus, pesu ja tööriided välistööde jaoks. Koduseil töil, pidudel ja esinemisel kannavad õpilased ehtsat, pestavast riidest vormikleiti, mille nad, ilmunud kooli, endile ise õmblevad“ (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 4).

Õpilaste toad asusid koolimaja teisel korrusel ja olid varustatud vajaliku mööbliga. Tubade puhtuse ja korra eest vastutasid õpilased. Tütarlaste kasutada olid klassi- ja pesuruum, saal, söögituba ning köök. Õppemaksu koolis ei olnud. Internaadis elamise kohustust põhjendas kool: „...nimelt, elades koos õpetajatega alluvad õpilased nende alalisele järelvalvele ja juhtimisele (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 5). Õpilastele olid tasuta korter, küte, valgustus ning õpikud. Toidu valmistas kooli ühisköök. Söögiraha oli õpilase kohta kaheksa kuni kümme kr kuus, mida võis soovi korral asendada toiduainetega (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 4).

Vabaaja sisustamiseks oli mitmeid võimalusi: koolil oli heal järjel raamatukogu, korraldati referaadiõhtuid, kinniseid perekonna- ja peoõhtuid, suvel toimusid aiapeod. Koolis tegutses õpilasühing. Esinaine ehk õpilasvanem valiti üheks semestriks. Õpilasühingul oli oma kooperatiiv, mis korraldas õppevahendite ja tarbeasjade müüki (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 14).

Koolis oli kasutusel oma koolivorm, mille õpilased ise õmblevad. Mõdriku koolil oli oma vormimüts. Arhiivis säilinud kirjeldus on selline: „Müts tumesinisest kalevist, koosneb kolmest osast: kolme sentimeetri laiune alaserv, vastavalt pea ümbermõõdule. Järgmine vaheosa pahemalt poolt laiem ja paremalt poolt kitsam – esimene laius keskmise laiuse juures üheksa sentimeetrit, paremal viis sentimeetrit lai, ümmargune pealae osa. Kaunistusena valge ja roheline pael alumise osa ülemise serva juures ja pahemal mütsi keskosal kaks poolkaart mainitud värvidega – väiksemal poolkaare kumerusel – kooli monogrammiga MKK. Põllutöoministrieri põllumajanduse osakond teatas, et vormimüts kinnitatakse, kuid tuleb ära jätta paelaga rippuv siiditutt (Mõdriku Kodumajanduskool, 1933-1934).

Koolis õpetati järgmisi õppeaineid: tootmisõpetus (toitude valmistamine, konserveerimine); koduhoid (möbleerimine, kaunistamine, pesupesemine jne); kodukorrastusõpetus (ühes perekonna arvepidamisega); tervishoid, lastekasvatus ja lastehoid; ühiskonnateadus; käsitöö ja kudumine (pesu- ja riideõmblemine, kangakudumine); aiandus ja mesindus; loomakasvatus jne (Mõdriku kodumajanduskool, 1928-1929).

Kooli eksamil viibis eksamineerija, kes määrati Viru Maavalitsuse poolt. Oma kokkuvõttes 1928.aasta 12.detsembri aianduse eksamil viibides jõudis agronoom järeldustele, et valdav osa õpilasi on noored, kellel puudub praktiline mõtlemine. Paremad olid teoreetilised teadmised. Hindaja kokkuvõte oli: „Vaevalt rahuldavad teadmised olid kolmel õpilasel ehk 20%-l, rahuldavad kuuel õpilasel ehk 40%-l ning head kuuel ehk 40%-l (Mõdriku Kodumajanduskool, 1928-1929).

Päevas oli neli teoreetilist ja õppe-praktilist tundi, s.t kaks enne ja kaks peale lõunat. Lisaks veel tegelike tööde tunnid, kus õpilased töötasid rühmades õpetajate juhtimisel. Mõdriku Kodumajanduskooli õppekava on toodud Lisa 5. Tegelikeks töötundideks olid: käsitöö-, kudumise, köögi-, karjalauda ja aiatöö. Töötati rühmades. Karjatööderühma õpilastel oli äratus kell 3.30, töö laudas algas kell 4.00. Köögirühmas töötajad tõusid 5.30, teistes rühmades töötajad tõusid 6.00 (Mõdriku Kodumajanduskool, 1934, 6).

Koolis õppisid lapsed, kelle vanemad pidasid talusid. Lastel oli kohustus vanemaid nende töödes aidata. Eriti pakilised tööd olid suvel heinategu ja sügisel kartulivõtt. 1928.aasta juulis esitas koolijuhataja palve Põllutöökoolide nõunikule vabastada õpilased 9.-23.juulini õppetööst seoses taludes toimuvate heinatöödega. Puudunud tunnid lubati teha järgi talvel. Palvega pöördusid koolijuhataja poole kooli õpilaskonna esindajad. Kirjalik palve esitati nõunikule, kes vastas: „Vastuseks kirjale 27.VI.28. õpilaste koolitööst vabastamise asjus kaheks nädalaks ,s.o 9-23.VII.s.a. teatan, et olen nõus, kuid erandina käesoleval aastal ja tingimusega, et sunduslik õppenädalate arv oleks õiendatud“ (Mõdriku Kodumajanduskool, 1928-1929).

Sama aasta oktoobris teatas kool nõunikule, et Mõdriku kodumajanduskooli õpilaste vanemate poolt viidi kodustele põllutöödele appi 50% õpilastest seitsmeks kuni kümneks päevaks (Mõdriku Kodumajanduskool, 1928-1929).

2.5 Vasula Kodumajanduskool

„1921.aastal sai Tartu Maavalitsus oma kasutusse eriotstarbe krundina endise Vasula mõisa südame tingimusega asutada sinna põllumajanduskool. Maavalitsus arvestas sellega, kutsudes ellu 1925.aasta 1.jaanuaril Vasula kodumajanduskooli. Mõisa endiselt omanikult Stiernhelmilt Vasula südames asuva krundi N35 ostmiseks 15 500 kr“ (Vasula Kodumajanduskool, 1928-1929). Vaade Vasula mõiale ja kodumajanduskoolile 1938.aastast (Lisa 11).

1925.aastal oli Vasula õpilaste seas 28% keskkooli lõpetanuid, 44% kõrgema algkooli haridusega. 4-klassilise algkooli haridusega õpilaste arv oli 28% (Vasula 1-aastane Tütarlaste Majapidamise Kool, 1925). Kodumajanduskooli eriklassis oli õpilaste arv 15. „Rohkem pole võimalik vastu võtta, sest see kitsendaks praktikavõimalusi. Praktika toimub põhiõppe õpilastega“ (Vasula kodumajapidamise kooli ruume...1934, 6).

Õpilaste arvu suurendamiseks oli vaja juurdeehitusest, sest vana koolihoone oli amortiseerunud. Suvel 1934, kirjutas ajaleht „Postimees“: „Tartu ajutine maavalitsus on otsustanud Vasula kodumajanduskooli majale ehitada teise korra peale, kuna kooliruumid vajavad hädaoliselt laiendamist, sest igal aastal on tulnud kooli sisse astuda soovijaid ruumipuudusel tagasi saata. Nüüd tahetakse teisele korrale ehitada õpilaste internaadi ruumid ja õpilaste korterid, kuna sel teel avaneb võimalus alumisel korral klassiruumide laiendada. Maja teise korra peale ehitamine läheb maksma 9600 krooni“ (Vasula kodumajapidamise ruume...1934, 6).

Pool aastat hiljem, 1934.aasta detsembris teatab ajaleht „Postimees“ järgmist: „Kooli kümenda aasta juubeliga koos pühitseti sisse uued kooliruumid. Ehitus lõpetati 1934.aasta suvel, üleandmine Tartu Maavalitsusele sama aasta detsembris.“ Foto Vasula Kodumajanduskooli uuest peahoonest (Lisa 10). Teisel korrusel asunud ruumid olid koridorisüsteemiga ühistoad, millest igaüks mahutas neli kuni kuus õpilast. „Iga õpilase jaoks on toas nägus raudvoodi ja muu eluks vajalik mööbel. Tubades on korralik ventilatsiooni seadeldis, nii et internaat ei jäta enam sugugi mingeid sumbunud õhuga kasarmumuljet, kus kõik õpilased ühes suures ruumis igaüks oma kodust toodud asjadega. Ruumide mahutavus on 50 õpilast. Vajadusel saab paigutada tubadesse üle 60 õpilase“ (Vasula kool moodsatel...1934, 4).

Kohalik ajakirjandus avaldas järjepidevalt uudiseid vallas tegutsevate koolide, sh kodumajanduskoolide tegevuse kohta. Sageli käidi kohapeal uudistamas, milline on kooli elu-olu. 1936.aasta ajaleht „Postimees“ avaldab järgmise kirjelduse: „ Kodumajanduse koolis kursus kestab aasta läbi, nii et õpilased varustatakse terve aasta jaoks vajalikkude teadmiste ja oskustega. Õppeained olid keetmine, küpsetamine, maja korrashoid; mustrite ja lõigete joonistamine jne.“(Külaskäik Vasulasse..., 1936, 6). Ülevaade koolis õpetatavatest ainetest (Lisa 12)

„Praegu on kohal 46 tütarlast, kes lõpetavad kooli detsembris. Koduses majapidamises pole sageli suurt vahet ei pühapäeva ega argipäeva vahel – nii ta siin kestab 7 päeva nädalas. On pühapäevane päev. Käsitöö klassis istub paar rühmkonda tütarlapsi ja joonistavad mustreid. Internaaditubades peaaegu igaühes leiab tütarlapsi õmblemas“ (Külaskäik Vasulasse..., 1936, 6).

Kooli juurde kuulus aed, kus viidi läbi praktilisi töid. Vasula kodumajanduskooli õppeaia suuruseks oli 12 vakamaad. Puukoolis kasvatati õunapuid ja marjapõõsaid. Kooli veistekarjas olid lüpsilehmad, muud veised ja kodulinnud (Vasula kool...1934, 4).

„Oleme aeda laiendanud 10 ha-le. Puukoolis kasvasid õuna-ja pirnipuud. Koolile kuuluvas konservitööstuses valmistati tomatipüreed ning õuna- ja marjamahla, mis on leidnud linnades head turgu“ (Vasula kool...1934, 4).

Kodumajanduskoolide seas oli Vasula väheseid, kus asus oma lastekodu. Igal aastal võeti lastekodust kaks alla aasta vanust last, kelle eest õpilased korda mööda hoolitsesid (Vasula kool...1934, 4).

„Kooli lõpetamise puhul oli korraldatud õpilastööde näitus, lõpuaktus ja omavaheline koosviibimine“ (Vasula kodumajanduskooli..., 1932, 7). Lõpetamisel väljastas kooli lõputunnistuse (säiliku koopia, lisa 13).

Õppetöö kõrvalt leiti võimalusi heategevuseks. 1935.aasta suvel korraldati „Pidu allveelaevastiku kapitali heaks“. Suvepidu algab kell 4.p.l jumalateenistusega. Muusikalise osa eest hoolitseb Raadi kaitseliidu kompanii orkester. Suvepeolt saadud sissetulek läheb allveelaevastiku sihtkapitali heaks“ (Pidu allveelaevastiku kapitali heaks. 1935, 7).

Vasulas hoolitsesid noored oma vabaaja sisustamise eest. Tartu Maanoorte Ühendus korraldas koolis „Maanoortele mõeldud päevi. Kavas on laupäeval lüpsivõistlusi, veistepuhastamise võistlusi, leivamise ja kartuli koorimisevõistlusi ja kõnevõistlus“ (Maanaiste päevad Vasulas, 7). Suvepäevadel peeti kõnesid ja ettekandeid kogenud agronoomidelt. „Õhtupoolikul on Tartumaa maanoorte kongress ning mitmesuguseid ettekandeid maanoorte ringidelt (Maanaiste päevad Vasulas, 1937, 7).

Eesti Maanaiste Keskseks korraldas Vasulas Maanaiste suurpäevi. “ Töövaheagadel ja söögilauas, mis Vasula kodumajanduse kooli nobedad õpilased kenasti katsid ilusas Vasula pargis kohisevate puude all, kõlasid aga laulud ja lõbus jutuajamine. Need päevad mõjusid kindlasti palju kaasa maanaiste lähenemiseks üksteisele ning nende tiheda koostöö kindlustamiseks“ (Maanaiste suurpäevad..., 1930). Arutlusel olid maanaiste kutseharidus, milles võttis sõna M. Martinson. Kõneldi veel kanakasvatusest ja aiasaaduste müügikorraldusest meil ja Hollandis. Maalaste korterioludest linnades pidas ettekande Ella Treffner (Maanaiste suurpäevad..., 1930).

Kursuse lõpetanutest siirdusid umbes pooled oma taludesse. Ülejäänud läksid mujale taluteenijateks (Vasula kodumajapidamise kooli..., 1934, 7).

Kooli õpilased töötasid praktilistes tundides rühmadena: toitlusrühm ja käsitöö-, kudumis- ja aiandusrühm. Toitlusrühma tunniplaan:

- Kell 06.00-07.00 tegelikud tööd köögis
- Kell 07.00-08.00 hommikusöök
- Kell 08.00-10.00 teoreetilised tunnid
- Kell 10.00-11.00 koduhoid ja kodukorrastamine
- Kell 11.00-14.00 tegelikud tööd köögis
- Kell 14.00-15.00 lõunasöök
- Kell 15.00-16.00 vabatund
- Kell 16.00-17.00 koduhoid ja kodukorrastamine

- Kell 17.00-19.00 tegelikud tööd köögis
- Kell 19.00-20.00 õhtusöök
- Kell 22.00 magamaminek (Vasula Kodumajanduskool, 1933-1934).

Käsitöö-, kudumis- ja aiandusrühma tunniplaan:

- Kell 07.00-8.00 hommikusöök
- Kell 8.00-10.00 teoreetilised tunnid
- Kell 10.00-14.00 tegelik kudumine, käsitöö, aiatöö
- Kell 14.00-15.00 lõunasöök
- Kell 15.00-16.00 vabatund
- Kell 16.00-19.00 tegelik kudumine, käsitöö, aiatöö
- Kell 19.00-20.00 õhtusöök
- Kell 22.00 magamaminek (Vasula Kodumajanduskool, 1933-1934).

Kooli juhatajaks oli aastatel Johannes Valfisch. Tema õpetada olid loomakasvatus, kodumajandus, ühiskonnaõpetus ja võimlemine (Vasula Kodumajanduskool, 1927-1928). Johannes Valfisch sündis 31. jaanuaril 1895. aastal Virumaal, Vaivara vallas. Koolihariduse omandas ta küla-, kihelkonna ja kommerskoolis (Vasula 1-aastane Tütarlaste Majapidamise Kool, 1925).

1913. aastal alustas õpinguid J. Valfisch Riia Polütehnikumis, mis katkesid I maailmasõja sündmustega. Peale sõja lõppu, 1921. aastal, astus ta õppima Tartu Ülikooli põllumajandus-teaduskonda (Vasula 1-aastane Tütarlaste Majapidamise Kool, 1925).

Peale juhataja oli koolis kolm õpetajat. Õpilased tasusid söögiraha 10 krooni kuus, eriklassi omad 8 krooni. Makstud summa tagas täieliku ülalpidamise (Vasula kool..., 1934, 4).

1936. aastal ilmunud „Postimees“ tõdeb: „Kõik eriklassi lõpetanud on leidnud omale teenistust ja äsja koolist lahkunud neiud on palgatud juba kohtadele“ (Peopäev Vasula..., 1936, 6).

2.6 Orgita Kodumajanduskool

„1928.aastal avas Läänemaa Maavalitsus koostöös Põllutöoministeeriumiga Orgita mõisa-kompleksis üheaastase Orgita kodumajanduskooli tütarlastele (Mesila, 2013). Kooli peahoone (Lisa 13). Kooli ülalpidajaks on Lääne maavalitsus“ (Orgita Kodumajanduskool, 1927-1928). Kooli loomiskulud olid ligikaudu 22 500 – 23 000 kr (Orgita Kodumajanduskool, 1928-1929).

„Orgita kodumajanduskooli ülesandeks on anda taluperenaistele aja ja nõuete kohaselt talu-majapidamises ettetulevates üksikutes harudes teoreetilisi teadmisi ja praktilisi oskusi, neid ette valmistades taluperenaisteks ja küla ühiskonna kasulikkudeks liigeteks“ (Orgita Koduma-janduskool, 1927-1928).

Sarnaselt teiste üheaastaste kodumajanduskoolidega kestis õppetöö Orgital 1.jaanuarist kuni 31.detsembrini ehk 42 õppenädalat (Orgita Kodumajanduskool, 1927-1928).

10.jaanuaril 1931.aastal läbiviidud revideerimise käigus pandi kirja alljärgnevad andmed, kus mõisa juurde kuulus põllu- ja karjamaa ning mets. Lisaks oli veel hobuse postijaama krundid Orgita asunduses (Orgita Kodumajanduskool, 1930-1930).

„Koolis on järgmised sunduslikud ained: toidu valmistamine, toiduainete alalhoidmine, kee-diste ja konservide valmistamine; koduhoid, pesupesemine ja triikimine; mustrite ning lõigete joonistamine, pesu ja riiete õmblemine, paikamine, näputöö; kangakudumine; loodusteadus; tervishoiuõpetus ja lastehoid; kodumajandamiseõpetus, aiatöö ja mesilaste pidamine; kodu-linnukasvatus jne (Orgita Kodumajanduskool, 1927-1928).

Kuude kohta koostati töökavad. Aias töötavate õpilaste töökava novembris oli järgmine:

- „5-7. november, lille platside puhastamine, ümberkasvatamine, väetamine.
- 7-10. november, kapsaste sissetegemine.
- 10-14. november, juurvilja pakkimine liivasse.

- 14-16. november, lillesibulate (nartsisside) potti panemine ja keldrisse mullasse asetamine jne (Orgita Kodumajanduskool, 1932-1933).

Õpilaste teoreetilisi ja praktilisi teadmisi ning oskusi hinnati: hea, rahuldav ja nõrk. Kooli lõpetajad sooritasid lõpueksami kõigis eriainetes kooli õppekava ulatuses. Eksamikomisjonis pidi olema vähemalt kaks liiget: koolijuhataja ja vastava aine õpetaja (Orgita Kodumajanduskool, 1927-1928).

Igal kodumajanduskoolil oma vormimütsi ei olnud. Orgital oli oma koolivormimüts. „Materjalilt ja põhivormilt sarnane naiskodukaitse vormimütsile, jääks ära alumine kitsas serv ja seega omaks enam bareti kuju. Märk pole veel täielikult väljakujundatud. Arvatavasti oleks väike kolmnurk, millel kooli monogramm“ (Orgita Kodumajanduskool, 1933-1934).

Huvitava faktina kirjutab ajaleht „Lääne Elu“ 1928.aasta augustil teate, milles räägitakse „sõjakast mõisnike paarist Orgital“. Orgita mõisa härrastemaja ülemist korrust kasutas endine mõisaomanik Wetter – Rosenthal, alumisel korrusel paiknes Orgita kodumajanduskool. Mõisahärra valduses oli mitu hoonet, mille järgi oli koolil suur vajadus. Endisest mõisaomanikust vabanemiseks oli ettevõetud erinevaid katseid, sh oli olemas rahukohtuniku väljakolimise otsus (Sõjakas..., 1928, 3).

Ajaleht teavitab lugejaid sellest, et „Ka endise mõisniku teisepoolega on läbisaamine halb. Viimane segab end tihti kooli tegevusse, tungib kooliruumesse, teeb õpilastele märkusi, laseb prügi kooli ukse ette visata jne“ (Sõjakas..., 1928, 3).

„Kui keegi proua tegevust julgeb arvustada ehk takistada, saab kohe vastuseks: „Mis teie ka teate „im“ küla kasvanud. Pole siis ka ime, kui kooliõpilased sõjaka paari eemalepeletamiseks tihti laulavad 1905.aasta revolutsioonilaulu: „Mõisad põlevad, saksad surevad“ (Sõjakas..., 1928, 3). Meenutusi oma kooli ajast pani kirja Ida Elfriide Veesaar (Lisa 15).

3. TALUPERENAISTE AJAKIRJAD

Naistele suunatud ajakirjandusväljaannetest hakkas esimesena ilmuma ajakiri „Linda“, mille ilmumisaastaks oli 1887. Toimetajaks literaat ja naisõiguslane Lilli Suburg. 1911. aastal alustas ilmumist ajakiri „Naisterahva Töö ja Elu“, mis samuti õpetas praktilisi igapäevaoskusi – pere eest hoolitsemist, riiete õmblemist, söögi tegemist. Ajalehe lisa „Käsitööleht kirjutas“: „Kodutööks nimetatakse niisugust tööd, mida tööandja töökojas ei tehta, vaid töötegija kodus, kuid töö-andja kulu peal, selle poolt kindlaks määratud palga eest.” (Martson, 2003, 4-5).

Naisõiguslus sai oma ajakirja Eesti Vabariigi ajal, kui hakkas ilmuma naisorganisatsioonide häälekandja „Naiste Hääle“. Ajakirja ilmumisaastad olid 1926–1932. Väljaande keskseks teemaks oli naiste ühistegevus ja rahvusvaheline naisliit (Martson, 2003,4-5).

Jõudsalt paranev elujärg tõi Eesti ellu kaasa ka vajaduse kodu kaunistamise järele. Ilmuma hakkasid ajakirjad „Moodne Kodu“ 1929; „Maanise Kodu“ (1932–33) ja „Kaunis Kodu“ (1934–38), (Martson, 2003,4-5).

„Taluperenaine“ oli kodumajanduse ja kodukultuuri ning taluperenaiste igapäevateadmisi laiendav ajakiri, mis ilmus aastatel 1927-1940. Ajakirja andis Tartus välja Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. Oma eelkäijatest oli see ajakiri kindlasti kõige feministlikum ja silmaringi avardav väljaanne. Toimetuses töötasid: Alma Martin (kodumajanduse ja kultuur); Hilda Ottenson (toiduainete säilitamine ja konserveerimine), Marta Põld-Riives (kodumajandus, toitlustus ja köögiviljandus). "Taluperenaisest" kujunes kõige suurema tiraažiga (tellijaid üle 30 000) ajakiri Eestis. Üksik number maksis 35 marka, kolmeks kuuks 100 marka (Taluperenaine, 1927, 2).

Ajakirjadest anti välja „Maanise Kodu“, mille ilmumiskohaks oli Tallinn. Vastutavaks väljaandjaks Põllumajandusliit. Toimetusse kuulusid H. Kaber (vandeadvokaat), L. Ormesson, kelle vastutusalaks oli käsitöö ning H.Ottenson, kes oli tegev ka ajakirjas „Taluperenaine“.

Ajakiri püüdis anda taluperenaistele võimalikult laia ülevaadet kaasaegsetest moevooludest, avaldades riietelõikeid, käsitöömustreid. Juttu oli kõigest sellest, mis perenaisele oluline (Maanise Kodu, 1932; 6-10, 84-87).

Perenaistele mõeldud väljaannetest ilmus 1930.aastatel „Perenaise kalender käsiraamat“, mille väljaandjaks oli Eesti Maanaiste Keskselts ja toimetajaks Alma Martin, kes kuulus ka ajakirja „Taluperenaine“ toimetusse (Taluperenaine, 1931, 2, esikaan). Mille poolest sarnanes või erines kalender ajakirja versioonist?

Kalender ilmus üks kord aastas, ajakiri igakuiselt. Kalender-käsiraamat oli taskuformaadis. Mõlemal väljaandel oli teemasid, mis kattusid: tervishoid-ja lastehoid, toitlustus, aiandus, toa- lilled, kodulinnukasvatus jne. Kalendri avaldamise võimalused olid piiratumad - nt suurema- hulised fotod, artiklid olid sisult lühemad, kui ajakirjas. Ajakiri sisaldas lõikelehte, mis sõsarväljandes puudus (Perenaise kalender-käsiraamat, 1932).

1935. aastal alustas ilmumist moe, romaani, filmi, spordi, majapidamise ja käsitööajakiri „Maret“. „Maretist“ kujunes „Eesti Naise“ kõrval teine toonaste naiste lemmik. Ajakirjaga olid kaasas lõikelehed, mille järgi sai naine oma kodu kujundada. „Maretis“ oli palju mood- said romaane, filminäitlejate pilte ja moekülgi. Ajakiri oli mõeldud linnaprouadele (Martson, 2003, 4-5).

Tänapäeval on uuesti ilmumist alustanud ajakiri „Maret“, mis ilmub kord kuus ja lehekülgede arvuks sada. Rubriigid on: „Ohhoo!“, „Kodu“, „Käsitöö“, „Köök“, „Roheline“ ja „Ankeet“. Ajakiri propageerib taaskasutust, millest on numbrites palju juttu. „Ohhoo!“ sisaldab artikleid Eesti kuulsuste esimestest isevalmistatud esemetest, majapidamisnõksud, küsimused ja vastu- sed, kalender (Maret, 2013, 3).

Käesoleva töö autori jaoks oli üllatuseks tänapäeva ajakirja pöördumine aastakümnete tagu- sse aega. Rubriigi pealkirjaks: „Mareti arhiivist“. 2013.aasta septembri numbris on juttu „Tomat ja sidrun kalalõhna vastu“. „Ajakiri Maret soovitus 1937.aasta oktoobris: Kala ei hai- se nii väga, kui neid enne valmistamist hõõruda sidrunitükikese või tomatipoolega ja siis voo- lavas vees õige põhjalikult loputada“ (Maret, 2013, 11).

4. „TALUPERENAINE“ KUI TÄHTSAIM AJAKIRI MAARAHVALE

Ajakiri alustas ilmumist 1927.aasta juulis. Väljaandjaks oli Akadeemiline Põllumajanduslik Selts Tartus. „Taluperenaise“ toimkonda kuulusid Veera Kõpp (vastutav toimetaja); dr. Olga Madisson (arst)- asutas nõuandepunkte noorpaaridele ja emadele; Alma Martin (kodumajanduse ja kultuuri toimetaja); Hilda Ottenson (toiduainete säilitamine ja konserveerimine); Marta Põld-Riives (kodumajanduse, toitlustuse ja köögiviljanduse toimetaja); Ella Treffner (1927-1940 kasvatusala toimetaja; 1930-1940 pseudonüüm Helle-tädi); Helmi Treilman (käsitöö osa toimetaja) ja Salme Ungerson-Kissa . Tellimishind kolmeks kuuks oli 100 marka, üksiknumbri hinnaks kujunes 35 marka (Taluperenaine, 1927, 1).

Ajakirja tellimishinnaks 40 kr.1931. ja 1935.aastal oli üksiknumbrihind 40 senti (Taluperenaine, 1931, 2; Taluperenaine, 1935, sisekaaned).

„Taluperenaise“ proovinumbri tiraažiks 1927.aastal oli 10 000 eksemplari, mis kümme aastat hiljem ulatus 25 000-ni. Ajakiri oli huvitatud oma mainest lugejate seas ja selleks korraldati anonüümne küsitlus, saamaks teada andmeid lugejate kohta ning hinnangut ajakirja rubriikidele (Torm, 2002, 110).

Enne uue ajakirja ilmumise hakkamist oli kuulda rahulolematuid hääl- miks naistele oma ajakiri? Ajakiri „ Taluperenaine“ avaldas oma esimeses numbris rahulolematust avaldanud ringkondadele vastuse: „ Sellest selgub, et on tarvilik perenaiste kutseajakiri, mis tooks maaperenaisele kõigepäält igapäevase elu jaoks tarvilikke juhatusi ja näpunäiteid, aitaks tal leida teid ja abinõusid, kuidas oma ülesannetega kergemini ning kõige vähema ajakuluga, seejuures aga võimalikult kõige paremate tagajärgedega valmis saada, seesuguse ajakirjana ongi mõeldud“ (Taluperenaine, 1927).

„Mitte tekitada lõhesid ja arusaamatusi perenaise ja peremehe vahel, vaid üksteise püüetest selget arusaamist ja lugupidamist ning kooskõlalist töötamist edendada, mitte kodu ja perekonna sisemist rahu rikkuda, vaid seda süvendada on „Taluperenaise“ soov, kuna ta tahab lihtsas ja rahvalikus keeles kanda perenaiste laialistesse hulkadesse kõige tarvilikumaid teadmisi nende vastutusrikkal kutsealal, et nad võiksid täie arusaamisega töötada põllumehega käsikäes meie põllumajanduse kõigekülgse edu nimel“ (Taluperenaine, 1927, 4).

4.1. Taluperenaise esikaanelood

Pildid, mis kaunistavad „Taluperenaise“ esikaant pärinevad aastatest 1938-1940. Kes olid kaanepiltide autoriteks? Nendeks olid vabariigi tunnustatud maalikunstnikud, arhitektid ja kujurid, ehk teisisõnu, ühiskonna ja kultuuritegelased, keda ühendasid õpingud Tartus kunstikoolis „Pallas“. Ajakirja loojad olid arvamusel, et perenaiste kultuuriliste teadmiste täiendamiseks on hea teada oma riigi tuntud ja vähem tunnustatud kunstnike.

Kaanepildi autoritest üks tuntumaid oli kujur ja akadeemik Amandus Heinrich Adamson (1855-1929), kes õppis Peterburi Kunstide Akadeemias. Tema loomingu algusaastad olid majanduslikult rasked, kuid peagi äratas Adamson kõrgklassi tähelepanu oma vahareljeefidega. Vaatamata raskustele lõpetas kunstnik kooli esimese järgu klassikalise kunstniku kutsega ja sai bareljeefi "Ristija Johannes" eest suure hõbemedali. Eestlaste mälestustesse on jäänud oma tuntud teosega „Russalka“ (Esikaanelood, 1935, 319).

1938.aasta ajakirja kaanepildi autoriteks olid: Nigul Espe, kelle mööblikavandid ilmusid „Taluperenaises“. Kunstnik pidas 1934-1937 Tartus kuulsat kultuuriinimeste kohvikut „Ko-Ko-Ko“; kunstnik August Jansen, kelle pseudonüümiks oli Jaan Seen ja kes töötas õpetajana Riigi Kunsttööstuskoolis; maalikunstnik Richard Sagrits, kelle lemmikžanriteks olid mere- ja maastikumaalid (Esikaanelood, 1938, 33).

1939.aasta ajakirjanumbrite kaanepildi autoriteks olid: maalikunstnik Richard Uutman, kelle põhialaks oli kooliõpetaja amet ning meelisteemadeks meri ja maastik, samuti tuntud portree- maali Aarne Miikmaa (Esikaanelood, 1939, 257).

1940.aasta autoritest võib nimetada maalikunstnik Viktor Turp'i, kelle meelisžanriks oli taluelu kujutamine; kujur Juhan Raudsepp'a, kes töötas kunsti ja joonestusõpetajana J. Westholmi gümnaasiumis. Viimati nimetatud kujur viljeles valdavalt portree ja monumentaalkunsti. Naiskunstnikest oli esindatud maalikunstnik Karin Luts, kes töötas Eesti Draamateatris kostüümimeistrina (Esikaanelood, 1940, 89, 171).

4.2. Küsimusi – vastuseid

Küsimuste-vastuste rubriik oli püsirubriikide seas. Küsimuste esitajatele olid konkreetsed kriteeriumid: ajakiri vastas ainult oma tellijate küsimustele, iga küsimus tuli kirjutada eraldi lehele, küsimuse juurde oli vaja kirjutada saatja õige nimi ja aadress jne (Küsimusi-vastuseid, 1930, 138).

Küsimusi esitati igast eluvaldkonnast – alates lapse tervisest ja lõpetades toiduretseptidega. Mille vastu lugejad tundsid huvi ja otsisid vastuseid oma küsimustele?

1938.aasta numbris kandis rubriik pealkirju: „Hää nõu õigel ajal“ ja hiljem „Küsimusi- vastuseid“. Lugejad tundsid huvi erinevate teemade vastu. Vastajateks olid ajakirja rubriikide toimetajad, kuid ka kodumajanduskoolide õpetajaid jt.

Lugeja esitas küsimusi erinevatel teemadel: 1938.aasta juuni numbris tunneb lugeja muret, kuidas saada maha valgetelt nahkkingadelt musta saapamäärde plekki? Vastuses antakse soovitus segada omavahel magneesiumipulber ja bensiin ning hõõruda sellega (valge lapiga) plekki. Pärast lüüa läikima valge kinga viksiga. Kangemaid vahendeid mitte kasutada, sest see võib kahjustada nahka (Küsimusi-vastuseid, 1938, 164).

Tuntakse muret, kuidas seletada asjaolu, et haavad ja teised nahavigatused paranevad väga aeglaselt ja jätavad inetuid arme? Vastuses öeldakse, et esmatähtis on haavade puhul puhtus. Ka abiandja käed ja haavad peavad olema puhtad. Steriilseid sidemeid saab apteegist, näiteks plaaster „Hansaplast“. Haava halb paranemine võib olla seotud mõne ainevahetushäirega (suhkruhaigus, skorbuut jne). Paranemist mõjutavad ka erinevad toiduained: piimatoidud ja värske taimetoit. Soovitatakse hoida keha ja hoiduda valgurikastest toitudest (Küsimusi-vastuseid, 1938, 222).

1930.aasta juulinumbris küsib lugeja nõu selle kohta, millised aknaeesriided on praegu moes ja kuidas hävitada lutikaid mööblit ja asjadest, nii et nad kolimisel ei saaks vanast kohast uude viidud. Lugejale soovitatakse „Certani“, mida pihustatakse lutikakahtlastele kohtadele või asjadele. „Certan“ on müügil Seemnevilja Ühisuse kauplustes. Samas numbris küsitakse nõu munakoore vee kohta. Kas see vesi annab toalilledele jõudu? Munakoore vee asemel soovitatakse kasutada lubjaväetist. Lubi on hästi lahustuv ja taimedele kättesaadavam, kui munakoore oleval lubil (Küsimusi-vastuseid, 1930, 195).

4.3. Õpetusi lapsevanematele

Vanematena tahame oma lastele parimat, aga millised on kaasaegsed kasvatusmeetodid? Milliseid õpetusi jagas perenaistele „Taluperenaine“? Põhiautoriteks rubriigis „Laps“, olid pedagoog Ella Treffner ja doktor Olga Madisson.

Õpetussõnu jagati erinevatest lapsi puudutavatest valdkondadest. Tervise üks tähtsamatest näitajatest on lapse hambad. Nivea hambapasta reklaam soovitas vanematele: „Et laps harkaks hambaid korrapäraselt ja põhjalikult, eriti õhtuti. Et ta loputaks pärast seda korralikult suu. Et ta tarvitaks ainult korralikku hambapastat – NIVEA. NIVEA – hambapasta hävitab kahjulikke suuhappeid, kuid ei kahjusta sellejuures hambavaapa“ (Taluperenaine, reklaam, märts 1938).

Vanarahvas ütles: „Lapsed künnavad isa-ema põldu (www.folklore.ee, EV 5483:1). Doktor Olga Madisson paneb emadele südamele: „Ema, ole eeskujuks oma lastele. Lapsed jäljendavad oma vanemaid kõiges. Vanemad peavad teadma, et kogu nende käitumine ja olemus on lastele õpetuse andmine eeskjuju kaudu. Laps ei otsusta sõnade järele, mis talle tema kasvatamiseks öeldakse, vaid oma ümbruskonna tõsiasjade jälgimise järele“ (samas 217).

Emade ja laste tervise eest hoolitsemist püüti maal tunduvalt parandada. Sellest räägib doktor Mari Ambos, kelle sõnade kohaselt avatakse vastavalt võimalustele igal aastal üks emade ja laste nõuandla. Mille otsene ülesanne on seista maalaste tervise eest. Nõuandla on abivajajatele tasuta. Kohapeal on arst ja õde. Õde käib neli korda nädalas koduvisiitidel, võimalusel ja vajadusel annab tasuta ravimeid (Madisson, 1938, 296).

Lapse vajadustega peab arvestama, kuid ei tohi unustada, et talle on vaja kindlaid reegleid ja korda. Ella Treffneri arvates on kord ja täpsus olulisimaid voorusi inimese elus. Ütleb ju vanasõnagi: „Anna pill latse kätte, laits aab pilli lõhki (www.folklore.ee, EV 8836:1). „Ei tohi end igast lapse karjumisest lasta eksitada, vaid peab kinni pidama kindlaist söögi ja magamis-aegadest. Laps muutub varsti käskijaks majas, kelle pärast on kogu maja jalul nii päeval kui öösel ja kelle soovi ei jõuta enam rahuldadagi. Kord ja täpsus on aga vajalikumaid iseloomuomadusi iga inimese elus“ (samas 254 - 255).

On lapsi, kes on sündinud abielus vanematel ja neid, keda kasvatab üks vanematest. Vanematele jagab nõu vandeadvokaat O. Ilus teemal „Vallaslaste õigustest oma ema ja loodusliku isa suhtes (Ilus, 1936, 4).

4.4 Lastemaailm

Haritud taluperenaistele mõeldud ajakiri ei unustanud ka kõige väiksemaid, tulevase talupidajaid. Neile oli mõeldud „Lastemaailm“. Paljud õpetuslikud jutukesed, olid kirjutatud Ella-tädi, Lastemaailma lugeja Helle poolt. Pseudonüümi Ella-tädi taga oli hoopiski Ella Treffner.

Ella-tädi jagas lastele õpetusi läbi erinevate palade ja soovitude: „Sellepärast kordan: välja minnes riietuge korralikult, siis ei saa pakane teile mingit häda teha“ (Taluperenaine, 1931,2). „Paluge oma vanemaid, et nad teilgi lubaksid õue minna!“ (samas 15).

Ella-tädi jagas soovitusi erinevates tegevustes, nt meisterdamises. Pala pealkirjaga „Mina olen suur kunstnik“ (samas 15). Proovi järele teha. Kui kohe ei õnnestu, siis proovi uuesti ja tuleb parem. Kutsutakse tegema talvepilti värvilisest paberitest. Ajalehes avaldati foto näidistööst (samas 15). Lapsi püüti harida läbi jutukeste, nt „Maie ja Tiina“ (samas 16). Pala teemaks oli kadedus. Kui temal on, siis peab minul veel parem asi olema. Haigeks jäädes saab haigusestki head leida. Kaeblemise peale vastas pime naine: „Ära kõnele niiviisi?“ ütles Maie. Minu elu on küll õnnistatud olnud: oma kodu, armsad lapsed-kõik on hää olnud. Nüüd nägi Tiina, et Maie isegi pimedana oli palju õnnelikum kui tema, kuigi tal silmanägemine hää oli“ (samas 12).

„Lastemaailmas“ avaldati ristsõna-mõistatus, mille abil kutsuti väikseid lugejaid mõtlema. „Talvel mäed männi oksadeni, künkad kadaka küürudeni, aga suvel ei leia linnu noka täit“ (Laste maailm, 1938, 48). Elle-tädi jõulusooviks oli et lapsed püüaksid olla hääd ja tublid, siis kasvavad neist inimesed, kellest on rõõmu vanematele ja kodumaale (Taluperenaine, 1935, 96).

Väike poiss Ruudi, kes ei kuulunud vanaema sõna. Läks salaja õue ja haigestus. Kirikuõpetaja ei andnud enam elulootust... ja siis sündis jõuluime, mis juhtub tuhande seast ainult kord. Jõululalgus päästis väikese poisi“ (samas, 95).

Peale Ella-tädi, avaldasid jutte teised autorid. A. Eepre kirjutas lastele pala „Kui pühad saabusid vara“. Muheda muinasjutu kaudu õpetatakse lastele usinat töötegemist. Selleks, et midagi osata, tuleb usinalt õppida. Isetehtud hästitehtud (Eepre, 3, 1940).

Ella-tädi räägib lastele, millest ehitatakse maju maakera erinevatel laiuskraadidel. Eskimod ehitavad oma eluasemed lumblokkidest (Treffner, 1, 7-8).

4.5. Reklaam ja taluperenaine

Sirvides „Taluperenaise“ numbreid oli reklaami mõõdukalt. See ei riivanud kuidagi põhitegevust – lugemist. Millist infot sai lugeja ajakirja reklaamidest?

Reklaami oli suunatud uuele sihtrühmale – töötavale naisele. „Töötav naine ja Nivea! Istudes terve päeva kinnises ruumis näib töötav naine sageli väsinud ja kahvatu. Oivaliselt mõjub järgmine abinõu: hõõruge näole Nivea kreemi, kloppige kreemi sõrmedega hästi sügavale nahasse ja pühkige siis nagu pehme rätikuga puhtaks. See elustab nahka, teie näite jälle värsked ja annate hää enesetunde“. Hind alates 30-nest sendist“ (Reklaam, 1938, 311).

Dr. Olga Madissoni raamat „Lastehoid esimesel eluaastail“ annab emadele õpetusi lapse eest hoolitsemisel tema esimesel eluaastal: mähkimine, söötmine, riietamine jpt (Taluperenaine, 1931, 32). Doktori poolt ilmus ajakirjas palju erinevaid artikleid nii lapse kui naise tervist ja arengut puudutavates küsimustes: näitena toob töö autor dr. W. Stekeli raamatu „Kirjad emale kodusest kasvatuses“, mis annab soovitusi lapse arendamiseks kodus. Raamat tõlgiti inglise keelest. Hinnaks köitmata oli 2 kr, köites aga 2.kr 50s (Stekel, 1938, sisekaan).

Karjapidamisest sõltus talupere toidulaud ja sissetulek. Abistamiseks perenaist karjakasvatuses õigete võtete kasutamisel, ilmus ajakiri „Karjamajandus“, mis ilmus üks kord kuus ja aastatellimus maksis 1kr 50s. „Ajakirjast leiate kõik, mis tarvis teada koduloomade ja lindude pidamisest, ning ravimisest. Tellige kohe postiasutiste kaudu. Muidu loomad ei lase Teid lauta!“ (Reklaam, 1931, 32).

Loomade täisväärtusliku tervise tagamiseks ning perenaise abistamiseks reklaamiti „Karjamaa vitamiin“ sisaldavat loomapulbrit, mis annab loomadele rammu, parandab söögiisu, seedimist ning kiirendab ainete vahetust“ (Reklaam, 1931, 47).

Nii linnadaam kui taluperenaine tahtsid kenad välja näha. Kuidas saada nahka siledaks ja kauniks? Selleks soovitati naistel kasutada „Creme Mousoni“. „Creme Mouson – on üle kõige! Teie nahk omandab õrna, valge jume, kui hõõrute selle igal hommikul sisse Creme Mousoniga. Selle kreemi peale sobib puuder Velountine reicchert. Hind alates 35 sendist“ (Reklaam, 1935, 334).

Tänapäeval käib perenaine „Konsumis“, „Maksimarketis“, „A ja O-s“. Üle Eesti on täna kauplusi 264. Eesti Tarbijate Ühistu asutati 1902.aastal ning loodi esimesed kauplused Antslas ja Sindis. „ETK kutsub tarbijaid ostma nende poeketi jahu, maitseaineid, piparkoogisegu, kúpsetuspulbrit jne. ETK tooted on uhkuseks púhadelauale“ (Reklaam, 1935, 334).

Talud vajasid koolitatud peremehi ja perenaisi. Omandada võis palju erinevaid elukutseid. Saamaks omale uusi õpilasi, avaldasid kuulutusi erinevad koolid. Eesti Põllumeeste Selts avaldas reklaami Vahi põllutöökoolist. „Vahi kool on kaheaastane põllutöökool. Vastu võetakse mõlemast soost õpilasi, kellel on 6.-kl. algharidus. Kaheaastane on ka aiandusmesinduskool. Vastavalt eelharidusele omandavad lõpetajad aedniku-, instruktori-või õpetajakutse (Reklaam, 1935, 343).

Kodumajanduskoolides õpetati tulevastele perenaistele õmblemist. Õpilased valmistasid ise kooliriided. Vormi õmblemiseks oli vajalik riie. Seda reklaamis ja soovitas A/S O. Kilgase vabrik. „Sobivaim pühade kink on: moodne mantli ja kleidiriie, parimad kodumaa Cotton – sukad, elastne trikoopesu, kõrge väärtuslikud pesupitsid“. Kaasaegne naine tahtis olla moekas, sest kvaliteetne riie tagas kvaliteetse toote (Reklaam, 1935, 343).

Esemeid saab värvida nii looduslike kui kunstvärvidega. Talutööde kõrvalt ei olnud perenaisel mahti minna korjama taimi, et nendega värvida. Poest oli võimalik osta „F. Tischleri riidevärve. Ühe pakiga saab värvida 400-450g värvitavaid esemeid. Toone on 66“ (Reklaam, 1935, 351).

4.6 Taluperenaine ja aed

Juba vanarahvas ütles :“Viljapõllust näed peremeest“. Ilus aed kaunistab iga kodu ja on selle templiks. Ilu teeb inimese meele rõõmsaks. Lopsakalt kasvanud vilja on harinud hoolsad, kindralt kasvavat vilja aga hooletud inimesed. Haritud perenaisel oli aed. Teadmisi aia hooldamiseks jagas ka „Taluperenaine“.

Ajakirjas tehakse juttu aia rajamisel vajalikust planeerimisest, heki tihedusest, maapinna ettevalmistamisest. Juttu tehti ka õige muruseemne valikust (Blaubrück-Sinilind, 1927, 4-9). Aed ilma lilledeta on justkui puu ilma lehtedeta. Taluperenaisi julgustatakse kasvatama rohkem erinevaid lilli ning jagatakse sellekohaseid õpetusi: soovitatakse lilledele sobilikke vaase ja märgitakse , et väikese kahjustusega vaase ja kruuse saab edukalt kasutada ning erinevatele lilledele sobivad erineva kuju ja suurusega vaasid. Toonitatakse, et lilli pole vaja panna vaasi liialt puntras. Jagatakse õpetussõnu: lilled seisvad kauem vaasis kui vette panna salpeetrit, tükkike sütt või üks tablett aspiriini.(Blaubrück-Sinilind, 1927, 4-9).

Jagatakse nõu aiasaaduste hoidmisel. Räägitakse aedviljadest, mida hoitakse purgis: hernes, spinat, seened. Talve eel jagatakse perenaistele retsepte seente, spinati ja tomati hoiustamisest pudelites (Pöld-Riives, 1927, 45).

Enne kevade tulekut räägitakse aiameöblist, õige materjali valikust selle valmistamisel (Blaubrück - Sinilind, 1928, 4-7). Jaanuarikuu numbris tehakse juttu toalilledele hoolitsemisest talvel, sest pime aeg on raske nii inimestele kui taimedele. Valguse puudumine on üks suuremaid kahjureid. Valgus on oluline tärgluse valmistamisel (Taluperenaine, 1928, märts).

Kevade tulekul on hea taimi ümber istutada. Jagatakse nõuandeid millal ja kui tihti peab ümber istutama, otstarbekohastest lillepottidest ja juurte lõikamisest (Mätlik, 1928, 117-123). Juttu tehakse ilupuudest taluaias, paplite ja pajude istutamisest. Milliseid puid istutada? Paplite ja pajude istutamine teiste puude vahele (Volmer, 1928, 165-167). Kevade tulekuga tehakse juttu aedmaasikate kasvatamisest, nende istutamisest ja sobivast isutuskohast. (Volmer, 1928, 165-167).

Hoolas perenaine kasvatab taimed ise ja ajakiri annab nõu tomati kasvatamisest. Tomat kui lõunamaa taim nõuab pikka kasvuaega ja kasvatajalt küllaldaselt oskusi tema ravitsemiseks. Juuni algul, öökülmade möödudes tuleb taimed maha istutada. Tomat armastab sügavalt haritud ja tugevasti põlenud laudasõnnikuga väetatud maad. Tomatitaimede koht peab olema tuu-

le eest kaitstud, soe ja päikesepaisteline. Neid võib istutada ka lõunapoolse seina äärde. Juttu on rohelisest salatist, mis sobib toidulauale nii omaette roana kui lisandina prae kõrvale. Salat on vähenõudlik taim, mida on kerge kasvatada. Salatis on palju inimesele vajalikke soolasisid: rauda, lupja, fosforit jne (Põld-Riives, 1927, 45).

Juttu tehakse begooniast, mis kuulub mitmeaastaste õistaimede perekonda. Taimi kasvab Lõuna- ja Kesk-Ameerikas, Aafrikas ning Lõuna-Aasias. Räägitakse erinevatest begoonia liikidest, paljundamisest seemnetega. Taimi kasvatatakse eelkõige tema uhkete ja mitmevärviliste lehtede pärast (Kõpp, 1932, 6, 60).

Puud ja põõsad vajavad pidevat hooldust. Nõu antakse sõstrapõõsaste harvendamise kohta ning selgitatakse, milliseid töövahendeid kasutada. Lõikamis- ja hooldustöid on otstarbekas teha sügisel või varakevadel. (Pauker, 1939, 283, 289).

Suve tulekul räägitakse marjadest: mustikast, karusmarjast, soomurakatest. Marjade keetmisel on hea kasutada emaileeritud, seest võõbatud või alumiiniumist keedunõusid (Põld-Riives, 1927, 45).

Umbrohi on olnud ammu perenaise suureks nuhtluseks. Kuidas hävitada umbrohtu koduaias. Märgitakse, et heaks abimeheks on kõblas (Harjaks, 1928, 231-232).

Talvel, looduse puhkamise ajal on viljapuuaias varitsemas ohud. Näiteid tuuakse külma- ja lumekahjuritest ning närilistest, kellele talv on toiduhankimisel keeruline aeg (Port, 1936, 34-36).

Enne kevade tulekut tehakse juttu kaitsepuudest taluhoonete ümber, kaitseistandustest, sealsest kasvutingimustest ja seal kasvavatest lehtpuudest: harilik pärn, jalakas, harilik vaher, sarapu ja okaspuudest: harilik kuusk jne. Artiklis on avaldatud joonised „Järva“ talu õunaiast ning puude pügamisest (Port, 1936, 34-36).

Aia kaunistamisel saab edukalt kasutada ilupuid. Perenaistele räägitakse talu ilupuistest. Kuhu on sobilik paigutada ilupuid ja millised on nende valiku kriteeriumid? Ilupuid on valguse suhtes erinevaid: on valgusnõudlikud ja valgusevarjajad. Puudel on ka erinevad nõuded niiskuse sisaldusele mullas (Port, 1936, 34-36).

Kevade tulekul on aktuaalne teema toalilled ümberistutamine. Räägitakse vigadest, mida perenaised peaksid vältima: liiga kerge istutus, potid tuleb valida vastavalt taimede suurusele

jne. Sobilik aeg ümberistutamiseks enne uue kasvuhooaja algust. Jälgima peab pottide suurst (Lange, 1936, 62-64).

Tõeline sõprus on nagu roos: me ei mõista ilu, kuni see kaob. Talu ümber loob tõelise ilu iseloodud lilleaed. Perenaisele räägitakse ühe- ka kaheaastaste taimede peenardest. Sügislillepeenardes on tarvilik eraldi hoida sibul ja sibulmugullilled juurlilledest. Lillepeenraid saab luua ka teeäärde. Milliseid lilli on soovitatav istutada taluaeda? Autor soovitab suureõielisi lilli (pojenge, kukekannuseid jne) ja püsililledest võib perenaine panna kasvama sibullilli (tulpe, krookuseid jne), juurlilledest (priimulaid, hanerohtu, anemooni), (Port, 1936, 123-125).

Külvajate elu kergemaks teha tutvustatakse uut juurvilja külvimasinat „Planeet“. Juttu tehakse Eestis leiutatud külvimasinast „külvikärn“. Masin laseb seemneid välja 15, 20, 30 ja 60 cm tagant (Uus-juurvilja..., 1936, 130-131).

Taimed ja kõdumuld. Kuidas valmistada väärtuslikku kõdumulda? Kõdumuld valmib kolm aastat. Mulla valmimiseks on vaja leida õige koht ja alustada kogumisega. Antud kohta ei peaks viima asju, mis ei kõdune või on muidu kahjulikud (kivid, klaasitükid, mürgid) (Port, 1936, 123-125).

Kelder on koht, kus on soodne pinnas hallituse ja seente tekkeks. Püüdes neid tingimusi vältida, tuleb keldrit puhastada. Vabaneda on vaja vanadest kartulitest ja juurviljadest. Vältimaks olukorra halvenemist on vaja teha desinfitseerimine. Peale toimingu lõpetamist teha lahti keldri ukseid ja aknad.(Keldrite..., 1936, 222).

Kaktused on pärit soojema kliimaga maadest. Artiklis räägitakse kaktustest ja nende kasvatamisest meie tingimustes. Iga taim on vaja ühel päeval ümber istutada. Noorte taimedega tuleb seda protseduuri teha iga aasta, vanematega kahe kolme aasta tagant (Mäekask, 1938, 7-8).

Taluperenaise“ igas numbris avaldatakse palju erinevaid toiduretsepte. Näiteks piimast saab valmistada erinevaid toite. Jagatakse nõuandeid, mida saab valmistada hapupiimast. Artiklis räägitakse hapupiimast juustude valmistamisest (Köpp, 1927, 82-84).

Toiduvalmistamisel on hea teada vitamiinide sisaldust. Mida vitamiinid inimesele annavad? Vitamiinid ei anna küll energiat, kuid on eluliselt vajalikud organismi normaalseks tööks ja tervise alalhoidmiseks. Tähtsamad vitamiinid: B12,C,P,D,E,K, Q jne. Juttu tehakse munavalgest, rasvast, süsivesikutest, mineraalainetest ja sooladest ning mitmesugustest maitseainetest.

Milles avaldub vitamiinide puudus? Selle tunnused võivad olla väsimus, kehakaalu ja töövõime langus jpt sümptomid (Vals, 1939,283, 289).

Suvel saab kasutada marju erinevate toitude valmistamisel. Retseptide rubriigis soovitatakse teha mustikakooki, karusmarjahahtu ja makaronivormi. Mahlajookidest antakse soovitusi : vabarna-, maasika- või mustikamahla tegemiseks (Taluperenaine, 1927, 240-242).

Kama peavad eestlased rahvustoiduks. Kamajahu oli valmis toiduaine, mida enam ei keedetud. Kamajahu segati külma rõõsa või hapupiimaga, vee või kanepipiimaga. Vanemas mulgi kamas ei olnud nisu palju . Kama valmistamine ja söömine oli Eestis kõige ulatuslikum 19. sajandi lõpul ning 20. sajandi alguses. Artiklis antakse nõu kama valmistamiseks (Helme perenaine, 1928, 141-142).

Soojal suvepäeval on hea süüa kergelt seeditavat toitu. Juunikuu numbris räägitakse muna-koogist petiga, kohupiimakäkkidest kartulitega, kergest leivatordist jne.(Toiduretsepte, 1928, 214-215).

Sügis on aeg, millal perenaised saavad korjata metsast erinevaid ande. Ajakirjas tehakse juttu seentest ja nendest valmistatavatest toitudest. Seenid saab kasutada nii pirukates kui supis. Enne seenetele minekut peab teadma, millised nendest on mürgised.(Kõpp, 1927, 82-84).

Sügisega tulekuga saavad aedades valmis õunad. Kui saak on hea ja õunu palju, saab perenaine valmistada talveks erinevaid hoidiseid. Õpetatakse valmistama õunavõiet ja kasutama õunu erinevate toitude juures. Talvel ja sügisel on tervisele kasulik juua oma marjadest valmistatud siirupit. Siirup on hoidis, mis valmistatakse marja-, puuvilja- või köögiviljamahlast või metsikute ja kultuurtaimede leotisest ning suhkrust keetmise teel. Hoiatati, et siirupid ei ole tervislikud, sest sisaldavad palju suhkrut. Autor annab soovitusi siirupi valmistamiseks kartulitärklisest (Vals, 1939,283, 289).

Silku ehk räime on kasutatud tavapäraselt kalatoitudes. Perenaisele jagatakse nõu silgu pannkookide valmistamisel. Peale räime on Eestimaa jõgedes ja järvedes kalu, mida kasutatakse söögiks vähe. Taluperenaistele antakse soovitusi keedetud latika, kalakastme ja pliinide valmistamiseks (Taluperenaine, 1932; Taluperenaine, 1927, 319).

Talurahvas kasutas kalade säilitamiseks vinnutamist ehk kuivatamist tuule käes. Hiljem lisandus sellele kalade suitsutamine suitsuahjus. Artiklis pööratakse lugejate tähelepanu räimele ja kalast valmistatud kastmele, salatile ja kotlettidele (Põld-Riives, 1936, 168).

Talurahvas kasvatas sigu peamiselt oma otstarbeks. Lisaks soolamisele ja kuivatamisele saab liha kasutada erinevate toitude tegemisel. Menüüs on toodud hautatud sealiha peetidega (Põld-Riives, 1932, 37-39).

Jõulude eel on teemaks verivorstid ehk verikäkid ja nende valmistamine. Pühadeks tapeti taludes siga või mõni muu loom. Jõuludeks anti nõu, mida teha keedetud seaküljega, kuidas valmistada sisikonnasuppi, ahjukaalikaid, sültvorsti jne (Toiduretsepte, 1932, 39).

Liha säilitamisel on kasutatud soolamist. Soovitatakse kasutada soola, salpeetrit, suhkrut ja kadamarju. Soolveega soolamisel võib aega minna viis kuni kuus nädalat. Protsessi on võimalik kiirendada kiirsoolamisega. Juurviljadest soovitatakse rohkem tarvitada punast peeti, mis on väga heaks kaaliumi, foolhappe ja betaiini allikaks. Betaiinil arvatakse olevat positiivne mõju põletikulistele protsessidele organismis. Perenaistele jagatakse retsepte praetud peetide ning peedipudru kohta (Põld-Riives, 1936, 11-13; Peediretsepte 1936, 70-71).

Lihavõttepühade tulekul on juttu pühadetoitudest: maksasüldist, paberis suitsutatud kalast, keetmata pashast ja kevadepüha saiast ehk kulišist (Pühaderetsepte, 1936, 101).

Milliseid hoidiseid valmistada? Hoidiste valmistamisel soovitatakse kasutada karusmarju, mustikaid, murakaid, vaarikaid, punaseid ja mustsõstraid. Keediste valmistamisel võib rohkem kasutada kirsse jne (Ottenson, 1936, 195; Hoidiseid, 1936, 225).

Taluperedes kasvatati palju kodulinde, eriti kanu. Perenaistele kirjutatakse kana tarvitamisest toiduks: kana kruupide või riisiga, kanaliha leemes. Jõulukuul on retseptide rubriigis juttu hernestest pruunistatud sealihaga ja soolase sealiha lõigetest. Jagatakse tänapäeval harjumatu supi- sisikonnasupi- retsept. Toiduna valmistatakse kodudes vähem maksa. Siingi jagatakse soovitusi maksa tegemiseks tomatid, lisaks majoneeskaste ja hanepraad (Põld-Riives, 1936, 278-279; Toiduretsepte, 1936, 346-350). Populaarseks oli rasvasebikeetmine (Lisa 20, 99-100). Seebi keetmisel on võimalik kasutada piimatoodetest kohupiima (Lisa 21, 100-101).

4.7 Toimetusele tulnud kirjandus

Eestis ilmunud teoseid tutvustati lugejatele rubriigis „Toimetusele tulnud kirjandus“. Avaldati nii meie autorite ja tõlkeloomingut. Raamatuid ilmus erinevatest eluvaldkondadest: filosoofia, meditsiin, ajalugu, romaanid, novellid, lastekirjandus jne. Kirjandusteoseid ilmus erinevatelt kirjastustelt: Eesti Kirjanduse Selts, „Noor-Eesti“ kirjastus, K/Ü „Loodus“, Eesti Kirjanikkude Liit, K/Ü Agronoom, Naiste Karskusliit, Eesti Haridusliit, Rahvaülikool jne. Teoste hinnad olid erinevad. Hinnad olid 0.50 sendist kuni 8 kroonini jne. Hinna määrasid paberi kvaliteet ja köiteliik.

„Noor-Eesti“ kirjastus avaldas August Jakobsoni romaani „Oktoobrituul II“. Perenaistele kirjutas Meeta Mäekask „Lavad koduaeda I“. Eesti kirjanduse Selts aga avaldas välisautorilt H. G. Wellsilt „Lühike maailma ajalugu III.Uusaeg. Usupuhastusest maailmasõjani“ (Toimetusele..., 1938, 335).

Eesti Kirjanduse Seltsi poolt avaldati väliskirjanduse teos H. Ibseni „Peer Gynt“. Dramaatiline luuleteos. „Noor-Eesti“ kirjastuse poolt ilmus A.Parts'i ja E. Valdase „Maateaduse õppe-raamatu reaalkooli I ja progümnaasiumi III klassile. Lisaks ilmus A.Parts'i poolt „Maateaduse töö ja õpperaamatu progümnaasiumi II klassile“. Meie kirjandusklassiku O.Lutsu teostest avaldati teos „Sügis“ (Toimetusele..., 1938, 306).

Aino Kallase teosest ilmus „Mare ja ta poeg“- kolmevaatuseline näidend, mis kirjeldas Toomapäeva mässu 1343.aastal. F. Dreverki teosest ilmus „Jeanne D`Arc“, sarjast Suurmeeste Elulood nr. 27. Tutvustati saksa luuletaja Heinrich Heine satiirilist poemi „Saksamaa“, A.H. Tammsaarelt ilmunud romaani „Ma armastasin sakslast“, samuti tuntud ühiskonnategelase ja pedagoogi H.Mäelo noorsoojuttu „Pärt on minu sõber“. Perenaistele avaldati R. Ottensoni poolt „Piimandusaritmeetika“, mis oli piimatööstuse kontrollkäsiraamat (Toimetusele..., 1935, 342-343).

Sarjas „Rahvakunst tänapäevale“ tutvustati valik kavandeid Tartu Naisühingu Kutsekooli õpilaste töödest. Väljaandjaks Tartu Naisühingu Kutsekooli Kirjastus (Toimetusele..., 1939, 74). Teoseid ilmus erinevate huvidega ja erinevas vanuses lugejatele. Rubriik ilmus igas ajakirja numbris.

4. KOKKUVÕTE

Millised olid naise võimalused omandada haridust 19.sajandi lõpul 20.sajandi alguses? Võimalus oli haridust omandada koduõpetaja kutsega. See tähendas linnaminekut ja ohtu „saksastuda“. Mari Raamot kirjeldab oma raamatus „Mälestused I-II“ linnalapse olukorda, mille elas ta läbi tuntud ühiskonnategelase Lilli Suburgi koolis. „Linnas kooliskäimine tähendas tol ajal kõige muu kõrval veel ka õpilase järk-järgulist lahtikiskumist ühiskondlikust asendist. Kool tegi maalapse vähehaaval „saksaks“ ka siis, kui kool oli eestimeelne. Sest „saks“ tähendas tolleaegse arusaamise järgi üldse inimest, kes oli haridust saanud ega elatunud kehalisest tööst“ (Raamot, 2010, 40).

Peeter Põld oli eesti hariduse suurkuju mitte ainult oma raamatute ja ettekannetega, vaid ka sooviga muuta oma suhtumisega ühiskonna arvamust naisest ja tema aitamisest. „Eestis valitses tollal veel eluvaade, et haritud mehele ei sobi kodused toimetused, need on naiste tööd. Peeter Põld sellest ei hoolinud. Ta oli juba oma emalt õppinud põhimõtte, et raskema töö sooritab see, kes on tugevam, et ükski töö ei häbista tegijat, küll aga võib tegija häbistada tööd“ (Mäelo, 1996, 134-145).

Taluperele oli lapse linnakooli saatmine ka materiaalne väljaminek. Vaja oli leida elukoht, koolivorm (olenes koolist), söök, õppevahendid jne. Taluperele jäi üks abilinepuudu. Uurides kodumajanduskoole, siis oli neile õppeasutustelegi probleemiks suviti nt juuni ja juuliku, sest siis tehti heina ja pere vajas lapsi appi. Tulevastele taluperenaistele otsiti koole, kus sai omandada praktilisi teadmisi ja oskusi, et võtta üle oma isatalu.

Esimesteks alusepanijateks naiskutseharidusele peetakse Mari Raamotit ja Marie Sapast. 1910.aastal avas Viljandimaal Hallistes, Liplapi Aiatöö ja Majapidamiskooli Marie Sapas. Kool tegutses 1926.aastani, sulgedes ukSED materiaalsete vahendite puudumise tõttu. Kool väljastas lõpetamisel tunnistuse. Neidude seas olid ülekaalus põllupidajate tütred. Sulgemise ajaks oli kooli lõpetanud 264 neidu. Marie Sapase saatus kujunes traagiliseks. Nimelt tabati ta metsavendadele korraldatud haarangus. Sattus gripi diagnoosiga haiglasse. Tema surmaajaks on 1950 märts.

Mari Raamot asutas Tartumaal „kaheaastased põllutöö ja majapidamiskursused“. Kool tegutses 1911- 1919. Algselt oli planeeritud koolijuhatajaks määrata Jaan Raamot, kuid võimude vastuseisu tõttu hakkas kooli juhatama Mari Raamoti. Ees seisis raske ülesanne, astuda vastu kodudes levinud veendumusele, et koolitatud inimesel pole vaja teha füüsilist tööd. Paljud õpilased olid omandanud hariduse õmbuskoolides.

1920.aastatel tegutsesid keskharidust andvatest koolidest: reaalkoolid, Tütarlaste-ja poeglastegümnaasiumid, tütarlaste-ja poeglastekeskoolid, kommertsikoolid, era-ja reaalgümnaasiumid (Andresen, 2003, 184).

Naistele mõeldud naiskutsekoolidest olid enamik üheaastase õppeajaga. Nende koolide arv ulatus 20 ringi. Tuntumad olid Saku, Mõdriku, Vasula jt. Kaheaastase õppeajaga Sahkapuu. Arvuliselt oli neid 16. Põhjusi, miks naistele mõeldud koole ei saanud varem asutada oli mitmeid: pikemaid kui kahe nädalasi kursusi ei olnud luba eesti keeles pidada, koolides jäi puudu vajaliku ettevalmistusega õpetajatest, õppebaasi-, hoonete- ja seadustiku puudumine jne.

Kodumajanduskeskkoole oli kuus. Rahva seas populaarsed õppeasutused olid Kehtnas ja Tallinnas. Need olid kõrgema astme kodumajanduskoolid. Tuntuim Kehtna, mille lõpetajatest asusid paljud tööle kodumajanduskoolidesse õpetajatena või põllumajanduses instruktoritena.

Koolis käidud aeg andis õpilastele: laiemat silmaringi, sh õpetajate poolt välismaal omandatud teadmised/oskused, et olla konkurentsivõimelised. Täna kuuleme fraasi „eliitkool“, siis koolid sh kodumajanduskoolid seda ei olnud.

Kui kodul polnud võimalik õppijat aidata, siis aitas riik. Riigi poolse abi sätestas põllumajandusliku kutsehariduse korraldamise seaduse § 37. Enamiku kodumajanduskoolide juures loodi puudust kannatavatele õpilastele toetuslaenufond, mille tingimused sätestas põhikirja.

Raha fondi tarbeks saadi Põllutööministeeriumilt, toetajatelt, heategevuspidudelt jne. Fondist väljamakstud summadelt protsenti ei võetud. Rahalisi väljamakseid tehti kaks korda aastas kooliõppenõukogu poolt kindlaks määratud tähtaegadel. Toetuslaenu maksti õpilasele välja võlakohustuse või vekslite vastu. Laenu saaja pidi vekslid välja ostma ajal, mille kehtestas kooliõppenõukogu. Täisealised õpilased said taotleda laenu oma allkirja eest vekslite vastu vähemalt kahe käendaja olemasolul. Alla 20.eluaastat oli taotlemise tingimuseks vanemate

või seadusliku esindaja nõusolek ja nende vastutus, mis pidi olema lisatud võlakohustusele. Laenu võis tagasi maksta osade kaupa või kogu summa. Tagasimaksmine pidi algama hiljemalt kaks aastat peale kooli lõpetamist. Kooli õppenõukogul oli võimalus eritingimustel vabastada laenuvõtja tagasimaksimisest, kui tema ise või käendaja oli sattunud majanduslikesse raskustesse või mõnel muul mõjuval põhjusel. Tõendi majandusliku olukorra kohta tõi laenuvõtja ise. Toetuslaenufondi esimeheks oli koolijuhataja. Tema vastutusalasse kuulusid fondi finantsvahendid, dokumendid ja väljamaksmisele kuuluvad vahendid. Aruanded esitas fondi juhataja Põllumajandusosakonnale. Juhatus moodustas kooli õppenõukogu. Sekretäri kohuseid täitis üks õpetajatest.

Jüri Kuuma andmetel õppis kaks aastat enne nõukogude okupatsiooni tulekut kodumajanduskoolides 1718 tütarlast. Nendes koolides õppis erineva tausta ja vanusega tütarlapsi. Reeglina tulid koolidesse õppima oma kodutalus töötamise kogemusega tütarlapsed. Kooli pääsemise tingimuseks vähemalt aastane talutöökogemus.

Arhiivis läbitöötatud materjali põhjal saab tõdeda, et õpilaste vanus jäi vahemikku 16-20 eluaastat, kuid oli ka 20-30 aasta vanuses. Kool võis vanuse osas teha erandi. Koolides olid kohustuslik koolivorm, mille tavaliselt õmblesid õpilased ise. Õpilastel oli kohustuslik osa võtta igapäevastest toimingutest. Töö toimus kindla päevakava alusel. Ei olnud erakordne kui laudas töötavate õpilaste päev algas kell 4.00 hommikul.

Üheaastase koolihariduse omandamise järel oli võimalik astuda kõrgematesse kodumajanduskoolidesse, mille õppeaeg oli kolm aastat või ka kodumajanduskeskkoolidesse, mis valmistasid ette õppinud perenaisi ning andsid ühtlasi üldharidusliku keskkooli lõpetanu õigused. Kõrgema kodumajanduskooli lõpetajad said võimaluse asuda tööle õpetajatena või instruktoritena üle Eesti. Võimalusi oli enesetäiendamiseks välismaal.

Õpilaste võimalus tööturul läbi lüüa sõltus peale õpilase omandatud oskuste ka kooli suutlikkusest kaasajastada oma õppebaasi, vahendeid jne. Ajalehed informeerisid lugejaid koolides toimuvatest muutustest. Magistritöö uurimusest jäi meelde ajaleht „Postimees“.

Õpilastel oli kohustuslik internaadis elamine. Saku Kodumajanduskooli õpilastel oli kohustuslik maksta 500 marka nn „tagatiraha“. Raha oli mõeldud juhuks, kui õpilane tekitab materiaalse kahju koolile. See võeti tagatirahast maha ja ülejäänud tagastati kooli lõpetamisel.

Milliseid õppeaineid koolides õpetati? Õppekavades olid käsitööõppeained (õmblemine, paikamine, näputöö, kangakudumine jne), toiduaineteõpetus ja toitude valmistamine (keemia igapäevaelus, loomsed toiduained), tervishoid ja lastekasvatus (isiklik tervishoid, saun, vannid, kodune apteek jne), ühiskonna / kodanikuteadus (küla, kogukond, abielu, valitsus jne), karjakasvatus (üldine-ja erikarjakasvatus, piimakari jne), aiandus ja mesindus (viljapuu aed, pookimine, mulla koostis jne), võimlemine, laulmine (teooria, ühislaulmine, ringmängud).

Üllatava leiuna avastasin Eesti Naisliidu poolt asutatud Sotsiaal ja Kodumajanduse Instituudi, mille eelkäijaks oli 1935.aastal asutatud Rosa Ploomi poolt – Reite Eranaiskutsekooli. Selle asemele loodi Eesti Naisliidu kutsekool, kus esmalt avati põhiklass (aastase õppeajaga kodumajanduse eriklass) ja 1936/37 õ.-a ka sotsiaalhoolekande haru. 1937.aastal asutati kutsekooli asemele Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituut, mis oli uut tüüpi sotsiaal – pedagoogilise suunitlusega ja kolmeaastase õppeajaga kõrgema astme kutsekool. 1937.aastal kasvatajate – väikelaste hoidjate klass, 1938.aastal sotsiaalkodumajanduse haru ning 1939.aastal lasteaiakasvatajate klass. Samal aastal valmis instituudi uus hoone Tallinnas Hariduse tn 8. Eesti Kulturfilmi ringvaates nr 63, 5/6, anatakse lühike ülevaade koolist. Tuntumad õppejõud olid Dagmar Jürgenson, Salme Masso, Hilda Ottenson (ajakiri „Taluperenaine“) jpt. Täna on õigusjärglaseks Tallinna Pedagoogiline Seminar.

Sotsiaal ja Kodundusinstituudi uus hoone valmis 1939.aasta kevadel. Aasta hiljem, 1940.aastal koos võimude vahetusega suleti 7.augustist kõik eraõppeasutused, sh natsionaliseeriti ka ENL Kodumajanduse Instituut. Oma modernsest õppehoonest tuli loobuda 1941.aastal. Koolil algas pikk rännakute aeg. Lisaks muutus kooli nimi, korduvalt 1940-1950. Aastal 2011 möödus 45 aastat. Täna kooli õigusjärglaseks Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar.

Külastades Tallinna Ülikooli Pedagoogika Arhiivmuuseumi, ei õnnestunud sealt kahjuks leida palju uut materjali. Huvitavaks teoseks oli raamat „Eesti VIII, Läänemaa I, üldosa“, mille väljaandjaks oli Eesti Kirjanduse Selts 1938.aastal (R21929). Infot tulevikutööde tarbeks sain väljaandest „Haridusasutused 1919-1940“, mis ilmus Tallinnas 1989.aastal.

Tulemuseks oli üldine kodukultuuri tõus. Taluperenaiste silmaringi ja oskuste laiendamisele andis olulise panuse 1927.aastal ilmuma hakanud ajakiri „Taluperenaine“. Esimeses numbris avaldati arvamust, milleks on vaja sellist ajakirja? Milliseid teadmisi jagas ajakiri? Ajakiri oli

kodumajanduse ja kodukultuuri ning taluperenaiste igapäevateadmisi ja oskusi laiendav ajakiri. Väljaandjaks oli Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. Oma eelkäijatest erines väljaanne feministlikuma sisu poolest. Ajakirja vastandiks oli väljaanne „Maret“, mille sisust võis leida Hollywoodi glamuuri ja seltskonnauudiseid.

Ajakirjas võis lugeda esikaanelugusid Eesti tuntud loomeinimestest (Adamson, Espe jt), küsimuste – vastuste rubriiki, milles lugejad esitasid küsimusi neid huvitavatel teemadel. Küsimuse esitaja pidi järgima toimetuse poolt kehtestatud tingimusi. Teemade valdkond oli lai, alates lapse tervisest kuni toiduretseptideni välja. Õpetusi jagati ka lapsevanematele. Neile jagasid õpetusi Ella Treffner ja Olga Madisson. Olulise tähtsusega kasvatuslikust aspektist olid Ella Treffneri kirjutised rubriigis „Laste maailm“. Nii öelda läbis neid artikleid „punase joonena“ eetilisus ja eetiline kasvatus. Äratada noorte lugejate tundeid halastusele, sallivusele, märkamisele, tolerantssele suhtumisele.

Ajakirjas avaldati reklaami uuele sihtrühmale – töötavale naisele. Reklaamiti raamatuid, õmb-lusmasinaid, viljakombaine, kreeme. Kaasaegne naine tahtis olla kursis uusimate ilutoodete-, roogade-, moevoolude ja ühiskonnaelu sündmustega. Taluperenaise riietus lähenes linna-prouade riietumisstiilile. „Taluperenaise“ ajakirja teadis ja luges kogu Eesti. Ajakirjal oli lai tegevusväli – laudast kuni iluaiani. Maal elaval naisel olid tohutud võimalused loominguks aias, majas, Lisaks arenes naiste käeline tegevus ja loovus. Lugejate seas oli nii noori kui vanu, linnast ja maalt. Ajakirjas „Taluperenaine“ oli suure tähtsusega tervislik toitumine. Nõu ja soovitusi jagati vitamiinidest, toiduainetest, tervislikust toitumisest. Rõhutati teaduslikult vitamiinide kasulikkust (nt peeditoidud).

Eesti kirjastused avaldasid erinevaid uudisteoseid. Raamatute tutvustamiseks oli rubriik „Toimetusele tulnud kirjandus“. Lugejale tutvustati pere ja terviseteemalisi väljaandeid. Autoriteks meie tuntud ühiskonnategelased – Alma Martin, Helmi Mäelo, Hilda Ottenson. Kordustrükke ilmus meie kirjandusklassikutelt: K.A. Hindrey, O. Luts, Peeter Vallak (Peeter Pedajas). Tutvustati ka välismaa autorite loomingut.

Ilmuvad ajakirjad andsid lisateadmisi ja soovitusi igapäevaeluks. Mõeldud oli nii linna kui maanaistele. Oluliseks faktoriks oli massimeedia mõju. Ajakirjade soovitusi jälgisid erinevad põlvkonnad. „Taluperenaine“ oli tulevase maaintelligentsi looja ja koolitaja. Talukultuuri

kandev maalaps ei olnud mitte rumalam kui linnas kasvanud poiss või tüdruk. Ajakiri andis nõu, kuidas kasutada kaasaegseid kasvatusmeetodeid.

1940.aasta paiskas segi kogu ühiskonnakorralduse. Muutus koolide tegevus. Kadusid juba loodud koolid, mis olid jõudnud tõestada oma vajalikkust. Mida muutus magistritöös uuritud koolide edasises käekäigus?

Mõdriku Kodumajanduskool tegutses 1927-1945. Pärast antud perioodi valmistati tehnikumis ette põllubrigadire, zootehnikuid ja agronoome. Lääne – Virumaa kutsekõrgkool muutis oma nime 2007.aastal Lääne – Virumaa rakenduskõrgkooliks. 2001.aastast on võimalik omandada rakenduskõrgharidus. Täna on „pruutide kooli“ õigusjärglaseks Lääne – Virumaa Rakendus-kõrgkool.

Kehtna töötas aastate jooksul kodunduskeskkool (1932-1944) ning Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool. Eesti Kulturfilmi kroonika (tummfilm) annab ülevaate Kehtna Majanduskoolist ja riigivanema visiidist kooli (<http://www.efis.ee/et/filmiliigid/id/1395>). Kroonika näidatakse Kehtna mõisa härrastemaja ja luigetiik, õpilasi erinevate toimetuste juures.

Kodumajanduse suunitlusega õppeasutused töötasid 1947.aastani. Sel aastal likvideeriti Eestis kõik kodumajanduskoolid. Täna töötab Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli õigusjärglasena Kehtna Majandus-ja Tehnoloogiakool.

Orgita Kodumajanduskool töötas 1941.aastani. Koolilõpetajatest said pedagoogid, naisseltside ja külaliikumise eestvedajad, talu ja koduperenaised. Viimane lend 1941.aastal ei saanud lõpetada, sest suvel, Märjamaa lahingu käigus hävis mõisahoonest koolimaja suurtükiväe tagajärjel.

1930.aastate keskpaigaks tegutsesid järgnevad kutseõppeasutused: ühe-ja kaheaastased kodunduskoolid (Eestis tegutses sedatüüpi koole 16), põllunduse erikoolid (14), ühe-ja kaheaastased põllunduskoolid (13), tööstusõpilaste koolid (12), majanduskeskkoolid (11), kodutööstuskoolid (10), tööstuskooli/kutsekoolid (18), põllundus-ja aianduskeskkoolid (6) jne (Andresen, 2003, 189). 1939/40 õ.-a õppis maal asuvates üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolide ja koduabiliste eriklassidega üheksas koolis (Vana-Antsla, Karja, Mõdriku, Orgita, Särevere, Saku ja Vasula) ligikaudu 267 õpilast. Kahes viimases tegutses kool ja eriklass.

Koolidel olid õppetalud, mille suurusjärk oli 112 ha - 661 ha. Vasula oli esmene, kes sai elektri majja. Toitlustuskulud jäid koolides vahemikku 10-14 kr kuus, koduabiliste klassis 8-10 kr kuus. Õppemaksu kodumajanduskoolides ei olnud, küll pidid õpilased tasuma aastas õppematerjalide kulu, mis erines kooliti. Summa jäi vahemikku 60 - 100 kr. Toitlustuskulusid võis maksta ka põllumajandussaadustega.

Kokkuvõttena võib järeldada, et kodumajanduskoolide ühine eesmärk oli tütarlaste ettevalmistamine taluperenaiseks. Lõpetanud neidudest pöördusid paljud tagasi kodutaludesse või suundusid haridust omandama kõrgematesse kodumajanduskoolidesse. Lõpetamisel leidsid tööd õpetajate või konsulentidena. Akadeemilise kõrghariduse omandamine oli võimalik Tartu Ülikoolis või välismaa kõrgemates õppeasutustes. Kodumajanduskoolides omandatud teadmised võimaldasid toime tulla erinevate igapäevatöödega ja olla kursis kaasaegsete tehnikaga ning tehnoloogiatega. Õpilased omandasid erinevaid teadmisi käsitööst, loomapidamisest, aiandusest, mesindusest jpt. valdkondadest. Kodumajanduskoolid õpetasid talulapsele kasvatustlikust aspektist austust üksteise vastu, arvestamist kollektiivis, sest nii koolitunnis kui ühiskonnas elamus oldi kõrvuti. Koolis korraldatud tee ja piduõhtutel õpiti käitumist söögilauas, teenindust, tuluõhtu korraldamist, suhtlemist jne.

„Kasvatuse peakoht on perekond. Siin rajatakse lapse meelsus, eluharjumused, iseloom. Ema arendab tundmuselu, isa mõistust ja tahet. Otsustava tähtsusega on kodu kõlbeline õhkkond – aated, mis kodus valitsevad-, vanemate meelsus. Lapse tarbeelus peab valitsema lihtsus. Lapsi külluses kasvatada on väär – see hävitab nende tahtejõu eos ja hiljem ei suuda nad pidada eluvõitlust. Kerge on tarvidusi kasvatada, raske aga kindlaks kujunenud tarvetest loobuda, ilma et õnnetuks ei saadaks. Vanemad peavad pakkuma lastele head eeskuju“ (Aret, 1996, 32).

„Tahaksin selle asemel ühe asja peale tähelepanemist juhtida meie tütarlaste kutselises hariduses: see on ettevalmistus ema ja majapidaja kutsele“ (Põld, 1921, 2).

Kokkuvõtte tahan lõpetada meie kooliajaloo alusepanija Peeter Põllu põhimõtetega. „Ta uskus oma kodumaa tulevikku ja püüdis sule ja sõnadega võidelda omaaegsete ühiskondlike väärnähetega vastu – nagu kasvav alkoholism, tuimus kõlbelistes ja pedagoogilistes küsimustes, jämematerialistlik saamaiha, usu ning kiriku üle ulaklik irvitamine“ (Põld-Shelow, 1996, 129).

ALLIKAD

ERA, f. 1648, n. 4, s. 158, lehti 131.

ERA, f. 1648, n. 4, s. 310, lehti 66.

Karja Kodumajanduskool. ERA, f. 1648, n. 3, s. 141, 143, 144, 145, 147.

Vasula 1-aastane Tütarlaste Majapidamise Kool (1925). ERA, f. 1648, n. 3, s.37.

Vasula Kodumajanduskool. ERA, f. 1648, n. 3, s. 379, 380, 381, 386.

Vasula Kodumajanduskooli uus peahoone (08.1936; EAA.2111.1.13971.2)

Vasula Kodumajanduskool. (10.1925-01.1934). ERA, f. 1648, n. 4, s. 1599.

Kaugvaade Vasula mõisale ja kodumajanduskoolile (24.11.1938; EFA.683.1-11076)

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool.(EAA.2111.1.130808.8)

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool.(ERA, f. 31c.R81, n. 1, s. 87).

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool ja Kodumajanduskeskkool. ERA, f. 1648, n. 3, s. 157, 158, 159

Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli peosaal (EAA.2111.1.130808.7; Parikas; 1920-ndad – 1940-ndad)

Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli õpilaste ühiselamu „Priimula“ ja maasikaaed (EAA.2111.1.130808.6)

Kehtna Kodumajanduskooli õpilased pesuköögis (EFA.4-109; 1920-ndad – 1940-ndad)

Maasi Piimatalitus. (1927-1931). ERA, f. 1648, n. 4, s. 158

Mõdriku Kodumajanduskool. ERA, f. 1648, n. 3, s. 207, 208, 209, 210. 211, 212, 213, 214

Mõdriku Kodumajanduskool. (Majapidamiskool). (1934). Rakvere

Mõdriku mõisa peahoone 1930.aastatel (EFA.0-181152)

Saku Kodumajanduskooli õpilased 1929.aastal, EFA.134.A-83-96

Saku Kodumajanduskool.TLA, f. 887, n. 1, s. 16, 17

Saku Kodumajanduskool. ERA, f. 1648, n. 3, s. 307, 308, 309, 310. 311

Saku Kodumajanduskool. ERA, f. 1648, n. 4, s. 1591

Varangu Piimatalitus. (1924-1931). ERA, f.1648, n. 4, s. 310

Kirjavahetus Põllutöoministeeriumiga, Harju Maavalitsusega ja teiste asutustega Põllumajandusliku kutsekooli õppejõudude pedagoogiliste kursuste korraldamisest, õppe-ja kasvatustööst, majanduslikest küsimusest, remontidest, inventarist. Koolitalu 1927/28.a.

- aruanne. Kodumajanduskoolide juhatajate ja õpetajate nõupidamiset protokollide ära-
ri. ERA, f. 887, n. 1, s. 12.
- Sissetulnud kirjad Põllutööministeeriumist ja teisest asutustest õppe-ja kasvatustööst, ma-
janduslikest küsimusest, õpetajatest. Juhtnöörid põllutöökoolide õpetajaile agronoomili-
se abiandmise alal. Õpilaste sisseastumise sooviavaldused.(30.12.1924-27.08.1925).
TLA, f. 887, n.1, s. 2, 3, 4, 5, 12, 16, 17, 19.
- Saku Kodumajanduskool (1933). ERA, f. 1648, n. 4, s. 1591
- Orgita Kodumajanduskooli peahoone endises Orgita mõisahoones (EFA.08-183200)
- Orgita Kodumajanduskool. ERA, f. 1648, n. 3, s. 215, 216, 218, 220, 221
- Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool 15-aastane. (1940, juuni 15), *Uus-Eesti*, 8.
- Kehtna kodumajanduskeskkooli 2.lennu lõpetajad. (1936, juuli 18), *Postimees*, 8.
- Ajalooradadelt. http://www.teatoimeta.ee/Ajalooradadelt_423.htm
- Andresen, L.(2003). *Eesti kooli ajalugu algusest kuni 1940.aastani*. Tallinn: Avita
- Ambros, M. (1938). Igal aastal üks emade ja laste nõuandla maalaste tervise kaitseks, *Ta-
luperenaine*, 11, 296.
- Angerjäär, H. (2008). *Vana-Antsla kool 80*. Võru: Võru Täht.
- Arak, A. (1934, juuli 20). Kehtna koolile uus hoone. *Postimees*, 3.
- Arak, A. (1936, mai 23). Kodumajanduslikkude ja aianduslikkude ainete õpetajate päe-
vad. *Postimees*, 2.
- Aret, A. (1996). Peeter Põld - eesti hariduse teenäitaja. Rmt. H. Muoni. (Koost). *Peeter
Põld oma ajastu peeglis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 9-41.
- Arro, H, Diits, M, Haas, A, Mets, H,Sild, E. (1998). *Kus küla, seal kungas*. Kohtla-Järve:
Vinni
- Eepre, A. (1940). Kui pühad saabusid vara. *Taluperenaine*, 3, 18-24.
- Elango, A. (1996). Peeter Põld teerajajana eesti pedagoogikas. Rmt. H. Muoni. (Koost.).
Peeter Põld oma ajastu peeglis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 64-72.
- Esikaanelood.(1935, detsember). *Taluperenaine*, 319.
- Esikaanelood.(1938, märts). *Taluperenaine*, 33.
- Esikaanelood.(1939, märts). *Taluperenaine*, 257.
- Esikaanelood.(1940, märts). *Taluperenaine*, 89, 171.
- Hallo, mis uudist? 162 tütarlapse internaadist. (1934, Detsember 27). *Postimees*, 5.
- Harjaks, M. (1928). Umbrohu hävitamisest keeduviljaaias. *Taluperenaine*, 7, 231-232.
- Helme perenaine, J.R. (1928). Üks kama valmistamise viise. *Taluperenaine*, 3, 141-142.
- Hoidised (*Taluperenaine*, 1936, 8, 225).

- Ilus, O. (1936). Vallaslaste õigustest oma ema ja loodusliku isa suhtes. *Taluperenaine*, 4, 56.
- Kodumajandusinstituudi asutamise põhjusi*. (1937). Tallinn: Eesti Naisliit.
- Kaisla, L. (1938). Rasvaseebi keetmine. *Taluperenaine*, 11, 297.
- Kaisla, L. (1940). Kohupiima tarvitamisest seebikeetmisel. *Taluperenaine*, 3, 68, 69.
- Karindi, A. (2004). *Sahkapuu kultuurilugu*. Tartumaa Keldrite puhastamine. (*Taluperenaine*, 1936, 8, 222).
- Kiitam, A. (1998). *Südame ja mõistusega: meenutusi Tallinna Sotsiaal ja Kodumajandus instituudist*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Kodumajanduskoja laiaulatuslike algatusi. (1936, September 8), *Postimees*, 4.
- Kodumajanduslikkude ja aianduslikkude ainete õpetajate päevad. (1936, Mai 23), *Postimees*, 2.
- Koort, A. (1996). Professor Peeter Põld pedagoogina. Rmt. H. Muoni. (Koost). *Peeter Põld oma ajastu peeglis*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 42-62.
- Kutseharidus Eestis (1938). Toim.J. Kiivet. Tallinn: Haridusministeeriumi Kutseoskuse Osakond.
- Kuum, E. (1994). Kodumajandus uuenevas Eestis. *Eesti Naine*, 8, 24.
- Kuum, J. (1979). *Kodumajandus Eestis*. Tartu: Eesti Põllumajandus Ülikool.
- Kuum, J. (2002, mai 16). Kodumajanduse kaitseks. *Maaleht*, 7.
- Külaskäik Vasulasse, kus pole vahet pühapäeva ega argipäeva vahel. Kui koolitööd pole, siis töötavad õpilased iseenestele. Võõrast tööd keegi teha ei taha. (1936, August 14). *Postimees*, 6.
- Küsimusi-vastuseid. (1930, Märts). *Taluperenaine*, 138.
- Küsimusi-vastuseid. (1938, Juuni). *Taluperenaine*, 164.
- Küsimusi-vastuseid. (1938, August). *Taluperenaine*, 222.
- Küsimusi-vastuseid. (1930, Juuli). *Taluperenaine*, 195.
- Kõpp, V. (1932). Begoonia. *Taluperenaine*, 1, 6.
- Kõpp, V. (1932). Lehtbegoonia. *Taluperenaine*, 3, 60.
- Kõpp, V. (1927). Perenaised tarvitage toiduks rohkem seeni. *Taluperenaine*, 3, 82-84.
- Lange, A. (1936). Toalilled ümberistutamisest. *Taluperenaine*, 3, 62-64.
- Laste maailm. (1931, veebruar). *Taluperenaine*, 12, 15-16
- Laste maailm, (1940, november). *Taluperenaine*, 11; 79, 80-84
- Lõo, A. (1935). Talviseid hädaohte viljapuu aias. *Taluperenaine*, 12, 323-324.

- Madisson, O. (1938). Ema ole eeskujuks oma lastele, *Taluperenaine*, 8, 217.
- Madisson, O. (1938). Angiin ohustab tervist. *Taluperenaine*, 296.
- Maanaiste päevad Vasulas. (1934, Juuni 14). *Postimees*, 7.
- Maanaiste suupäevad Vasulas 13-15.juuni s.a. (1930, juuli). *Taluperenaine*, 7, 193.
- Mareti arhiivist. Tomat ja sidrun kalalõhna vastu. (2013, September 8). *Maret*, 11.
- Mareti ariivist. Kasepuutuhk emailpotis. (2013, November 10). *Maret*, 11.
- Martson, I. (2003, August 28). Naiste ajakirjade kirevad esiaastad. *Eesti Päevaleht*, 4-5.
- Mesila, T. (2013). Orgita kodumajanduskool. <http://marjamaa.kovtp.ee/et/orgita>
- Mõdriku Kodumajanduskool.(1934). Rakvere: Ühistrükikoda Rakveres.
- Mäelo, H. (1996). Mälestusi Peeter Pöllust ja tema perekonnast. Rmt. H. Muoni. (Koost.).
Peeter Põld oma ajastu peeglis. tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 134-145.
- Mäekask, M. (1938). Kaktused ja nende kasutamine. *Taluperenaine*, 1, 7-8.
- Mäelo, H. (1999). *Eesti naine läbi aegade*. Tallinn: Varrak, Tartu: Greif.
- Märskä, K.(Operaator). (1936). *Kehtna majapidamiskool ja külalised*. [Tummfilm]. EFA.
- Mätlik, U. (1928). Toalillede ümber istutamisest. *Taluperenaine*, 2, 117-123.
- Naiskutsehariduse korraldus Eestis.(1938).Tallinn: Vaba Maa
- Naiskutseharidus Eestis. (1938). Tallinnas. [s.n]
- Noel, E.(Operaator). (1939). Kodumajanduse Instituut uues hoones. [Tummfilm]. EFA.
- Ottenson, H. (1936). Milliseid hoidiseid peaksime valmistama juulikuus. *Taluperenaine*, 7, 195.
- Pauker, R. (1939). Sõstrapõõsaste harvendamisest. *Taluperenaine*, 11, 283, 289.
- Perenaise kalender-käsiraamat*. (1932). Tartu: Eesti Maanaiste Keskseks.
- Peediretsept. (*Taluperenaine*, 1936, 70-71).
- Port, P. (1936). Kaitsepuud taluhoonete ümber. *Taluperenaine*, 3, 58-59.
- Port, P. (1936). Talu lilleaed. *Taluperenaine*, 5, 123-125.
- Poska-Grünthal, R.(1936). *Naine ja naisliikumine*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts
- Pühaderetsept. (*Taluperenaine*, 1936, 4, 101).
- Põld, P. (1921, september 16). Mispärast ja mis sihis tuleb meil kutseharidust edendada.
Postimees, 2.
- Põld – Riives, M. (1936). Liha soolamisest. *Taluperenaine*, 1, 11-13.
- Põld – Riives, M. (1932). Sealihha tarvitamisest. *Taluperenaine*, 2, 37-39.
- Põld – Riives, M. (1936). Rohkem tähelepanu räimele. *Taluperenaine*, 5, 168.
- Põld – Riives, M. (1936). Kana tarvitamisest toiduks. *Taluperenaine*, 10, 278-279.

- Põld-Shelow, L. (1996). Peeter Põld – eesti noorsoo kasvatajaid. Rmt. H. Muoni. (Koost). Peeter Põld oma ajastu peeglis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 124-133.
- Põllumajanduslikud koolid haridusministeeriumi alla. *Postimees* (19 märts, 28), 4.
- Virumaalt saab perenaisi. *Postimees* (19 oktoober, 5), 7.
- Reklaam. (1931, veebruar). *Taluperenaine*, 32, 40, 47.
- Reklaam. (1935, detsember). *Taluperenaine*, 334, 351.
- Reklaam. (1938, veebruar). *Taluperenaine*, esikaan.
- Reklaam. (1938, november). *Taluperenaine*, 311.
- Reisik, M. (1913, detsember 12). Proua Mari Raamoti tütarlaste põllutöö ja majapidamise kooli esimeste lõpetajate koolist lahkumise puhul. *Naesterahwa Töö ja Elu ning Käsitööleht*, 8-9.
- Raamot, M. (1962). *Minu mälestused. I ja II osa*. Saksamaa: Kultuur.
- Rahuoja, H. (2003, veebruar 22). Mõeldes tagasi. Aleksander Arak – Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli esimene direktor. *Nädaline*, lisa nr.90.
- Reiman, M. (1925, september 3). Liplapi aiatöö ja majapidamiskooli 15 a. keespäev. *Naesterahwa Töö ja Elu ja Käsitööleht*, 168, 169.
- Reisik, M. (1913, detsember 12). Proua Mari Raamoti tütarlaste põllutöö ja majapidamise kooli esimeste lõpetajate koolist lahkumise puhul. *Naesterahwa Töö ja Elu ning Käsitööleht*, 8, 9.
- Sirk, V. (1983). *Kutseharidus Eestis 19.sajandi algusest 1917.aastani*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia
- Sirk, V. (1973). Põllumajanduslikust haridusest Eesti tsaariaja viimasel aastakümnel. *Nõukogude Kool*, 5, 434-439.
- Sirk, V. (1977). Põllumajandusalaste teadmiste õpetamisest Eesti talurahvakoolides 19.sajandi lõpul ja 20.sajandi algul. *Nõukogude Kool*, 9, 788.
- Sirk, V. (2008). Konverents „Kutsehariduse ajaloost Eestis“.
http://www.nvtc.ee/uudiste_arhiiv/Kutsehariduse_ajaloost_Eestis)
- Sirk, V. (2008). Konverents „Kutsehariduse ajaloost Eestis“.
http://www.nvtc.ee/public/files/Kutseharidus_1918-1940.pdf
- Sõjakas mõisnikupaar Orgital. (1928, august 25). *Lääne-Elu*, 27.
- Tallinna Sotsiaal ja Kodumajandusinstituut uues hoones 1939 (Eesti Kulturfilmi ringvaade nr 63; 5/6; Arhv 272-5; <http://www.efis.ee/et/filmiliigid/id/986/videoklipid>)

- Tamberg, M. (1994). Tarkusepärg. 125 aastat rahvahariduse algusest Saku vallas. Tallinn: TEA Kirjastus
- Toiduretsepte. (1927, juuli). *Taluperenaine*, 238-239, 319.
- Toiduretsepte. (1927, september). *Taluperenaine*, 82-84.
- Toiduretsepte. (1927, oktoober). *Taluperenaine*, 115, 117, 240-242.
- Toiduretsepte. (1928, märts). *Taluperenaine*, 141-142, 214-215.
- Toiduretsepte, (1928). *Taluperenaine*, 6, 214-215.
- Toiduretseptid (1932). *Taluperenaine*, 2, 39.
- Toiduretsepte. (1932, detsember). *Taluperenaine*, 331-333.
- Toiduretsepte. (1936, jaanuar, märts). *Taluperenaine*, 11-13, 70-71, 168.
- Toiduretsepte (1936, juuli, august). *Taluperenaine*, 195, 225.
- Toiduretsepte (1936). *Taluperenaine*, 278-279, 346-350.
- Toiduretsepte (1939, detsember). *Taluperenaine*, 319.
- Toimetusele tulnud kirjandus. (1938, Detsember). *Taluperenaine*, 335.
- Toimetusele tulnud kirjandus. (1938, November). *Taluperenaine*, 306.
- Toimetusele tulnud kirjandus.(1935, Detsember). *Taluperenaine*, 342-343.
- Toimetusele tulnud kirjandus: (1939, Märts). *Taluperenaine*, 74.
- Torm, M. (2000). Kodumajanduse kujunemise ajaloolised aspektid. Rmt. I. Kraav
- Treffner, E. (1940). Eskimode lumeonnid. *Taluperenaine*, 1, 7-8.
- Ummalas, A. (2012, juuni 15). Mõisast, kodumajanduskoolist ja pidudest. *Valla Vaatleja*, 4.
- Uus juurvilja külvimasin. *Taluperenaine*, 1936, 5, 130-131.
- Vahtre, L. (2000). *Eesti kultuuri ajalugu. Lühülevaade*. Tallinn: Virgela.
- Vahtre, L. (2009). *Eesti naine*. Tallinn: Koolibri.
- Vals, A. (1939). Siirupi valmistamisest kartulitärklisest. *Taluperenaine*, 12, 319.
- Vasula kodumajanduskooli lõpetajad.(1932, Detsember 15). *Postimees*, 7.
- Vasula kool moodsates hoonetes. (1934, Detsember 28). *Postimees*, 4.
- Vasula kodumajanduskooli ruume laiendatakse. (1934, Juuni 18). *Postimees*, 6.
- Viirsalu, E. (1938). Maanaiste tööjuubelilt Sakus.*Taluperenaine*, 177-181.
- Volmer, E. (1928). Aedmaasikate kasvatamisest. *Taluperenaine*, 5, 165-167.

(LISA 1). Saku kodumajanduskooli õpilased, 1929.aastal.

EFA.134.A-83-96

(LISA 2). Maanaiste 10.suvepäevast osavõtjad Saku Kodumajanduskooli (Hinzer, Karl, EFA.5.0-27762).

EFA.5.0-27762

(LISA 3). Intervjuu Leida Aardamiga, Saku 2010.aasta

Toimumisaeg ja koht.

13.november 2010.aasta, Saku

Intervjueeritav

Leida Vernik (neiupõlvenimi Aardam)

Teie sünniaeg

7.veebruar 1919.aasta.

Teie sünnikoht

Tallinn, Nõmme

Kuidas tulite Sakku elama?

Minu isa oli Vabadussõja veteran. Ta sai sõjas osalemise eest tasuks maad Sakku.

Maa tuli ülesharida kahekümne viie aasta jooksul.

Te olete õppinud Saku Kodumajanduskoolis?

Jah olen õppinud, 6-kuulistel kursustel, mida rahvasuus kutsuti „pruutide kooliks“.

Millisena mäletate tolleaegset „pruutide kooli“ ja Sakut üldse?

Meie kursusel õppis viisteist tüdrukut. Tüdrukud olid pärit üle Eesti: Viljandimaalt, Lääne - Virumaalt, Virumaalt, Hiiumaalt jne.

Koolivormi õmblesid tüdrukud ise. See oli musta-valge ruuduline. Koolis õpikuid ei olnud. Tunnis räägitu kirjutati käsitsi.

Mina olin oma kurusel ainuke linnalaps. Sakus oli 1930-ndate aastate teisel poolel kolm kauplust. Lossis oli elekter, olemas oma jõujaam.

Kooli juhataja Aino Käspre oli jõuline naine. Tal oli 5-6 aastane poeg, keda meie pidime valvama ja andma talle teed piimaga. Ta elas mõisahoones, kus oli ka raamatukogu. Üleval korrusel elasid õpetajad. Toiduained ostis kool õpilastele ise.

Sakku viis kitsarööpmeline raudtee, vagunites oli küünlavalgus. Arsti kohapeal Sakus ei olnud. Pesuköök asus mõisahoones, saun samas majas keldrikorrusel. Igal alapäeval oli maja suurpuhastus. Ka Sakus elavad õpilased pidid ööbima internaadis.

Rahvariided õmblesime ise, need olid Pärnu-Jaagupi rahvariided.

(LISA 4). Mõdriku mõisa peahoone 1930.aastatel (EFA.0-181152)

(LISA 5). Mõdriku kodumajanduskooli õppekava (hõlmab tervet õppeaastat)

Õppeained	Teoreetilisi tunde	Õppepraktilisi tunde	Tegelikke tunde
1. Toiduõpetus + toitude valmistamine: toiduainete muretsemine ja alalhoid, köögi sisseseaded, riistad, nõud, söömine, ja lauakombed, toidusedelid lastele jne.	168	42	1008
2. Koduhoid: elu ja kõrvalruumide korrashoid ja puhastamine, lupjamine, tapeetimine, seebi keetmine jne.	-	42	168
3. Kodukorrastusõpetus ühes perekonnaarvepidamisega, elumaja korrastus, lihtsad ja odavad mööblid, kaunistamine, õiged töötamisvõtted, töötehnika jne.	42	-	168
4. Tervishoid, lastekasvatus ja lastehoid, imiku eest hoolitsemine, vast-sündinu toitmine, väikelapse (1-8a) toitmine ja hoolitsemine, laste tervishoid jne.	42	42	-
5. Ühiskonnateadus: perekond, külaühiskond, külaelu head ja halvad küljed, ühistegevus jne.	42	42	-
6. Käsitöö ja kudumine, tööriietuse valik, valmistamine ja korrashoid, moe ja materjali valik, õmblemine, naise riietuse valik ja valmistamine, mehe riietus jne.	84	84	1176
7. Aiandus ja mesindus: üldine aiandus, puu ja marjaaed, puukool, ilutaimed, mesindus, eelarved, aiaplaanid.	165	42	756

8. Loomakasvatus: veisekasvatus, söötmine, söödavahendid, noorkarjakasvatus, karjalaudad, piimanõud, piimahoid, seakasvatus, söödad, söödanormid, tõud, sugusigade valik, kodulindude kasvatus jne.	168	42	756
9. Valitavad ained (laulmine jne)	-	168	-

(LISA 6). Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli peahoone (EAA.2111.1.13808.8)

(LISA 7). Kehtna Kodumajanduskooli õpilased pesuköögis

(LISA 8). Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli peosaal (EAA.2111.1.13808.7; Parikas; 1920-ndad – 1940-ndad)

EAA.2111.1.13808.7

(LISA 9). Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli õpilaste ühiselamu „Primula“ ja maasikaed (EAA.2111.1.13808.6)

EAA.2111.1.13808.6

(LISA 10). Vasula Kodumajanduskooli uus peahoone (08.1936; EAA.2111.1.13971.2)

EAA.2111.1.13971.2

(LISA 11). Kaugvaade Vasula mõisale ja kodumajanduskoolile (24.11.1938; EFA. 683.1-11076)

EFA.683.1-11076

(Lisa 12). „Vasula tütarlaste 1-he aastase majapidamise kooli õppekava“

I. Majapidamise ained.

1. „Keetmine, küpsetamine, sissekeetmine ja toiduainete alalhoidmine. Mitmesugused keetmise viisid. Looma ja taimeriigist saadavate toiduainete küpsetamine ja keetmine. Aia ning puuvilja sissekeetmine ja kõigi toiduainete alalhoidmine (ERA.1648, n3, s.378, 12).

2. Kodune töö.

Maja korrashoid: pühkimine, tuulutamine, küürimine, kütmine.

3. Pesemine ja triikimine.

Mitmesugused pesupesemise viisid. Laua-, köögi- ja ihupesu pesemine. Seep ja seebi keetmine. Triikimine, trullimine ja plekkide väljavõtmine“ (samas 12).

II. Kodukäsitöö.

4. „Mustrite ja lõigete joonistamine. Mustrite kopeerimine käsitöölehtedest tikanduse jaoks.

Pesu lõigete joonistus: särk, püksid, öösärk, aluspihik, pükssärk, meeste särk ja püksid. Mitmesugused põlled lõiked.

5. Õmblemine, paikamine, näputöö.

Pesuõmblemine masinaga ja käsitsi. Põlled õmblemine. Riiete paikamine. Piste harjutused. Ilutikandus. Valge ja eesti kirjatikandus, brodeerimine, pilutamine ja märkimine.

6. Kangakudumine“ (samas, 12).

„Harilikud kangad, lihtkangad ja kordkangad. Lihtkangad – I algkangad, II tuletatud kangad, III ühendatud kangad.

I – labane, atlas

II – lõime ja koerips, panama, viltu ripsid, toimisest tuletatud viltu kangad. Põldised ripsid. Viltu toimised. Lainete moodi toimised. Nurgelised toimised. Rist toimised. Punumise moodi toimised. Murd toimised. Kahvel. Krepp kangad. Kaneva.

Pikajooneline, põikjooneline, viltujooneline. Ruudulised kangad. Täpilised kangad. Mustri kangad.

Drell (2). Toimisest tuletatud mustri ripse. Mustri rips. Kahekordne drell (2). Koemustrikan-
gad“ (sammas, 12).

„Raam. Saala drell. Pitsi kangas.

- a) Koe musterkangad sidelõngadega, b) pikasilme niitega, c) sidelõngadega ja pikasilme niitega. Lõime mustrikangad. Lepaline. Aluskoega ja aluslõimega kõvendatud kangad. Lõime ja koevahetuskangad. Dönsad kangad. Kahekordsed päälisriide kangad. Kanga kudumise tööriistade tutvunemine“ (sammas, 12).

„Lõime loomine. Telgedele keeramine. Niidepanemine. Ruuduline paber. Kanga kirju niidepanemine, tallamine ja siduse märkimine. Suga. Sukka panemine. Sidumine. Süstik ehk surnuk. Poolid. Kanga kudumine. Puuvillased lõngad. Linased lõngad. Villased lõngad. Kanga laiuse väljaarvamine (lõngade arvu) väljaarvamine kangas, kihtide arv kanga lõimes. Kaalu arvud. Koe lõngade väljaarvamine“ (sammas, 12).

III. Üldained.

7. Loodusteadus:

- a) „Keemia ühes harjutustega. Elemendid. Elementide märgid. Õhk. Lämmastik. Vesi. vesinik. Orgaanilised ained. Süsinik, süsihappegaas. Süsiained, puuaine, rasv, muna-valge, tärklis. Orgaaniliste ainete põlemine. Lagunemine, käärimine. Anorgaanilised ained ja tähtsamad elemendid: Ca, K, Na, Mg, Fe, P, S, Si, Cl. Happed, soolad“ (sammas, 12).
- b) „Botaanika ühes harjutustega. Taime füsioloogia. Taimede hingamine. Taimede toitumine. Assimilatsioon. Mineraalainete omamine. Lämmastiku sidumine. Vabaõhu lämmastiku sidumise küsimus. Taime mahlade ringkäik. Seemne idanemine. Idanemise tingimused. Seemne omadused. Idanemise jõud. Idanemine. Külviseemne väärtus ja hindamine. Tutvumine taime süstemaatikaga“ (sammas, 12).

8. Toiduainete õpetus.

„Keemia igapäevaelus. Inimese keha keemiline koosseis. Hingamine. Seedimine. Oluliste vahetus. Söögiained ja toiduollused. Igapäevase toidunormi väljaarvutamine inimese kohta (sammas, 12). Tähtsamad toiduollused: söehüdraadid, munavalge ja rasv. Looma ja taimeriigist saadavad toiduained. Piim, selle koosseis ja toitvus. Mitmesuguste loomade ja inimeste piim. Või ja juustu sordid, nende sulavus ja valmistusviisid. Alalhoid. Margariin ehk kunstvõi ja rasvad. Munad, nende toitvus, toiduks tarvitamine ja alalhoid. Liha keemiline koosseis. Looma-, vasika-, lamba-, sea- ja hobuse lihasordid. Liha osadeks jagamine. Liha ja veise toiduks tarvitamine. Liha soolamine, suitsetamine, konserveerimine. Kondid ja nende tarvitamine (sammas, 13). Metsloomade liha:

jänes, kits, põder. Mets ja kodulinnud: kanad, haned, pardid, tedred jne. Kalad, nende sordid ja toiduväärtus. Värske kala tundemärgid. Alalhoid. Vähk. Taimeriigi seadused: tera ja kaunviljad. Aia ja puuviljad ning marjad. Teraviljade koosseis. Teraviljade sordid. Toiteväärtus. Alalhoid“ (samas, 13).

„Leib, tema ajalugu. Pärm ja hapendamise. Keemilised muutused, leiva küpsetamisel. Küpsetamise ja kergitamise pulbrid: sooda, põdrasalve sool jne. Kaunviljasordid. Nende esialgne kodumaa ja ajalugu. Juurkasvud, nendes leiduvad toiduained. Kartul, kaal, peet, porgand, naeris, rõigas, redis, sigur, sibul jne“ (samas, 13).

„Lehtvili; kapsas, spinat, salat, rabarber jne. Nende toitvuse, toiduks tarvitamine. Alalhoid. Seened, nende toiteväärtus. Toiduks kõlblikud ja mittekõlblikud seene sordid. Alalhoid ja toiduks tarvitamine“ (samas, 13).

„Maitseained: äädikas, pipar, vürts, kaneel, nelk, kardemon, sinep, loorberileht jne. Nende ülesanne toidu valmistamise juures. Joogid: kohv, tee, kakao. Nende sordid. Kodu ja välismaa kohvid ja teed. Nende valmistusviisid. Kofeiin ja theiin. Alkohol. Laste ja haigete toit“ (samas, 13).

9. „Tervishoiuõpetus ja lastehoid.

I. Sissejuhatus.

Tervishoiu edusammud ja saavutused viimasel 11/2 aastasajal. Isiklik ja ühiskondlik tervishoid.

II. Kliima kahjulikud mõjud inimese tervise peale ja abinõud nende vastu.

III. Elumaja: 1) õhuvahetus: loomulik ja kunstlik

2) kuivus ja niiskus

3) valgustus

4) kütmine

5) puhtus ja kord, nende tervishoiu ja kasvatusalane tähendus

IV. Riided (tervishoiu nõuded riietumise kohta).

IV. Keha puhastamine: saun, vannid, suplemised, pesemised. Eriti käte, küünte, hammaste, juuste ja jalgade puhastamine. Merisuplemine. Merisupluskohad Eesti rannikul“ (samas, 13) .

- V. Hakkavad haigused⁴. Keha puhastamine: saun, vannid, suplemised, pesemised. Eriti käte, küünt, hammaste, juuste ja jalgade puhastamine. Merisuplemine. Merisupluskohad Eesti rannikul.
- VI. Hakkavad haigused. Lühike majalooline ülevaade. Mikroobid: saprofüüdid ja parasitid. Patogeensed mikroobid. Inimese keha, mikrofloora. Hakkav haigus ja tema tekkimist soodustavad ja takistavad tingimused. Pikkamisi ja äkki hakkavad haigused. Organismi kaitseabinõud, eriti tiisikus ja suguhaigused.
- VII. Toitmine. Toitmise otstarve. Toitmise põhiseadused. Toitude norm. Liha ja taimetoit. Toiduainete koosseis. Toiduainete tähtsamad rikked. Toitude vahelduse ja maitsvuse tähtsus. Tähtsamad maitseained. Alkohol. Joogivesi ja kaevud. Vitamiinide õpetus⁴ (samas, 13).
- VIII. „Esimene abi õnnetuste kordadel.
- IX. Kodune apteek.
- X. 1) Terve laps ja tema eest hoolitsemine. Loote areng emalhus. Raskejalgsuse ajal tervishoid. Sünnitus. Õigel ajal sündinud ja enneaegne laps. Emarind. Amm. Juurde-toitmine. Võõrutamine. Lastepiim. Vitamiinid ja avitaminoosid. Rinnalaste toitmine suvekuudel. Vannitamine. Asetamine. Riided. Voodi. Lastetuba. Uni.
- XI. Haige laps ja ravitsemine.
- XII. Laste kehalik kasvatus.
- XIII. Kooliea tervishoid.
- XIV. Suguküsimuse selgitamine lastele⁴ (samas, 13).
10. Kodanikuteadus. Pere ja tema talitused. Küla. Kogukond ja selle ettevõtted. Perekonna ja tema liikmete olukorra kindlustamine: abielu, sündimuse, surma registreerimine, hoolekanne. Haridustöö. Maakond. Tema korraldus ja ülesanded. Maakonna ja suuremate linnade ettevõtted. Vabade seltside ettevõtted, majanduslised, hariduslised, usulised⁴ (samas, 13). „Riik. Riigi tekkimine. Eesti Vabariigi tekkimine. Riigi ülesanded: kodanikkude julgeolek. Politsei. Sõjavägi. Liikumise ja läbikäimise abinõud. Koolid. Õiguslik kord. Põhiseadus: Riigikodaniku õigused, vabadused, kohustused. Riigikogu: Valimiskord. Riigikogu korraldus ja ülesanded. Seadusandlus. Valitsus. Riigivanem. Ministeeriumid. Kohus. Riigi sissetulekud ja väljaminekud. Mitmesugused riigi vormid. Riikide vaheline läbikäimine. Rahvamajandus (samas, 13).
11. Eesti keel.

- a) Teadete andmine tähtsamate kodumaa vanemate ja nooremate kirjanikkude elu ja kirjandusliku tegevuse kohta. Nende üksikute paremate tööde osaline lugemine ajaloolises järjekorras.
- b) Lühike korraldus lauseõpetuse alal.
- c) Jutustavat laadi kirjalikud tööd.
- d) Kodumaa tundmine. Kodukohast ja kodumaast üleüldse. Maakonnad ja nende tähtsamad kohad.

IV. Põllumajanduslikud ained.

12. Üldine karjakasvatus. Koduloomade esivanemad. Liigid. Tõud: esialgsed, üleminevad ja kultuurtõud. Loomade omadused: aklimatiseerimine, konstantsus, temperament, konstituutsia, tõugude muutuvus. Tõuparandus, selle otstarve ja ülesanne. Isa ja ema tähtsus: üldised nõudmised sugulooma valiku juures. Paaritamise viisid. Tõuparanduse abinõud. Suguraamatud, kontrollühisused. Pulliühisused (samas, 14). Isa ja ema tähtsus: üldised nõudmised sugulooma valiku juures. Paaritamise viisid. Tõuparanduse abinõud. Suguraamatud, kontrollühisused. Pulliühisused“ (samas, 14).

„Erikarjakasvatus.

Karjakasvatuse tähtsus põllupidamises. Sarvloomade jagunemine: 1) piima-, 2) liha- ja 3) tööloomad. Kodumaa ja karjatõud: maatõug, angelnid, friisid“ (samas, 13).

„Piimakarja pidamine.

Toitmise otstarve, looma keha keeruline koosseis. Üksiku toiduaine tähtsus ja nende vahelduvus looma kehas. Soojuse ja jõu tekkimine, keha-osade uuendamine. Elatis-, loote- ja saagianni toit. Üksikute toiduainete soovitatav vahekord ja nende majandusline tarvitamispiir. Toitude jagunemine: 1) toores toit, 2) kuid kõrsitoit, jõutoit, mineraalained, toitude tegelik hindamine. Normi toitmine. Toidunorm. Kellneri ja Daani toidunormid. Daani toiduüksuste järele toidunormi kokkusäädmine. Looma eluraskuse kindlaksmääramise abinõud: kaal, klüver-, Strauchi tabel ja Hollandi mõõdulint. Loomade söötmine talvel. Söötmine aeg ja kord. Toitude ettevalmistamine. Toitmine suvel. Ülemineku ajad. Vasikate kasvatamine. Vasikaga ümberkäimine ja hoolitsemine tema esimestel elupäevadel. Toit. Täispiim. Kooritud piim, jõutoidud. Teise aasta noorte loomade kasvatus, nende toit, ümberkäimine, paaritusaeg (samas, 14). Karjalaudad. Nende tüübid. Vana karjalautade korraldamine, uute ehitamine. Aluspõhk ja selle liigid. Karjakasvatamine, puhastamine, pesemine jne. Lehma lüpsmine. Kiire ja puhta lüpsi tähtsus. Esimene ja viimane piim (piim udaras). Lüpsmisviisid. Puhtuse pidamine lüpsi juures, udara puhastamine, käte pesemine. Lüpsiaeg ja lüpsikorrad.

Piim ja selle koosseis. Värske (terve) piim. Bakterid, piima vead. Piimaga ümberkäimine pärast lüpsi. Mustuse määramine. Haava ja selle määramine. Piima koorimine ja selle abinõud. Või ja juust“ (samas, 14).

„Sigade pidamine. Kohaliku tähtsusega sigade tõud. Sigade pidamine ja toitumine. Nuum ja sugusead. Põrsaste ravitsemine ja toitmine. Müügi korraldus. Sigala“ (samas, 14).

„Väikelooma pidamine. Kohaliku tähtsusega väikelooma tõud. Väikelooma liigid. Nende kasvatamine ja toitmine“ (samas, 14).

„Loomade tervishoid. Mõiste. Üksikud võtted. Terve looma tundemärgid. Haiglased nähtused. Harilikud haigused. Hakkavad haigused. Sünnitusabi“ (samas, 14).

„Linnukasvatus. Kanad. Nende jagunemine: 1) muna-, 2) nuum, 3) vahepealsed tõud. Kanade toitmine: toiduainete vahekord, toiduliigid, otstarbekohane toitumise tarvitamine, söötmise kord, kunstlik nuumamine. Kanapoegade väljahautamine lindude abil ja kunstlikul teel. Kanapoegade ravitsemine ja toitmine. Kanamaja. Arvepidamine. Kanapidamise tasuvuse küsimus. Pardid, haned, kalkunid. Nende tõud, ümberkäimine, hoolitsemine ja toitmine“ (samas, 14).

13. Aiatöö ühes mullateaduse ja väetisõpetusega ja mesilaste pidamine.

- a) Aiatöö. Viljapuu aed. Aedade asutamine. Aedade üldine tähtsus. Viljapuude kasvatus ajalugu. Viljapuude seemnest kasvatamine. Viljapuude pookimine, jätkamine, silmamine jne. Viljapuude kooli istutamine ja järgnev hoolitsemine. Koolist väljaastumine. Viljapuude haigused ja nende arstimine. Kahjulikud putukad ja nende vastu võitlemine. Viljapuude lõikamine-, väetamine ja ravitsemine. Meie oludele vastavad viljapuu sordid. Puuvilja mahavõtmine, alalhoidmine, pakkimine ja turgu saatmine. Marjapõõsaste kasvatamine ja korrastamine. Mitmesugused marjapõõsaste rohkendamise viisid. Püsivamad marjapõõsaste sordid meie oludes. Marjapõõsaste kahjurid taime- ja loomariigist. Marjade koristamine ja marjapõõsaste lõikamine ja väetamine“ (samas, 14).

Keeduviljaaed. Keeduvilja aia asukoht, maa ettevalmistamine, soovitatav viljade vahelduskava. Üksikud viljaliigid ja nende sordid keeduvilja aias. Keeduvilja aia kahjurid. Kevadised sõnniku lavad. Loomatoidu juurikate kasvatus.

Iluaed. Tähtsamad ilupuud ja põõsad, suvi ja talililled. Lillepeenrad ja nende valmistamine. Tubaste lillede eest hoolitsemine. Kahjurid. Aiaplaanid.

- b) Maateadus. Maa aluspõhi ja pind. Mulla koostis. Mulla füüsikalised ja keemilised omadused. Niiskus, kuivus, soojus jne. mulla juures. Mulla murenemine, kõdunemine.

- Mulla keemiline koosseis. Mulla sulavus ja selle tähtsus. Hapetes sulavad mulla osad. Väetusainete püsivuse võimalused põllul. Tähtsamad maaharimise võtted ja abinõud.
- c) Väetusõpetus: väetamise tarvidus. 1) loomulikud väetusained: laudasõnnik, selle kogumine, hoidmine, väljavedamine, laotamine, sisseküündmine. Kompost, selle valmistamine ja tarvitamine. Inimese väljaheited.
- 2) Kunstväetusained: a) lämmastiku, b) fosfori, c) kaalisoolad. Lubi mergel, tuhk, kips ning nende tähtsus, d) mesilaste pidamine
- 14) Põllumajandusteadus, arvepidamine, ühistegevus. Põllumajandusteadus. Üldised mõisted. Majapidamise organiseerimine: maapind, kapital, tööjõud. Majapidamise uuendamine. Külvikorrad. Loomade korraldamine ja tähtsus.
- Arvepidamine. Raamatupidamisest üleüldse ja eriti tema tähtsusest põllumajapidamises. Ühekordne raamatupidamine. Kahekordne raamatupidamine. Nende tarvitamine. Arvestamine. Aasta lõpuarve kokkusaadmine. Üksikute majapidamisharude tulukuse väljaarvamine. Aruanne.
- Ühistegevus. Ühistegevuse ajalooline arenemine. Ühistegevust korraldavad seadused üksikutes riikides. Hoiu-Laenu Ühisused ja nende seisukord üksikutes riikides. Tarvitajate Ühisused. Seaduste ümbertöötamine ja tööriistade Ühisused. Majapidamise seaduste ja tarbeasjade ostu-müügühisused. Suguloomade Ühisused.
14. VÕIMLEMINE. LAULMINE. Teooria ja kokkulaulmine. Soome-Rootsi ringmängud jne (samal, 15).

Lõputunnistus.

Käesolev tunnistus on antud **Vasula** kodumajanduse kooli õppenõukogu otsuse põhjal ..... töenduseks, et tema ..... on õppinud Vasula kodumajanduse koolis „.....” jaanuarist 192... a. kuni „.....” novembrini 192... a., lõpetanud kooli kursuse, ning tema teadmised ja oskused on hinnatud järgmiselt:

1. Toiduainete õpetus ja toitude valmistamine
2. Koduhoid . . . . .
3. Kodumajandamisõpetus . . . . .
4. Käsitöö: a) õmblemine . . . . .
b) kudumine . . . . .
5. Tervishoid ja lastekasvatus . . . . .
6. Ühiskonnateadus . . . . .
7. Koduloomade kasvatamine . . . . .
8. Aiandus ja meesindus . . . . .

Teadmised	Oskused
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Koolis viibimise ajal olid ..... elukombed .....
kord ..... ja hoolsus .....

Esitatud dokumentidega on tõestatud, et .....
on Eesti Vabariigi kodanik, pärit ..... ja
sündinud ..... 19... a.

Välja antud Tartumaal, Vasulas, „.....” novembril 19... a. Nr. ....

Kooli juhataja:

Õpetajad:

(LISA 14). Orgita Kodumajanduskool endises Orgita mõisahoones (EFA.08-183200)

(LISA 15). Mälestusi Orgita koolist.

Mati Jetsi üleskirjutus oma ema mälestuste põhjal. Ida Elfriede Veesaar (Veesmann) oli pärit Kohatu külast.

Läksime Adaga [*Kalde>Vanker*] esimestena Kohatu külast, vist algas oktoobri või novembri kuus. Pärast käisid veel. Amanda [*Jets*] sai oma kooli ikka läbi, aga Nõmme Almal [*Kroosmann*] ja Venesilla Astal [*Lehtmaa*] jäi pooleli, sõda tuli peale, Orgita põles ära 41. aastal, siis kui kirikki.

Meid oli aasta algul 23 tüdrukut, lõpetas 17, osa jätsid pooleli.

Meid oli ühes toas algul 6, pärast 5. See oli kõige suurem tuba, teistes oli vähem. Õpilastubasid oli 5, need olid teisel korrusel. All oli vestibüül, siis käsitööklass, siis käärimise tuba, siis kudumise klass, seal olid teljed, siis vestibüülist teisele poole oli kooliklass, sealt edasi sahver ja siis tualettruumid. Lõunapool oli köök, siis küpsetustuba suure leivaahjuga, siis edasi söögituba, siis saal vestibüüli kohal. Sealt edasi oli õpetaja Mölderi korter.

Töö oli jaotatud nii, et iga nädal ise tööl.

Kaks tüdrukut laudas: hommikul kell 4 lauta lüpsma, siis joota, sööta, asemed korraldada, 14 - 15 lehma oli. Karjaravitseja ajas hommikul üles. Kell 7 pidi valmis olema, siis algas teoreetiline tund. Kell 8 oli hommikusöök, selleks ajaks (kella 7) pidi ka köögitüdrukute toit valmis olema, et tundi minna. Neid oli 4 - 5. Kell 9 algasid uuesti teoreetilised tunnid. 12 oli laudas lüps, köögis pidi kell 2 toit valmis olema. Siis peale sööki kuni 4-ni oli, kes käsitöös kudumas, kes omal tööl. Suvel oli aiatöö, ka peenrad rohida, istutada. Paar tüdrukut olid koduhoius. Üldruumid tuli iga päev pesta, köök sai 3 korda päevas pesta. Leiba sai iga päeva tagant küpsetud. Kell 4 algasid jälle tunnid kuni 6 - 7-ni. Kella 10 ajal pidi öörahu olema. Hommikul äratati gongiga, sööma kutsuti gongiga, tundi ka gongiga, tunni lõpp ka gongiga.

Õpetajaid oli 4. Juhataja, kes ühtlasi toidutegemist õpetas, oli lesknaine Agnes Käsper - abielus uuesti, see aeg oli siis Lutter. Käsitööd ja kudumist õpetas Maret Holm, hiljem abiellus loomaarst Saarega. Siis oli aiandusõpetaja (lilled, peenrad) Steinberg, Aino (eestistas Sarma) ja loomakasvatuse õpetaja oli Aleksander Mölder, õpetas ka aiandust (õunapuud, põõsad).

Õpilased olid kordamööda oma toa korrapidajad, kütsid ahju ja pesid põrandad. Need, kes koduhoius olid, kütsid üldruumides ahjud ja pesid põrandad. Algul olime kahekesi, pärast sai üks hakkama.

Toidud olid hommikul väga tihti koorega kartulid (sügisel, kui värsked kartulid olid, siis tüdrukud arutasid, et 3 nädalat järjest oli igal hommikul koorega kartulid, olid tüdind neist), kaste ja tavaliselt piim, võileib. Laupäev tehti vahel ikka saia ka, aga nii palju, et laupäeva õhtu,

vahel ka pühapäeva hommikul sai, rohkem ei jätkunud. Ega siiski nii palju saand, kui oleks söönd. Lõunaks oli tavaliselt 2 toitu, üks soolasem, kas supp või kartul millegagi, magustoiduks oli kas piimasupp kaneeliga või kissell mannapudrugaga. Õhtuks kas kaalika hautis või ülejäänud toitudest vormid. Süüa sai küll ja paksuks läksime ka, aga söönd oleksime veel. Õhtu kell 7 oli söök, laupäeval - pühapäeval kell 6, pärast seda käisime veel all köögis, kui soojad leivad olid, suhkrut- sooja leiba söömas. Kas see küll lubatud oli, aga keelamas ka keegi ei käinud. Naisõpetajad käisid ka, peale juhataja, tal oli üleval oma köök, võib-olla tegi seal ise. Ema tal kunagi lauas ei käinud.

(LISA 16). Tallinna Sotsiaal ja Kodumajandusinstituut uues hoones 1939 (Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 63, 5/6; Arhv 272-5

(LISA 17). Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituudi väikelapse kasvatajate-hoidjate haru I lennu lõpetajad jaanuaris 1939.

**Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituudi
väikelapse kasvatajate-hoidjate haru I lend
jaanuaris 1939**

(LISA 18). Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituudi õpilased õppeköögis toitu valmistamas (<http://www.efis.ee/et/filmiliigid/film/id/986/fotod>)

(LISA 19). Tallinna Sotsiaal ja Kodumajandusinstituudi õpilased tunnis (<http://www.efis.ee/et/filmiliigid/film/id/986/fotod>).

(LISA 20). „Rasvaseebi keetmine“

Lydia Kaisla

„On päevselge, et majapidamistes, kus tapetakse eriti sügisel loomi, peab toimuma ka seebikeetmine kodusel teel. Seebikeetmisel saab ära kasutada kõiki rasvajätteid, konte ja teisi siseorganite osi, mida ühel või teisel juhul toiduks ei tarvitata“ (Taluperenaine, 1938, 11, 297).

„ Seebirasvu hoitagu soolatult jahedas ruumis, kui neid ei keedeta kohe seebiks. Korralikult hoitud rasvadelt saadakse häa seep“ (Taluperenaine, 1938, 297).

„Keetmisel võetakse kaalu järele ühe osa rasva kohta 3 – 4 osa vett, nii et rasv saaks keetmisel hästi liguneda. Seebikivi tarvitatakse $\frac{1}{4}$ osa rasvahulgast. Parim vesi seebikeetmisel on pehme vesi. Karged veed tarvitavad rohkem seebikivi“ (Taluperenaine, 1938, 297).

„Seebikeetmisel lastakse rasv ja vesi keema tõusta. Siis lisatakse vähehaaval seebikivi, kuni rasv on täiesti lahustunud ja segu pajas ühtlaseks massiks muutunud. Keedunõuks on sobiv paks raudpada; alumiiniumnõusid ei tohi selleks tarvitada, kuna alumiinium seebikivis lahustub“ (Taluperenaine, 1938, 297).

„ Keetmine toimugu puumõlaga segades, tasasel tulel, seebi ülekeemise puhul lisatagu külma vett juurde. Seepi keedetakse kolm kuni neli tundi, kuni segu muutub ühtlaseks kobedaks massiks. Seebi „küpsust“ saab proovida mõla külge jäänud seebiga, mis on sinna tardunud. Kui see hõõrudes ja veega kokku puutudes vahutab, võib alata seebi väljavoolamist. Et seep koguneks pinnale ja eraldaks kõrvalained ja vee, lisatakse talle soola juure. Ühes soolaga keedetakse seepi veel pisut aega edasi. 1kg rasva kohta lisatakse 200g soola. Seebile võib lisandina hulka panna ka vaiku või kampilit. Eriti käte ja näopesuseebile on häa pisut vaiku lisada, kuna see mõjub nahale pehmendavalt“ (Taluperenaine, 1938, 297).

„Väljasoolatud valmis seep on välimuselt „munaroa“ sarnane. Valmiskeedetud seep lastakse kuni teise päevani tarduda, mille järele paigutatakse neljakandiliste tükkidena kuiva kohta kuivama“ (Taluperenaine, 1938, 297).

„Hää seep peab sisaldama 70-80% rasvhappeid. Keskmise hädusega rasva korral võib võtta järgmise koostise: 8 kg seebirasva, 25-35 l vett, 1,8-2 kg seebikivi; 1,5-2 kg soola, 500-600 g vaiku või kampolit“ (Taluperenaine, 1938, 297).

Nimetatud segust saadakse 6-8 kg kuivatatud seepi. Kui tahetakse keeta võimalikult vähese seebikiviga ja veega seepe, s.o neutraalseepe, kus seebikivi mõju ei tungiks esile, siis toimatakse järgmiselt: 1 kg rasva kohta võetakse 1 l vett, millesse lisatakse 50 g seebikivi. Selles vees keedetakse rasva, kuni see hakkab lahustuma. Siis leotatakse veel 100 g seebikivi 1 l vees ja lisatakse saadud lahus seebile vähehaaval juure. Seepi keedetakse selliselt 2-2,5 tundi. Vahetevahel peab vett juurde lisama, kuna see keemisega väheneb“ (Taluperenaine, 1938, 297).

„Seebi väljasoolamiseks võetakse ülalnimetatud hulga kohta 150-200 g soola. Seep on valminult ühtlase koostisega, mis vette vahustades moodustab ühtlase emulsiooni. Seepide juures võivad pärast keetmist ilmned järgmised vead:

- Liiga rasvane seep: seep ei vahusta
- Rohkesti seebikivi: vaht on kätele kibe
- Soolane seep: seebi pinnale tulevad kuivamisel heledavärvilised veepisarate jäljed
- Veerikas seep: seep on alul pehme, kuivamisel ei omanda küllalt ilusat kuju ja mureneb
- Seep on auguline: liiga ägedal tulel keedetud (Taluperenaine, 1938, 297).

Seebi vigu saab parandada seebi uuesti keetmise teel. Juhul, kui seep on liiga rasvane või kui selles on rohkesti seebikivi, uhutakse seebitükid külma veega üle ja keedetakse vett lisades uuesti läbi. Kui kodusel teel valmistatavale seebile tahetakse anda ka erilist lõhna, siis segatakse sellele juurde ka eetrilisi lõhnaõlisid (Taluperenaine, 1938, 297).

Järelejäänud seebisoopta ehk alust kasutavad paljud taluperenaised veel kord seebikeetmiseks, lisades sellele uuesti seebikivi ja rasva hulka. Sel teel valmistatud seep on küll pehme ja tumedavärviline, aga küllalt väärtuslik, et seda kasutada köögipesu ja laudapõlled küürimiseks, kus on tarvilusel eriti jämedakiuline linane pesu. Ülejäänud seebisoopt kõlbab aga valgete puunõude ja põrandate küürimiseks (Taluperenaine, 1938, 297).

(LISA 21). „Kohupiima tarvitamisest seebikeetmisel“

Lydia Kaisla

Kodune seebikeetmine oli taluperenaisele argine tegevus. Tänapäeval leiame erinevates väljaannetes seebikeetmise retsepte, kui paljud kaasaja perenaised jõuavad teha igapäevaste tegemiste kõrvalt.

„Taluperenaine“ annab soovitusi, kuidas kasutada kohupiima seebikeetmisel. Milliseid koostisosi lisati? Tapajäätmeid, loomade siseorganeid, konte, liha ja rasva. Lisanditena kasutati veel puuvaiku ja kampolit, seebi vahutamise tõstmiseks. Teise lisandina soovitab autor kasutada kohupiima. „Käesoleva kirjutise autor on teinud kohupiimaseebi valmistamisega korduvaid katseid ja tulemused on olnud võrdlemisi hääd. Sellise lisandiga seepi kasutatakse meeldi sauna ja kätepesuseebina“ (Kaisla, 1940, 68, 69).

„Sellise segaseebi valmistamisel on parem võtta keetmiseks tuhaleelist (üks pang lehtpuutuuka ja neli kuni viis pange vett). Leelis teha valmis eelmisel päeval ja lasta selgida. Katsete põhjal on parimaks osutunud alljärgnev koostis:

- 15-20 l tuhaleelist
- 6 kg rasvajätteid
- 4 kg kohupiima
- 0,6-0,8 kg kampolit
- 1,5-1,6 kg seebikivi
- 1,5-1,8 kg soola“ (samas 69).

„Ülalnimetatud segust on saadud 7,2 – 7,5 kg seepi. Kohupiima ja rasva võib ka pooleks panna, s.o kumbagi 5 kg. Tuhaleelis ja rasv pannakse keema, lisatakse vähehaaval seebikivi hulka, kuni rasv on täiel määral lahustunud. Siis lisatakse kohupiim ja ülejäänud seebikivi, keedetakse veel umbes tund aega, millise aja jooksul lisatakse ka kampol. Üldine seebikeetmise aeg, s.o kuni segule võib lisada seebi „väljasoolamiseks“ soola lisada on kolm kuni neli tundi. Soola hulk oleneb rasva soolasusest. Soolase rasva puhul läheb vähem soola. Väljasoolatud seep on helekollase värvinguga, paksuselt „munarõõm“ sarnane ja kergesti tarduv (Kaisla, 1940, 69).